

RIMA-SZOMBAT

SZABADALMAS VÁROS

TÖRTÉNETE.

IRTA

FINDURA IMRE.

MÁSODIK TELJESEN ÁTDOLGOZOTT ÉS BŐVITETT KIADÁS.

A SZÖVEG KÖZÉ NYOMOTT ÁBRÁKKAL.

BUDAPEST, 1894.

EGGENBERGER-FÉLE KÖNYVKEZESKEDÉS.

(HOFFMANN ÉS MOLNÁR.)

„Dulce natale solum! . . .“

Előszó.

A közügynek véltem hasznos szolgálatot tenni, midőn jelen művel tizenhét év múlva másodszor is sajtó alá bocsátani magamat elhatároztam.

A hazát igazán szeretni csak úgy lehet, ha annak multját, tanulságaival együtt, minden fázisában ismerni tanuljuk. Ez adja kezünkbe a kulcsot a sivár jelen tárgyilagos megmagyarázásához; ez befolyásolja akaratunkat a kétes jövő elintézésénél.

Művem első kiadása által legtávolabbról sem szándékoztam a közönségnek forrásmunkát nyújtani; ha mindazon által arra folyton számos jóakaratu hivatkozás történt, hálával fogadtam; de egyuttai kötelességemnek tartám a hézagokat lelkiismeretesen pótolni, a botlásokat helyre igazítani.

Valamint a fát gyömolcséről ismerni fel: úgy jónak láttam művemben Rima-Szombat azon egyéneinek rövid életrajzát is felvenni, akik magukat a tudomány, irodalom s művészetek stb. mezején kitüntették.

Hogy mennyi adatot mentettem meg a multból s hány vitás kérdést vetettem fel a jövő

történet írója számára? — az avatottak szeme azonnal felismeri.

Nem hagyhatom említés nélkül, hogy művemhez néhai dr. Fröhlich Róbert számos felvilágosítással szolgált; dr. Csánky Dezső becses adatokkal kedveskedett, Pivár Ignác pedig megkönnyítette a munkámat, különösen a nyomtatás közben fellépett súlyos szembajom alkalmával; miért az illetőknek e helyen is hálás köszönetet szavazok.

De köszönetet mondok Rima-Szombat város képviselőtestületének és érdemes polgármesterének Szabó Györgynek, a kik e könyv megjelenését elősegítették.

Budapest, 1894. okt. 26.

Findura Imre.

Tartalom-mutató.

Bevezetés.

Lapszám

Rima-Szombat város történetének felosztása	8
--	---

Rima-Szombat története.

I. korszak.

1. A történelem előtti időszak	9
a) Történeli és régészeti adatok	9
b) Ethnographiai adatok	19
2. A Rima neve mint folyóé	25
3. A Rima mint várispánság	26
4. Rima-Szombat elnevezése	28
5. Rima-Szombat mint bányaváros	30
6. Rima-Szombat története a kalocsai egyházmegye feenn- hatósága alatt	32
7. A kalocsai érsekek sorrendje	35
8. Vancsa, II. István érsek és kiváltsága	39
9. Forgách II. János	43
10. Az első szabadalom-levelek bírálata	48
11. Kurincz	53

II. korszak.

12. A Széchyek birtoklása	58
13. Károly-Róbert	61
14. Károly-Róbert szabadalom-levele	64
15. A szabadalom-levél ismertetése	68
a) Történeli körületekintés	68
b) A szabadalom-levél köz- és magánjogi méltatása	72
16. A Széchen-család	81

	lapszám.
17. Fejedelmi látogatások	88
18. Adatok a középkori kereskedelem történetéhez	90
19. A Losonczy-család birtoklása	94
20. Építkezési viszonyok	99
21. A hussziták kora	103
22. A nagy tűszvész	109

III. korszak.

23. A török hódolást megelőző évek	113
24. Két királyi szabadság-levél	116
a) Az 1514. királyi bizottságé	116
b) I. Ferdinánd védőirata	118
25. István mester babonás könyvéből	121
26. Szabatka várkastély	125
27. Adatok a czéhek történetéhez	148
28. A protestantismus befogadása	158
29. Főbb rendbeli kiváltságok	163
30. Ujabb adatok a kereskedelem és ipar történetéhez	164
31. Rima-Szombati közbirtokosok	167
32. Bethlen Gábor átvonulásai	174
33. A linczi békekötés előzményei	179
34. A Tökölyek	181
35. Az 1706-iki árszabás	187
36. Rima-Szombat förlénye a vármegyében	191
37. A város pallosjoga	195
38. Vallási egyenlenségek	198

IV. korszak.

39. Tájékoztató	204
40. Művelődéstörténeti viszonyok	205
41. A róm. kath. egyház szervezése	212
42. A helv. h. ev. egyház szervezése	216
43. Országszerte ismeretes embereink	224
A) Publicisták	224
B) Orvosok	229
C) Papok, tanárok, tudósok	231
D) Szépirodalmi írók és költők	239
E) Színészek	246
F) Szobrászok, ötvösök, építészek stb	250

	Lapszám.
44. Az 1848/9-iki eseményeket megelőző időszak . . .	257
45. Adatok az 1848/9-iki szabadságharcz eseményeihez . . .	262
<i>a)</i> Schlick portyázásai Rima-Szombat körül . . .	267
<i>b)</i> Beniczky Lajos merész tette	270
<i>c)</i> Az oroszhad első megjelenése	275
<i>d)</i> Görgey alkudozásai Chruleff ezredessel	279
<i>e)</i> Az alkudozás bírálata	285
<i>f)</i> Grabbe fenyegető átvonulásai	289
49. A forradalom után	295
47. Befejezés	300

RIMA-SZOMBAT TÖRTÉNETE.

Bevezetés.

Mielőtt Rima-Szombat városának történeti fejtegetésébe bocsátkoznánk, álláspontunk körvonalozása szempontjából szükségesnek láttuk rövid jellemzésül a következőket elmondani.

Fekvése Hevenesi Gábor idejében (1671—1715) még nem volt meghatározva. Tenger fölötti magassága a meteorologiai és földdelejtességi központi intézet adatai szerint 205 méterre rüg (Rozsnyó városáé 225)

Lipszky szerint fekvése az éjsz. sz. $48^{\circ} 23' 16''$

» » » a kel. h. $37^{\circ} 42' 02''$

Bartholo- } » » az éjsz. sz. $48^{\circ} 27' 00''$

maeides } » » a kel. h. $37^{\circ} 44' 00''$

a tábork. » » az éjsz. sz. $48^{\circ} 23' 15''$

felmérés » » a kel. h. $37^{\circ} 41' 15''$ *)

Kollár Sámuel cserencsenyi ágost. h. ev. lelki pásztor, a ki 1822-ben először írta meg és

*) A meteorologiai és földdelejtességi központi intézet, melynek helyben Fábry János főgymn. igazg.-tanár a megfigyelője, hasonlóképen a táborkari felmérés adatait használja, a mint ez az intézet XX. kötetének XIV. lapján látható, a hol a légnyomás, léghőmérséklet és viszonylagos nedvesség adatai a 96—97. lapokon feltalálhatók. (Olv. továbbá a 124., 129., 132., 135., 137., 145. lapok megfelelő tételeit.)

adta ki Rima-Szombat leírását »De origine, situ etc. oppidi Rima-Szombat« *) a város geographiai meghatározásában a Lipszky mappája után indult.

Területe aránylag igen kicsiny, csak 1,234.⁶⁶² hektar vagyis a régi □ holdakban kifejezve az orsz. m. kir. stat. hivatal számadatait fogadva el:

2,860 Bakti pusztával

Kollárnál 2,170.⁵ Baktival

vége 4,960 egy 1865-ben kiadott s Magyarország földjövédelméről összeállított hivatalos kimutatásban, a mely a termelési ágak szerint is felosztotta a város határát s csak a szántóföld 2,649 □ holdat tett benne, tehát majd annyit a mennyit az imént 2,860 kat. hold gyanánt mutatott ki az orsz. m. k. stat. hivatal.

Hogy melyik meghatározás a leghelyesebb, a fölött ez úttal szükségtelen volna vitatkozni, miután Rima-Szombat város területe a szomszédos községek területével, különösen a Tamásfaláéval annyira összeforrott, hogy ha ma különválasztva adnók elő, ki kellene terjeszkednünk mindazon összeköttetésre és körülményekre, mely a topographiai helyzetnél a két község között s a társadalmi kötelékeknél fogva elválaszthatlanul jött létre.

Az országos m. kir. statistikai hivatal a város területét 1880-ban már 5,015 kat. holdnak mutatta ki, mely összeg 1890-ben már 6,173 kat.

*) Megjelent a »Solennia XII. memoriae anniversariae Bibliothecae Kis-Honthanae publicae etc.« Anno Budae, 1822.

holdra emelkedett, a mi az eddig 20—25 év előtti állapotot tekintve, nagy megnyugvásra szolgálhat.

A város területén véghezvitt magasságmérések közül felemlitendőnek tartjuk a Beudant, Kreil és Wolf meghatározásait, melyek a Hunfalvy János által 1867-ben szerkesztett »Gömör-és Kis-Hont megye leírása« czimű munkában fel vannak sorolva.

Beudant sz. 491 a lapály átlaga

Kreil » 704 a Három róza a piacon

Wolf » 650 a Zöldfa vendéglő I. em.

Rima-Szombat ezek szerint egy dél felé lejtő fennsíkron foglal helyet és pedig mint azt Beudant után tudjuk, átlag a város és Sávoly nógrádmegyei falu közt fekvő 791 magasságu rónán; a Rima vize mindkét partjára építve.

A város határai kelet felől Zeherje és Bakti, délen Jánosi és Tamásfala, éjszakaról Cserencsény és Pokorágy (alsó- és felső-) nyugotfelül végre Osgyán.*)

A város határa régen az itteni szokás szerint csak három nyomás szerint volt megkülönböztetve, hajdani felosztása 48 nádori telket tett (házülés?) úgy hogy minden telek után 4 holdként számított 48 hold szántóföld és rét vétetett, míg aztán később a népesség növekedtével minden 4—4 házhelynyi birtokilletmény 4—4 egyenlő részre vagyis kötélre (láncz?) oszlott.

*) Szabatkát megvásárolta gróf Kálnoky külügyministertől Rima-Szombat városa.

Ma egészen más viszonyok vannak. A lakóházak száma volt

1870-ben 530 és 4,664 lakos

1880-ban 636 » 4,844 »

1890-ben 1,002 » 5,562 » *)

mi a fejlődésnek és haladásnak kétségtelen jele.

A lakosság száma 1771-ben 2,607 volt

1857-ben 4,363

E számoknál azonban tudnunk kell, hogy az 1771. évi összeírásban csak a róm. kath. és a helyv. h. evangélikusok vannak felvéve, míg az ágostai vallásuak, a kik mint jelenleg is jobbára Tamásfalát kedvelik, e tételben nem szerepelnek s azért alapul semmiféle combinációban nem használhatók, pedig vajmi kíváncsú volna tudni, hogy egy század alatt — ily csekély népesség mellett is — micsoda tünetek fordultak elő a népességi mozgalomban, és hogy nagyitva vannak-e azok az adatok, a melyeket még e század derekán is Fényes feldolgozott, ki Rima-Szombat népességét egy 1847-ben kiadott statistikájában 8,133-ra tette, legvalószínűbben az egyházi névtárak alapján, községekkel, melyek szerinte oda tartoztak, mert más mint felbecsülés annak előtte nem igen létezett.

Az 1857-iki összeírásban bennfoglaltatik Baktipuszt is, az 1870-ikiben pedig Szabatkát is felvették, mely előbb Tamásfala népességénél fordult elő.

*) A városi összeírás szerint polgári népesség 5,958; katonai 409 összesen 6,367 egyén élt.

A polgári népesség 1890. vallásfelekezetek szerint így oszlott meg: róm. kath. 2,237, helv. h. evang. 1,749, ágost. h. evang. 1,046, izraelita 485 és gör. kath. 31. Tíz évi szaporodás 701 lélek. Karaba szerint 1769-ben az egész ráhói esperességben sem volt 337 róm. katolikusnál több, ebből Rima-Szombat városába csak 40, Tamásfalára 85 és Szabatkára 36 egyén való volt.

A Rima folyó a cserencsényi határból lép át ide s a Szabátka nevű pusztá mellett elhaladva a várost Tamásfalától mintegy elkülöníteni látszik, bár a közben eső szigeteken kívül néhány ház a tulsó oldalról még Rima-Szombat városához tartozik. Innen aztán a Rima: Jánosi, Pálfala és Feled községek mellett elszetve, Serkénél keletnek fordul s miután még öt más községet érintett volna, Sajó-Püspöki mellett két ágra szakadva a Sajóba ömlik.)*

Rendszeres meteorológiai észleldéje nincsen. Hamaliár Károly városi jeles gyógyszerész egyébiránt privat-szorgalomból nevezetes feljegyzéseket és tapasztalatokat tett s a melyeket, nem különben a Fábry János főgymn. igazgató-tárnak a város virányára vonatkozó becses adatait Hunfalvy János lelkiismeretesen kiadta Gömör vármegye érintett monographiájában. Fábry egyébiránt gazdag phito-phaenológiai adatok bir-

*) Findura Imre: A Rima völgye olv. »Földrajzi Közlemények« XVII. évf. Budapest, 1889. 495. lp.

tokában is van, melyeket egykor értékesíteni szándékozik.

Rima-Szombat város történetének felosztása.

Azon korszakok szerint, a melyeket a város történetében leghatározottabban körvonaloznunk lehet: Rima-Szombat multját négy főcsoportra különíthetjük el.

I. Elő fogjuk adni a város keletkezésére vonatkozó barbárkori homályos, itt-ott a mesével összeolvadt gyér adatainkat, majd a melyek a kalocsai érsekség idejében az Árpádházból származott királyok uralma alatt 1241-ig terjednek, mikor a Sajó melletti tatárdulás alkalmával végképen elpusztult.

II. Földes urának Széchy Tamás erdélyi vajdának intézkedéseitől kezdve a XVI. század első tizedéig, azaz mikor 1506-ban a város tüzvész által földig porrá és hamuvá égett, kiterjeszkedvén a város jeles kiváltságaira; ezt követi

III. a megpróbáltatások korszaka, a török hódoltság és vallási villongások 1553-tól II. József kegyelmes leiratáig; végre

IV. a felvilágostság százada 1768-tól korunkig.

Rima-Szombat története.

I. KORSZAK.

1. A történelem előtti időszak.

a) Történeli és régészeti adatok.

Az a kérdés, hogy kik laktak Gömör- és Kis-Hont vármegye területén, abban az időszakban, a melyben a honfoglaló magyarok hazánk területére bevonultak, még mindig élénken foglalkoztatja a történetirókat.

Pusztá föltevésnél egyebet mi sem állithatunk. A celták, a kik Krisztus születése előtt a III. században ismeretesek voltak, a nagy népvándorlás korában nemcsak hazánk területét özönlötték el, hanem Ausztriát és Felső-Italiát is, s az Alduna mellékéről nyomultak Kis-Ázsiába s ott királyságot alapítottak. Európában marandó birodalmat nem tudtak alkotni s mint önálló nép csakhamar letűnt a történelem színpadáról.

Valamint a celta, úgy a markomann-néptörzs is az indogermán népcsalád tagja volt, s Krisztus születése előtt a 10-ik év táján tartózkodott a boiok földjén. Krisztus születése után 88-ban már a dákokkal és quádokkal egyesül

s visszaveri Domitián római császár seregeit s 174-ben a markomannokat és a quádokat legigázták; a markomannok ugyan négy esztendő mulva újra betörték Pannóniába, a mai Magyarország Dunán túl fekvő részébe, békét is kötöttek Commodus császárral, azonban a IV. században nyomuk veszett, míg szövetséges társuk a quad-nép a bajor törzsbe olvadt s négy száz esztendőn keresztül lakott, hol felváltva, hol összevegyülve a markomannokkal Morvaországban, a mely föld ha talán nem is terjedt egészen idáig; de a legnagyobb valószínűség szerint, mégis a quádokkal volt benépesítve; a mennyire tudniillik a mai Kis-Hont területén lakóhelyekről beszélhetünk.

Hogy a mostani Rima-Szombat területén hajdan barbarok laktak: a fölött vitatkozni fölösleges; sőt az is bizonyos, hogy e föld legrégibb lakói germanok lehettek, miután ez a nép üzte a népvándorlás korában rendszeresen a bányaművelést s ha helylyel-közzel a scythák háborgatták volna őket, ugy ezek a sarmaták lehettek, a kik Herodot görög író állítása szerint a mostani Oroszország délkeleti síkságairól vándoroltak ide; a turáni népcsaládhoz tartoztak s ezekből váltak ki a maeosok, alánok, roxolánok, jazygok vagyis a jászok.

A Don és a Duna közti nagy térség hajdan nagy és számos villongás színhelye volt; az alánok 375 körül a hunok fegyvertársaiul

szegődtek s elpusztították a keleti góthok királyának, Hermanrichnak országát s ahhoz az áramlathoz csatlakoztak, a mely mindinkább nyugat felé tartott.

Hazánk területét 568—803-ig már az avarok lakták, úgy azonban, hogy a csapatokban töméntelen bolgár, gepida és szláv elem is alkalmazást nyert; ezek multja azonban annyira homályos, hogy még az avar khaganok nevééről sem számol be a történelem, A verdüni szerződés emlegeti az »avar« azaz »hun« birodalmat, de a IX. században az avar népnek már se hire se hamva, a mint ezt Nestor megjegyezte.

A magyar nép bizonyos Gemel sarmata király vagy hadvezér emlékét mai napig megőrizte s azt hiszi, hogy Gömörvármegye a nevét tőle nyerte volna. Kerestük Gemel-t W. Pape nagy munkájában, ott azonban tetteit, sőt emlékét sem találtuk megörökítve.

A Rima-Szombat város eredetére vonatkozó eddig ismert történelmi adatok és hagyományok semmi biztos és bizonyos alapot nem szolgáltatnak a buvárlatoknál.

Enyhe égálja s kedvező geographiai fekvése, mindenek fölött azonban az itt talált régészeti leletek kétségtelenné teszik, hogy e város jelenlegi fekhelyén már a legrégibb időkben embereknek kellett élniök és szerepelniök.

Kollár Sámuel a város keletkezését az Árpád előtti időkre vezeti vissza, a midőn verett

pénznemek még nem voltak s a megégezett halottak hamvait urnákba helyezték el.¹⁾

És e tekintetben különösen becses adalékot képeznek azon tárgyak, melyeket az új megyeháza déli oldalán az 1867-ik év jun. 6-án Sztelkovits István felügyelete alatt ástak ki a kapu előtt 7 lábnyi távolságban a faltól és 5 lábnyi mélységben a földben. Az itt talált bronzeszközök elhelyeztetése bizonyos rendben történt, a mennyiben az a kardalaku 6 darab fegyver keresztben volt egymás fölé rakva s csak azután volt a többi tárgy, különös nagyságu tekercsek, de nem fibulák, reá téve, miről az orvosok és természetvizsgálók XII. vándorgyűlése alkalmával érdekes jelentés foglaltatik ezen gyűlés munkálatainak 1868. évi Pesten kiadott nagy művében, a honnan kivált a szakértői jelentés 8-ik pontja érdemli meg figyelmünket, a mennyiben egy fekete agyagból készült, minden ékitmény vagy felirat nélkül való hamvvederről is van szó, a melyben elfeketedett csontok találtattak, miből két darabot vizsgálat alá is vettek.²⁾

Gyárfás István, a ki a »Századok« 1867. évi I. évfolyamában szakszerűen értekezett a régiek temetkezési helyéről és a sírokban talált római és barbár urnákról, fegyverekről és egyéb tárgyokról, a töröknek keresztben való elhelye-

¹⁾ Kollár: »De origine et situ terrae Kis-Hont.« 10. lp.

²⁾ »A magyar orvosok és természetvizsgálók munkálatai.« Pest, 1868. 401. l.

zéséről nem szól semmit s csak a tekintetben köti le figyelmünket, miszerint Magyarországon sok ilyféle halom találtatott kőszobrok nélkül, azonban, hogy ilyenek fölött szobrok létezhettek, nemcsak a szászalmi ásatások bizonyítják, hanem a különféle okmányokban előforduló kifejezések is »statua lapidea« quae dicitur Bálvánkö stb.¹⁾

Itt hasonló szobrocskáknak vagy bármiféle kőrakásoknak sincs semmi nyoma s meglehet, hogy valamint a pilini és ipoly-pereszlényi lelet, mely a rima-szombatival egy vármegyében, Hontban feküdt, úgy ez is hasonlóképen megfosztatott a hosszú évezredekken keresztül minden jelre mutató ékitményeitől.

Kollár és Tomásik szerint e vidéken a hamvedrek számára készült sirhantok nem lehettek ritkák; hajdan sok urnát ástak itt ki, de a dologhoz mitsem értő szántóvető emberek, ha véletlenül rá is bukkantak ily fazekakra, azokat rendesen összetörték s boszankodva dobták el cserepeit, a melyeknek öblé nem rejtett számukra kincseket.

Ha igaz, hogy a hullák megégetését a régi népek csak háborus világ alkalmával gyakorolták, akkor Rima-Szombat síkjain hajdan csatákat vívtak, talán még előbb, mint a hogy hiszik,

¹⁾ Olv. Henszlmann székfoglalóját a góth művészetéről 1874. »Értekezések a tört. t. köréből« III. köt. 6. sz. 15. és köv. lp.

miszerint Krisztus után a VI. században a longobardok is tanyáztak volna itt.¹⁾

A történetírónak positiv adatok hiányában ily messze századok viselt dolgai megítélésében igen ovatosan kell eljárni s mi még a rómaiaknak itteni uralmát is csak a valószínűség jellegével merjük felruházni, jóllehet nem a panslavismus felé hajló viszketeg birta rá Kollárt, hogy Rima-Szombat nevét a tót Rim-Szudok szóból származtassa, nyoma van e névnek Pray szerint sok olyan oklevélben, a mely hajdan a kalocsai érsekség uradalmaihoz tartozott és mint alább látni fogjuk e város is éppen egyike volt azoknak.²⁾

Ha valamikor a longobardok is tanyáztak volna e város területén a Krisztus születése után 568. előtt történhetett; a longobardok ugyanis alig ötfélféltizeden keresztül tartózkodtak Magyarország síkjain; innen a góthok birodalmának elfoglalása végett Italiába nyomultak, ott megalapították a longobardok országát s az általuk lakott Pannoniát pedig szövetségeseiknek az avaroknak engedték át, a kik előbb már Dáciában tartózkodtak s azt egész a Tiszáig megszállva tartották.

A longobardok szomszédságában voltak a svévek, a kiktől azt hiszik, hogy a régi quádok maradékai voltak. Ezek a Dunától éjszakra s a Garam vizétől a scyrrek és szarmaták közt fog-

¹⁾ Kollár: i. m. 42. l.

²⁾ Pray: »Specimen Hierarchiae Hung.« II. r. 31. lp.

laltak helyet. Jordanis az ország határait is körvonalozza; ¹⁾ de hogy erre súlyt fektetnünk lehetetlen, kimutatja Borovszky Samu: »A longobardok vándorlása« czimű értekezésében.²⁾

A longobard elem a magyar államélet semmiféle mozzanataira sem hatott; ha valami ugynevezett longobárdság mégis feltalálható volna: az legfeljebb mint olasz került ide az Árpádházi királyok idejében a dalmát városok közvetítésével.³⁾

Hogy Augustus, Antonius és Aurelius korából érmekeket is találnak itt, az tény; azonban csak mély sajnálkozással jegyezzük fel, hogy e tekintetben minden megbízható adatok hiájával vagyunk. Néhai Csesznok Pál házának alapárkaiban Miks Ferencz építész nem egy quádrigát talált. A mi azon pogány szokást illeti, hogy az emberek a holtakat minden egyházi szertartás nélkül ligetekbe ásták el, s források és kövek választattak ily czélra, Tomasik állítása szerint Gömör vármegyében egész a XVII. századig meg volt s ő 1643 és 1653-ból két ilyen esetet tud, melyekben a gömöri esperesség súlyos büntetést szabott azok fejére, a kik a pap segédkezését ily szertartásoknál igénybe veszik. Országos törvényeink eddig a Szent-László I. k. 22. ismerték ilyen törvénynek, s mint ezt a tények bizonyít-

¹⁾ Jordanis: De Gotth. orig. 55.

²⁾ »Századok« XIX. évf. Budapest, 1885. 660. lp.

³⁾ »Nyelvtud. Közlemények.« Szerk. Hunfalvy Pál XII. köt. Budapest, 1875. 80. lp

ják, hasonló tilalmakra még századok múlva is volt szükség.

Sasinek nem hiszi, — némi ellenmondással a magyar történetírók, de különösen magának Anonymusnak adataival szemben — hogy Gömör vármegyét talán csak Kis-Hontot, Bors vezér hódította volna meg, hanem, hogy az csak 1009-ben jutott szent István uralma alá; mi e kérdés eldöntését hivatottabb toll számára tartjuk fenn, abban az egyben hajlandók vagyunk igazat adni neki, hogy a tótok azért vonultak mindig feljebb és feljebb a harczias magyarok elől a kishonti hegyek közé, hogy szántóföldeiket ősi szokásuk szerint háborítatlanul szánthassák, vethessék.

Járt-e valamikor Szent István városunk területén? ki nem puhatolhattuk: István ugy szolván egész életét Esztergomban töltötte, hadat viselt Erdélyben, Moldvában. Országgyűlést tartott Győrött és Tolnán, megfordult Mosony vármegyében; de hogy Kis-Hontban lett volna ismeretlen adat.¹⁾

A monda szerint Szent István az országot nemcsak megismerés, de a keresztény hit terjesztése céljából is összejárván, maga oktatta és keresztelte a népet, s midőn a Rima mellé éppen szombatnapon érkezett volna, az itt fekvő Kis-Kút, Csurgó és Zuhatag (költői hangzású nevek) lakói a jósok és táltosok szertartásai mellett

¹⁾ R á t h Károly: A magyar királyok és erdélyi fejedelmek hadjárati, utazási és tartózkodási helyei. Győr, 1867. 1. lp.

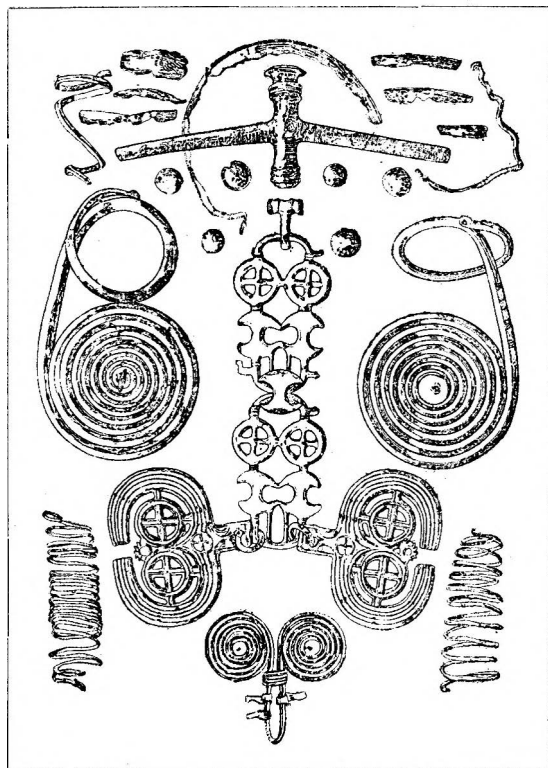
várták az állatok beleiből jövődőlő események kihirdetését, midőn kíséretével a király meglepte s kegyeivel és váratlan megjelenésével oda hatott, hogy ez áldozat lőn utolsó, a melyet Hadurnak bemutatnak s a szent Háromságnak emelték fel oltáraikat, a melynek emléke nemcsak a nép közt élénk emlékezetben van, hanem a későbbi templomuk is ezen egy igaz Isten tiszteletére lőn felszentelve s azt a keresztelő medenczét, a mely kőből kifaragva a róm. kath. templomban mai nap is látható, állítólag még a pogány magyarok megkeresztelésénél használták.

E kőmedence rajza a »Magyarország és Nagyvilág« 1867. évfolyamában Telepy Károly ónya után a rima-szombati bronzkorszaki tárgyak rajzával egyetemben megjelent s mindenesetre ritka becsű erekljét képez, bár egyszerű darázskőből van.

Mikor 1882-ben Rima-Szombatban régészeti kiállitást rendeztek, dr. H a m p e l József az egyes tárgyakat beható tanulmányozás alá vette s különösen a pokorági, aggteleki, sajógömöri és rimaszombati történelemelőtti emlékeket emelte ki. Voltak azok közt bronzkardok, két gyilok, lapos, peremes és tokos vésők stb., minőket más tájakon is találunk; de a mi különösen feltűnt, harminczkét bronzgyöngy, minőt annak előtte nem látott; egy spirális oly kicsi átmérővel, hogy legfeljebb az ember ujja fért el benne, nem pedig a kar, mint a hogy azt eddig felfogták.

A rimaszombati leletet dr. Hampel valóságos bronzkori kincseknek nevezi s azokat két kötetes nagy munkájában kellő alapossággal méltatta is; valamennyi tárgy közt legérdekesebbnek tartja

A rimaszombati bronzkori kincsek.

azt a két, korongos tekercset, melyek egy közös huzalból indulnak ki, a sodrony dupla szarát karika tartja össze, s ez alatt mindegyik száron apró pléh foszlányok; sajnos, hogy csak töredék

maradt fön, mert ha a tárgy el nem pusztul, mindenki azonnal reá ismert volna, hogy az diadema volt; olyan minő az Ipolyi gyűjteményében is helyet foglalt, s a minő a nemzeti muzeumban is van kettő.¹⁾

A rimaszombati leletet, melynek egyes példányaiból tárgyak a gömörmegyei muzeumban is el vannak téve, a Régiségtár I. termének XV. tábláján szemlélhetjük.

b) Ethnographiai adatok.

Népünk legrégibb nyelvi hagyományait a magyarság alakulásának kezdetével az ethnographusok az ugarságban keresik. A magyar nép a létezésről s a világról alkotott legelső felfogását állítólag ugor forrásból nyerte; testének, az emberi test részeinek nevei, az őállapotokat jelző fogalmai, az ugor nyelvekre vallanak.²⁾ De az általánosságoktól eltekintve mi sem érdemel annyira figyelmet, mint az Ukkon vagy Ukko finn mythologiai szónak s az »Ukkon vagy Ukko pohara« értelmezésének sajátossága Rima-Szombat városának XVII. századbeli jegyzőkönyveiben.

Ukko a finn hitregében a fő vagyis az öreg isten személyesítése volt, a kihez Väinämöinen, az első kalevalai hős szokott imádkozni, vala-

¹⁾ Dr. Hampel József: A bronz-korszak Magyarországon. Budapest, 1892.

²⁾ Beöthy Zsolt: A magyar irodalom története. Budapest, 1893. 15. lap.

hányszor segítségért hozzá folyamodott.¹⁾ Így a nemzeti epos második runájában:

„Oi Ukko ylijumala,
tahi taatto taivahinen,
vallen pilvissä pitäjä,
hattarojen hallitsia!“ stb.

magyarul:

„Oh Ukko te legfőbb isten
Atyánk fönn a magas égben
A felhőket féken tartó
Szélvészeken uralkodó!“ stb.

majd arra kéri az istent, hogy a fellegek közt gyűlést tartván, adjon a sugarak közt tanácsot, napkeletről felhőt, éjszakeről zord időt, déli tájról esőt hintsen, mézet a fellegekből, a kelő árpára sarjadozó vetésre, úgy hogy miként Agricola Mihály felemlíti, ha a finnek a tavaszi vetést elvégezték »Ukko poharát« itták, mely rendszerint tavaszi ünnepeken szerepelt.²⁾ Minő volt ez az úgy nevezett Ukkon pohara? minők voltak a hozzá kötött jogi momentumok? a közelebbi adatok hiányzanak.

V á m b é r i nem tartja megbízható eljárásnak, ha az ukkon szóból mindjárt mythologiai hasonlatokra következtet az ember. Szerinte az altáji népek kudaj-on kívül, mennyben lakozó főbb istent is ismertek, a kinek neve abiaszt s tangri-n kívül az uigurok a legfőbb istenséget Okan csagataj nyelven ogan szóval is jelölték; szerinte a

¹⁾ »Nyelvtud. Közlemények.« Pesten, 1868. VI. köt. 341. lp.

²⁾ Ugyan ott 3. füz. Pesten, 1868. 341. lp.

török okan, ukan az ok, uk, érteni, tudni főszótagból származik, s szóról-szóra annyi mint a mindentudó, s Hunfalvy Pálon kívül más tudósokra hivatkozik, a kik szerint az ucon szót a latin »usu capionis« szó rövidítésének tartották,¹⁾ a rimaszombatiak szerint eleik régi élő törvényének vagy szokásának »loci consuetudo approbata« értelmében.

A formula 1679-ig állott fenn azon innnen a »tudomány« szó, előbb ritkán, majd gyakrabban az »áldomás« szóval van kicserélve, bár a tudomány-pohár szó még 1711-ben is előfordult.

Rima-Szombat városának 1625-től 1700-ig terjedő időszakából a városi jegyzőkönyvekben mintegy háromszáz olyan szerződés van beigtatva, a mely e tekintetben bő adattal szolgálhat, a hol ilyen forma kitételek fordulnak elő.

1. Elmondatván a dolog egy örök áron eladott házról, így következik a szöveg „melynek nagyobb bizonyosságára előttünk a tudomány pohárt feladván és az evictiót magokra vállalván minden legitimus impetitorok ellen, nem lévén pedig senki ki ellenezte volna azon házat.²⁾

2. Egy másik szerződésből „nagyobb bizonyosságért a tudomány pohárt felhozatván és mindakét részről a legitima evictiót magokra vállalván, senki penig nem lévén ellenkező.“

¹⁾ Vámbéri: A magyarok eredete Budapest, 1882. 369., 553., 610.

²⁾ Városi jkönyv 18. lp.

3. „Anno 1630. jan. 29-én Városunkban lakos Süveges János az Ujvárosban lakó adta el házának az felét az Bács János veje Varga Andrásnak ötven forintokon, az melynek tudomány poharát hozta Todor István.“

4. „Városunkban lakos Széki Márton vette meg az ujjvárosban lakozó Bács János házát örök áron, mely dolognak Szabó Márton és Sarnei Mihály tudomány-poharát hozták.“

5. „ . . . melynek tudomány poharát is meghozták, senki mielőttünk ellenzője nem lévén.“

6. „ . . . Melynek nagyobb bizonyosságára városunk szokásos törvényei szerint tudomány-pohárt is küldött.“

7. „ . . . , melynek nagyobb bizonyosságára t.-pohárt is küldött a városházára.“

8. „ . . . , melynek nagyobb bizonyosságára városunk szokásos törvénye szerint tudomány-pohárt is hoztanak, senki ellenzője nem lévén.¹⁾

Hogy ezen kifejezések a jogász-életből a közéletbe is átszármaztak: mutatják a rimaszombati ötvös czéh 1654-iki jkönyvei, ugy szintén a csapó czéh 1656. gróf Forgách Ádám nógrádvármegyei főispán által megerősített alapszabályai.²⁾

Azt, hogy ezen tudomány-poharat nem egyedül Rima-Szombat városának régi szokása nyomán »adták meg« a szerződő felek; mutatja, hogy az a hegyaljai oklevelekből is ismeretes; előfordult

¹⁾ Városi jkönyv anno 1656. 434., 474., 476 lp. — »Ellenőr« 1877. évf. ápr. 7-iki 95. szám.

²⁾ »Századok« XI. évf. Budapest, 1877. 418. lp. — Értekezések a ny. és szépt. o. köréből VII. köt. VI. sz. 14. lp.

Mádon, Tályán, Szántón, Ráskán és Miskolczon; sőt Füzéren azt »kötő-pohárnak nevezték, hanem megtartották azt a rozsnyai 1574. évi alapszabályok 57. és az 1603. évi alapszabályok 49. pontjai adás-vevéskor pedig »nehogy abból később vizsály támadjon; ki az ellen vét, szigoruan megfenyítendő.« A jogügyletet a városi tanács tudtával intézték és az alkut jegyzőkönyvbe ígtatták »Item den 21. tag Januarii hat der ehrbahr Herr Bonaventura von Kasch zu wissen gethan auf die obere Mühl, dass er seine Gewerken Wolf Unger von Wien und Jonas Schoch drauff haben fl. 105« — írja a rozsnyai városi számadáskönyv 1566-ból.¹⁾

Mint figyelemre méltó adat említendő, hogy a nép a régi időkben épp úgy mint az akkad nyelvben nálunk csak ötig számlált, ki hatot mondott az öt még egyet, a ki hetet mondott az ötöt meg kettőt és így tovább: úgy, hogy az a ki árujára alkudott akként kínálta hajdan azt, hogy kell-e, vagy elviszi-e ötért meg négyért; no kell-e ötért meg háromért és így tovább.

A város maga hét községből alakult össze s a hét darab árunak a neve »kötés« volt.²⁾ Így maradt fenn annak emléke különösen a bőrök-nél, a melyek valamikor, midőn őseink csere-

¹⁾ Mikulik József: Magyar kisvárosi élet 1526—1715. a 100. lp.

²⁾ A régi magyarok a számlálásban állítólag a hetes számrendszert használták.

kereskedést üzték, pénz gyanánt is kerültek forgalomban.

Megemlítendőnek tartjuk végül a régi rima-szombatiak egyszerű erkölcsét, szokásait a közélet valamennyi megnyilatkozásában.

E tekintetben még igen sok volna a tenni való. Valahányszor Biborban született Konstantin munkája kerül kezünkbe ¹⁾ mindannyiszor eszünkbe jut egy fejezetéről Herodotos állítása, hogy a scythák valahányszor utaztak sátor alá bujtak s kendermagot szórtak a tüztől izzó kövekre, gőzt csináltak s így párolták magokat, a császár turk (azaz magyar) fürdőt úgy nevezett csergát használt, mely egy vörös kordovánból készült tömlőből állott s abban fürdőzött. A rimaszombatiak közt még az ötvenes években is el volt terjedve a szokás, hogy a cserző-varga kádjában cserlében fürdőztek s a népeletnek a folyó század első felében is sok olyan jelenségeire emlékezünk, melynek fejtegetését és magyarázatát avatottabb kezekre vagyunk kénytelenek bízni.

Azt, hogy a legtávolabb eső és legheterogenebb elemek mythológiájában mennyi közös elem van, igen jól tudjuk, azért nem is kereshetjük miféle vonások csusztak bele a pogánykorból a kereszténységbe, de oly adatokat, a mely a velünk szomszédos népek társadalmi és cultur-történeti életében fel nem találhatók, kötelességünk

¹⁾ Magyar akad. Értesítő a philosophiai, törvény és történettudományi osztályok közlönye Pest, 1860. I. köt. 160. lp.

registrálni és a feledékenység homályából kiemelni.

2. A Rima neve mint folyóé.

A Rima folyóról némelyek azt tartják, hogy szláv, mások hogy olasz eredetű névvel bír. Csehországban Budweishoz közel egy község neve Rimau; ugyancsak így hívják egy községet Morvaországban is, Trebitschről nem messze. Azok, a kik azt hiszik, hogy a Rima nevet Giskra idejében adták a folyónak: tévednek, miután azt már a XIII. században ismerték. Abban a határjárásról kiadott jelentésben, melyet 1298-ban az egri káptalan küldött III. Endre királyhoz e folyóról az áll »Primo incipit iuxta fluvium Ryma, in quodam loco H a l a s u k a p a t h a k a vocatum (igy) vbi in parte occidentali sunt due mete terree de nouo erecte — — — etc. vagyis, hogy a három ágból eredő folyó Rimócza és Kechege környékén részben Haluska-patak néven volt ismeretes.¹⁾ Olaszországban Rima San Giuseppe egy novarrai község neve, a varallói kerületben; Rimac folyó viz Peruban, Rimasco község neve Olaszországban, Rimatara sziget az atlanti Óceánban, Rima y és Rimau court franciaországi községek nevei; a mint azt a nagy nevű Ritter feljegyezte.²⁾

Mikor H u n f a l v y Pál a vogulok földéről

¹⁾ Árpádkori Uj Okmányt X. köt. 317. lp.

²⁾ Ritter's geogr. stat. Lexikon, Leipzig 1883. II. köt. 496. lp.

haza tért: Enning, Ol's, Szob és Munkesz helység nevekre vonatkozólag azt jegyezte meg, hogy azok úgy hangzanak, mintha csak egy magyar helység névtárból volnának kiírva s ezek ellenében Ritter több Előázsiában fekvő magyar hangzású s mai napig fennálló község nevéhez e szavakat fűzte: »Ein Name der an die berühmten Madjaren Feste Munkatsch erinnert« ¹⁾ ilyenek Rima, Szaard, Tape, Tariana, Tarna, Tiba, Zalka, Zardavar és így tovább.²⁾ Név, a mely a magyarok híres várára emlékeztet bennünket, a mely benne van a régi assyrok és babyloniaiak ékirataiban, benne van az ó-szövetség könyveiben, a traditióban, a mesében, de benne él a történelem szellemében is.

A bajai uradalomban egy puszta neve Rima ³⁾ ennek azonban semmi különös jelentősége nincsen.

3. A Rima mint várispánság.

A vármegyék alakulásakor voltak polgári és voltak katonai szervezettel ellátott kerületeink. Azt, a földterületet, melyet a vármegye területéből hasítottak ki, s alakítottak át: a várjobbágy-ság birta, s mely a várat fenntartá, iparral földműveléssel foglalkozott s polgárilag és katonailag a várispántól függött.⁴⁾

¹⁾ Ritter's Ásia VI. köt. 2. rész. 148. lp.

²⁾ Hódolý László: »Adalékok a magyar nemzet eredetének kérdéséhez« (Pozsony sz. k. város vegyes vallásu főreálisk. 188^{4/5}. évi értesítője) 11. lp.

³⁾ Rupp: Magyarország. helyr. tört. IV. köt.

⁴⁾ Akad. Értesítő 1893. (szept.) 45. füz. 511. lp.

Hont vármegye hajdan két darab földterületből alakult, melyek más, közbeeső vármegyék által voltak egymástól elkülönítve. A kisebb egykor mint Ryma várispánság szerepelt s csak idő jártával lőn Kis-Hontlá Rima-Szombattal, mint székhelyével, mely Nagy-Honttól mintegy öt mért-földnyi távolságra feküdt.¹⁾

IV. Béla korában V a n c h a István kalocsai érsek az ide települt bányászoknak s polgároknak 1268-ban kiváltságokat adott s ez oklevélben a föld a folyó partján már »Comitatus de Ryma« gyanánt szerepel, melynek jelentékenyebb városát Rima-Szombatot 1334-ben cserélte el László kalocsai érsek szerém- és bácsmegyei birtokokért s Nagy-Hont vármegyébe kebeleztek bele.²⁾

Hogy a Rima folyó körül a XIII. században több birtok jelentékeny szerepet játszott mutatja a bányászoknak osztogatott szabadalom-leveleken kívül az a zálog-levél, a mely a szent Mihályról nevezett erdélyi káptalan előtt az 1280. esztendőben kelt s Mathias Comes és Baxa közt akként állapittatott meg, hogy ha Baxa és fitestvérei nevezett birtokokkal nem volnának megelégedve, más birtokokat engedjenek át neki a Rima mentében Mátyás és fitestvérei mindkét rész-

¹⁾ Bél: Notitia Hung. novae Tom. IV. 528. és 740. lp. »Századok« 1873. évf. 533. lp.

²⁾ »Századok« VI. évf. Pest, 1872. 533. lp. -- Fejér Codex Dipl. VIII. vol. 5. 216. lp.

ről kiküldendő két-két becsületes és szakértő férfi közbenjárása mellett.¹⁾

4. Rima-Szombat elnevezése.

»Comitatus de Ryma« várispánság — mint láttuk — a Rima vizétől nyerte a nevét, melyben két városon: Rima-Szombaton és Rimabányán (Bana) kívül számos helység találtatott, mint a két Pohorágy, Majna (talán a mai Majom?) és mások.²⁾

A Rima szóval összekötött Szombat név az »Árpádkori Okmányokban« már 1270-ben előfordul,³⁾ hogy az ott előforduló Zumbat, Zumbath és Zumbohely egy és ugyanazon község, possessio, cum communi descensu archiepiscopi Colocensis et Bachiensis; vagyis a néhai kalocsai érsekek szállása volt-e? — vitás.

Szombatnak mint a pihenés napjának bibliai eredete fölött értekezni szükségtelen. Már az Érdy-Codexben olvasható, hogy »Vala egy embör, ky az zombatot zyz Marianak tyztessegeere megzokta vala beytelny«. A szombat mindig a hetedik nap volt ugyan, azonban megjegyzendő, hogy a Sabath zsidó szó első és utolsó betűje az *s* és *t* egészen más, mint az, a mely a szambatjon szónak vagyis a hetednap munkatilalom eszmé-

¹⁾ Fejér: Cod. Dipl. Budae, 1830. V. köt. 3. rész 52. lp.

²⁾ Pesty Frigyes: Az eltűnt régi vármegyék I. köt. Budapest, 1880. 8. lp.

³⁾ Wenzel: Árpádkori Új Okmánytár XII. köt. 34. lp.

jének megfelelő szó alakjában található.¹⁾ Szombaljon egy középázsiai folyóvíz neve volt, mely a Himalaya lejtőjéről nyugat felé tartott s arról volt nevezetes, hogy míg a hétnek hat munkás napján rendkívül nyugtalan háborgott s önmaga emelte partjait azokból a nehéz kövekből és főtörzsekből, melyeket hullámai a hegyről lehengetítettek, addig a víz sábesz-napon pihent.

Zsidó útleírók terjesztették ezt a legendát azon időtől fogva, melyben Szalmanasszar kora óta az elveszett tíz zsidó törzs felkeresése körül fáradoztak.

Hogy a Szombathely elnevezést a pihenőnek kiszemelt község megjelölésére használták: mutatja Vas vármegye székhelyének a példája, a hol Savariát — a régi Szombathelyt — hasonlóképen nevezetesebb emberek nyári lakásai úgy nevezett villái vették körül, ilyen volt a mostani Narai, valamikor »villa Neronis« a mostani Septe »villa Septimi«, a mostani Herény »villa Herenii«, községek neve a város tájékán.²⁾

Rima-Szombat a XII. században »Zombathely«, »villa Stephani«, »Istvánfala« németül »Steffelsdorf« nevet használt, mely utóbbi elnevezés még a XVI. és XVII. századokban is

¹⁾ Schrader: Die Keilinschriften und das A. T. Gießen, 1872. 247—248. lp.

²⁾ Kunc Adolf: Szombathely — Savária — rend. tanácsu város Monographiája Szombathely, 1880. 49. lp.

közkelettel birt, mint ezt Csetnek városának 1583—1631. évi számadás könyvei mutatják, a melyekből világos, hogy a nép a Dobsinán mai napig megőrzött német tájnyelvet használta; így volt abban Eltsch (Jolsva), Steffensdorf (Rima-Szombat) Rauschenbach (Rőcze) Schwarzeisen (Fekete pálak) Peter Matzdorf (Petermány) Rekenendorf (Rekenye) Neundorff (Igló) Bredersdorf (Berdarka) és így tovább.¹⁾

Azok a combinációk, melyeket Kollár a Rim-Szudok vagyis a római törvénytörvény kimagyarázására használt: erőltetettek, legalább előtünk úgy tűnnek fel azok.

5. Rima-Szombat mint bányaváros.

Gömör- és Kis-Hont vármegye területének azon vidékeit, a melyeken a nép bányaműveléssel foglalkozott a Bebek és a Csetneki család birta; de terjedelmes birtokai voltak itt a XIV. században a kalocsai érsekeknek is, különösen a Rima-völgyében, a hol már a XIII. század közepén a mai Rima-bányától nem messze a Szinecz-hegyen gazdag aranybányát nyitottak. Az ide települő népet nevezte el István kalocsai érsek »hospites nostri de auri fodio a Rymua« a kiknek 1268-ban az akkoriban szokásban volt

¹⁾ Mikulík József: Magyar kisvárosi élet 1526—1715. Rozsnyó, 1885. 35. lp.

városi jogositványokat adta, melyet később, mint látni fogjuk még adóelengedéssel is tetézett.

Külföldi vagy magyar eredetű nép foglalkozott-e itt a bánya-miveléssel? — határozottan meg nem mondhatjuk. Pulszky Ferencz azokra a bronce-tárgyakra, melyeket itt a f. század hatvanas éveiben találtak azt mondta, hogy azok tiszta rézből állanak s nincsenek ónnal vegyítve, miért is nem hiszi, hogy azokat más tájékról hozták volna ide; ellenkezőleg azt véli hogy azokat a bronce-korszak idején igenis itten gyártottuk volna és hogy itt valamikor rézbányászatnak kellett virágoznia. A gömöri vashegy gerinczén látható számtalan salakhalom arra enged következtetni, hogy azok bizonyos primitív (bánya) technika nyomait viselik magukon.¹⁾

Foglalkoztak-e ősünk bányászattal s kohászattal? — könnyen feltehető. Hogy a régi bányászat nyomai Közép-Ázsiában is feltalálhatók voltak, melyeket »csúd bányák« neve alatt ismertek igazolja Béla király névtelen jegyzője. Különben a vámszedési tariffák, a különféle privilegiumok, ötvösök, szénégetők, favágók, fuvarosok létezése mind oda mutatnak, hogy mi magyarok már az Árpádok korában nagyobb mérvű bányászattal dicsekedhettünk.²⁾

Rimabánya városáról egyébiránt már Bartho-

¹⁾ Liszka y Gusztáv szerint Péch Antal »Bányászati és kohászati lapjai« II. köt. 1869. a 62. lapon.

²⁾ Anonymus B. R. N. I. fejezet.

lomaeides említette, hogy az egyike volt Kis-Hont vármegye legrégibb helységeinek, s eredetét kétségen tul a bányászoknak köszöni; a falu egyébként nem ott állott, a hol most fekszik, hanem valamivel feljebb s nevezetes városi jogokkal dicsekedett.¹⁾

Mikor a rimabányai termékek kiapadtak, azt az ajnácskői vár tartozékai közé osztották, mint ezt Palóczi György esztergomi érsek számára Albert királynak egy 1439-ből származó okirata bizonyítja.²⁾

A magyar tudományos akadémiában van egy térkép, mely Magyarország területét az Árpádok korából kézi rajzban tünteti fel, a melyen a mai Rima-Szombatot Villa Sancti Regis, az az Szent (István) király falujának írja a rajzoló³⁾ s ez tökéletesen egybevág Thuróczy Krónikájának azon állításával, mely szerint egy helység villa, a melyet szent királyunkról Istvánról neveztek el, közel feküdt a mai nógrád-vármegyei Losoncz városához.⁴⁾

6. Rima-Szombat története a kalocsai egyházmegye fennhatósága alatt.

Általános hiedelem szerint Rima-Szombat hét egymáshoz közel fekvő kis község egyesülése folytán keletkezett.

¹⁾ Bartholomaeides: Cottus Gümöriensis. Leutschoviae, 1806. 489. lap.

²⁾ Wenzel: A bányászat kritikai története, Budapest, 1880.

³⁾ Husz Samu: Magyarorsz. és tartom. tört. térképe 1865.

⁴⁾ Thuróczy: Chronicon Hung. P. IV. cap. 48.

Tanuságot tesznek róla történészei is, tudni illik azok, a kik jogosultnak tartják Istvánfala elnevezését s azt a kalocsai érsekség idejéből a mai nap is ismert német Gross-Steffelsdorf megfelelő magyar nevének lenni állítják.

Mi Bél Mátyással tartunk, a ki »Notitia Nova Hungariae« czimű műve IV. kötetében a Thuróczy-Chronica nyomán határozottan oda nyilatkozik, hogy a Szombat név onnan ragadt a városra, hogy a vásáros helyek, a szombat napokon tartott összejövetelek miatt »Szombathely« név alatt jönnek elő az egész országban s hogy I. Béla királynak e rendelete létezett. Thuróczyn kívül Bonfini Antal is bizonyítja s maga Bél nemcsak Nagy-Szombat város történetében, de Szombathelyében is érvényesítette.

Meglehet, hogy idővel a Rim-Szudokra vonatkozólag világosabb adatoknak is nyomára jöhetünk, addig be kell érünk a Pray feljegyzéseivel, a ki »Specimen Hierarchiae Hungariae« czimű munkája II. részének 30. és köv. lapján írja:

»Olim amplissimos fundos Archiepiscopatus Colocensis habuit; hos ut in variis Regum litteris consignatos reperi, his adnectere visum est.« István ölgye, Pálfölde, Rimszudok... Rursum in aliis litteris »Szallgho, Csokás, Szöllös« a kalocsai érsekségnek valamikor terjedelmesebb fekvőségei voltak; melyeket a királyok különböző okirataiban feljegyezve talált, melyek ugy látszik csatoltattak. — Előbbeni nevek

után Gömör, az utóbbiak szerint Nógrád helységre ismer rá az ember.

De aztán az Istvánfala elnevezés csak is az 1507. évben megtörtént egyezsége vonatkozik s nincs lehetetlenség benne, hogy Istvánfala a Praynál említett »Istvánvölgye« s a villa Stephani, a rima-szombati várkastély volt, a mely régi nevén »Rim-Szudok«, és így létezhetett mind a kettő s a villa elnevezése ellenben egykori földesura alatt Losonczy István idejében került a város levéltárában őrzött, Baksay tanár szerint kevés hitelt érdemlő okirat nevei közé.

Egyébiránt a városnak igen csekély, századok óta alig több mint kétezer □ holdnyi területe kizár minden jelentékenyebb egyesülésekre vonatkozó combinatiót s ha megengedjük is, hogy Istvánfala, Szabatka, Kurincz, Téhány, Gács, Tarnócz és Mőcsény szövetkeztek, fontosabb szerepe csak az első kettőnek volt, mit a legnagyobb valószínűséggel a Rima parton épült várnak és városnak tótul »Szobola« és »Szobotka« (ez utóbbiból Szabatka ¹⁾) elnevezése alatt magában Rima-Szombat város történetében kell előadnunk.

Visszatérünk azért Thuróczyra és ha Bél Mátyással bizonytalannak tartjuk is a város keletkezésének időpontját, abban az egyben nincs okunk kételkedni, miszerint a vár vagy város,

¹⁾ A t itt megkülönböztetül áll a d betű helyett.

mint lakóhely már a magyarok beköltözködésekor, a XI. században minden esetre fennállott.

»Ista omnia fora, die Sabbathi (Szombat) constituit pro vendendo et emendo«. Ezeket a helyeket, — valamennyit — Béla király a végre rendelte, hogy eladjanak és vásároljanak az emberek — úgy mond Bonfini. —

Sajátságos, hogy a jánosvitézek főkonventjére vonatkozó helynév az árpádkori okiratokban úgy iratik hogy »S. Stephani R. Hung. stb.« a melyet történetíróink, hol Esztergomra, hol Székes-Fehérvárra alkalmaztak, csak az nem jutott eddig eszébe senkinek, hogy ez a »Villa S. Stephani«, »Villa S. Regis« talán éppen Istvánfala, azaz Rima-Szombat is lehet; hiszen éppen az okmányokban gyakran előforduló helységek nevei fölötte hasonlítanak olyan nevekhez, a melyek különösen Gömör vármegyében fordulnak elő.

7. A kalocsai érsekek sorrendje.

Hogy a kalocsai érsekséget maga szent-István király alapította: kétséget nem szenved s fennhatósága alá rendelvén Solt és Bodrog vármegyét Kiskunságot és Csongrád vármegye egy részét. Sokan úgy vélekednek, hogy a kalocsai püspökséggel egyesített bácsi érsekséget is szent István alapította volna, melyet csak akkor emeltek érsekséggé, mikor e kettő már egyesült.

A pápai levelekben csak 1266-ban kezdtek

a két egyházmegyét együttesen emlegetni. Első főpapja állítólag az az Asztrik volt, a kiről hiszik, hogy az esztergomi érseki székre emelkedett. Várossy Gyula kalocsai kanonok 1000—1044-ig I. Györgyöt nevezi meg, kinek létezését (Anonymus) csak az imént bizonyították be: 1075—1093-ig okmányaink Dezsőt említik míg a bácsi főpapok közt Fábián érsek az első, a ki ismeretes. A bácsi érsekek sorát I. Gerő nyitja meg, Ugolin 1103-tól volt érsek I. Pál 1106—1111; majd Fulbert, a ki igen rövid ideig kormányozhatott.

Saul a Héderváry-nemzetségből 1193—1202. volt Kalocsa érseke, kancellár volt III. Béla király udvaránál s úgy halt meg, mint szent életű férfit.

Berthold érseket »de Andechs« meraniai herceget II. Endre király feleségének Gertrudnak befolyása emelte fel, 1206—1218. még gyermekkorában; úgy, hogy a pápa hosszú időn keresztül vonakodott megerősíteni. Nem szerették a hivei s 1218-ban kénytelen volt az országból Aquilejába menekülni, a hol patriárcha lőn.

Ugrin 1219—1241. »de genere Chak« ez is királyi kancellár volt s vele járt II. Endrével a szent földön és haza térvén, minden befolyását latba veté, hogy az elharapódzott belviszályokat megszüntesse. Ez az az Ugrin, a ki a muhi csatában a tatárok ellen folytatott erős küzdelemben hősieks halállal mult ki.

A kalocsai és bácsi érsekek sorrendje a következő:

1. A strik, más néven Anastasius 1000—1044, a régi jegyzetek szerint nem volt tudva, mely esztendőig kormányzott.

2. I. György 1050—... Ezt a névtelennek tartott érseket 1044—1064-ig emlegették az érseki széken.

3. Dezső 1075—1093, régibb kimutatások szerint 1064—... kalocsai püspök.

4. Fábían 1094—... az első bácsi érsek. Az ő korából a kalocsai püspökök közt Albertet emlegetik 1096—...

5. Ugolin 1103—... régibb jegyzék szerint 1102—1105.

6. I. Pál 1111—... régi jegyzék szerint 1106—1110 kalocsai püspök.

7. Fulbert 1111—... kalocsai püspök.

8. I. Gergely 1124—... bácsi érsek; régibb kimutatásokban 1124—1134.

9. Ferencz (Francica) 1131—1134. bácsi érsek.

10. Simon 1135—... Mikor a kalocsai püspökséget a bácsi érsekséggel egyesítették, ez a Simon volt az első kalocsai érsek.¹⁾

11. Muchia 1142—... kalocsai és bácsi érsek.

¹⁾ Geneal. Schem. 1889. XXVII. 1p.

12. Mikó 1149—1165. kalocsai és bácsi érsek.

13. Sayna 1167—... egész határozottsággal csak ujabban ismertetvén fel: érseki minősítését jegyzékbe foglalták.

14. Cozmas 1169—... kalocsai és bácsi érsek.

15. Endre 1176—1186. Régi adatok szerint ismeretlen mikor lépett az érseki székbe?

16. I. István 1187—... a régi jegyzetekben 1182—1187; az előtte élt András elhalálzásának esztendeje megállapítván, kormányzásának idejét kurtítani kellett.

17. II. Pál 1188—... régi jegyzetek szerint 1174—1175; helyén előbb Endre volt beigtatva.

18. I. Péter »de genere Soklos« »de genere Kan« 1190—...

19. Saul »de genere Geur« 1192—1202. régibb adatok szerint ez időben »de genere Hedervári« állott.

20. I. János 1202—1205.

21. Bertholdus, »de Andechs et Merania« 1206—1218.

22. Ugrin »de genere Chak« 1219—1241.

23. Benedek 1241—1254.

24. I. Tamás »de genere Buzad« 1255—1256.

25. Smaragd »de Sambok« 1257—1266.

A kalocsai egyházmegye névtára Mikó ér-

sek után már 1880 ik évben tizennegyedik helyre egy Sa y n a nevű főpapot toldott be 1167. — . . . évig, s azt Knauz Nándor idézetével okadatolta. A jegyzékből — ugymond — eddig kihagyták Saynát, a ki III. István magyar királynak Nagy-Szeben városának adott okmányában 1167-ben aláírva található ¹⁾ s a kit Mikó és Cozmas neve közé kellett közbeszurnunk, a mire bennünket már Fejér György figyelmeztetett. Ellenben kihagyandó volt Pál, a ki a jegyzékben Cozmas után következett, a kinek csak I. István és I. Péter közt lehet helye.²⁾

A kalocsai érsekek közül azok, kik alatt Rima-Szombat a XIII. század második felében nevezetes kiváltságokat nyert, megérdemlik, hogy külön fejezetben mutassuk őket be.

8. Vancsa II. István érsek és kiváltsága.

Vancsa István kalocsai érsek gróf Vancha Istvánnak »de Orbácz« volt az unoka-öcscse, ki a váci püspöki székből esztergomi érsek, prenestei bibornok-püspök lett s nagy diplomatiái öszszeköttetésekkel birt. Vállalkozása, hogy IX. Gergely felhívására keresztes hadat hirdet a tatárok ellen: nevét, érdemeit, köztisztelet tárgyává tette.³⁾

¹⁾ Fejér: Cod. Dipl. II. köt. 179. lp.

²⁾ F. Knauz: Monumenta Eccl. Strigoniensis I. köt. 126. lp.

³⁾ Fejér: Cod. Dipl. IV. 3. 551. — Wenzel: Árpád-kori Uj Okmánytár II. 93. (?)

A Vancha István kalocsai érsek nemzedékrende ez:

N. de genere Bancha				
Beke de Bancha*		Orbaz Comes		
István esztergomi ér. prenestei bibor- nok püsp.	Péter		Benchench	
	Tamás	Orbaz	István	Keled
	1283.	pozsegai prépost	kalocsai érsek †	Kletus 1278.
	Horváthy Pál			
*Beke, de Bancha	Péter			
Dionysius	Pál	János	László	
Beke 1283.	zágrábi püsp. 1387.	bán	1387. Miklós 1404.	

Vancha István 1268-ban a rimavölgyi aranybányászoknak a következő kiváltságlevelet adományozta, mely János kalocsai érsek 1278-ban kiadott megerősítő okmányából átvéve, a budai kir. kamarai levéltárban őriztetik.¹⁾ Szövege magyarul ekként szól:

„István Isten kegyelméből kalocsai és bácsi szent egyházak érseke, a kik jelen levelünket olvasni fogják üdvöt az Urban. Adjuk emlékezetül mindenkinek, hogy mi azon vendégeinknek (zseller? jobbágy?) a kik a rimai arany bányáknál egybesereglettek vagy egybeseregleni fognak a következő szabadalmat adjuk: Hogy maguk közt előljárót választani azt a kit akarnak, teljes szabadságukban álljon, a ki az ő összes ügyeiket, úgy a nagyobbakat, mint a kisebbeket, úgy a büntetlen-

¹⁾ Monumenta Hungariae Historica. I. osztály VIII. köt. Pest, 1870. 212—213. lp.

dőket mint a polgáriakat kinyomozhassák és elintézhessék; és hogy a mi Comes Curialisunk ügyeik megítélésébe bele ne avatkozhassék, csak azon esetben ha az előljáró magát valamely nehéz ügy felmerültekor annak elbírálására polgártársaival együtt képtelennek látná.¹⁾ Továbbá papot, a kit akarnak saját anyanyelvök szerint, tisztességeset és ha minden gáncson felül állónak találják, joguk legyen az egyházukhoz kijelölni. Továbbá ha valaki közülök olyan, a kinek háza nincs emberölést, vagy más valami gonoszságot követne el, és elmenekülne, se szállásadója, se hozzá tartozói a bíróság elé ne hivassanak sem e miatt el ne ítéltessenek. Továbbá, sem a mi emberünk által sem különös levelünk folytán. Ahhoz mindazonáltal hozzá járulunk és azt kedvezőleg megengedjük, hogy azok, a kik egész telekkel bírnak évenként egy unciát fizessenek, a kiknek csak fél telkük van három fontot, azok pedig, a kiknek földjük nincs a szállásért két fontot fizessenek, az említett földadó fizetése egyébiránt akként és olyan időben történjék, a melyben Rima vármegyében lakozó más népeink fizetni szoktak; úgy azonban, hogy a bíró és közülök tizenkét előljáró maguk közt a mondott földadót bekivánják és úgy fizessék ki azon gyűjtőknek, a ki azon időre ki lesz rendelve.²⁾ Ha pedig erdeinknek őrzeit zselléireink, jobbágyaink kérelmére a községből áthelyezzük, akkor azoknak földjeit a mondott zselléireinknek (jobbágyoknak) adományoztatni hatá-

¹⁾ »Nisi in eo casu, cum maior dicte ville cum suis concubibus ad cognoscendum de aliqua causa ardua, que emerit sufficere se uiderit non posse.«

²⁾ Solucio autem memorati terragij eo modo et eo tempore fiet, quo alij popouli nostri in Comitatu de Rymua existentes soluere consueuerunt; ita tamen quod villicus et maiores duodecim de eisdem inter se dictum terragium exigant, et sic persoluant nostro collectori, qui pro tempore fuerit constitutus.

roztuk. Megengedjük nekik azt is, hogy velünk táborba szállani semmiképen se kénytelenitessenek.¹⁾ Mely dolog teljes emlékezetére és sérthetetlen erejévégett előbb említett folyamodó vendégeink, (zselléreink, jobbágyaink, kérelmére jelen okmányt hivatalos pecsétünkkel megerősítve kiadtuk. Szombathelyen, az Urnak 1268. esztendejében.“

Ugyanezen István érsek a rimabányai vendégek (zsellérek, jobbágyok) számára is adott ki egy szabadalomlevelet, mely az előbbenit két évrő rá követte s magyar nyelven a következőképen hangzik :

„István, Isten kegyelméből kalocsai és bácsi érsek a királyi udvar kancellárja jelen levelünk minden olvasójának az Urban üdvöt. A mondandók kapcsán emlékezetébe adjuk mindnyájának, hogy Bánya községében lakozó összes vendégeinknek (zselléreinknek, jobbágyainknak) azon kegyet találtuk engedélyezendőnek, hogy minden adomány alul, mely Rima-Szombatban közadózás gyanánt vétetni szokott teljesen szabadok és mentesek legyenek és tisztviselőink közül senki ezen adózás (adakozás) miatt magokat a zselléreket zaklatni ne merje, ugy azonban, hogy maguk zselléreink (jobbágyainknak) és telkeinknek számát köteles hűségükből kifolyólag gyarapítani tartozzanak.²⁾ Megengedtük azt is, hogy az összes hulladékokat (törmelék³⁾) a melyek régi aranybányákban összehalmozódni szoktak, zselléreink maguk, vagy pedig az ő utódaik, békésen és mindenkor bántalom nélkül összegyűjthessék, és hogy

¹⁾ »Concessimus eciam eisdem, vt eundi nobiscum ad exercitum necessitate per nos nullatenus constringantur.«

²⁾ Numerum jobagionum et mansionum nostrorum ob fidelitatem nobis debitam teneantur augmentare.

³⁾ Omnes comulones (törmelék, Schütt).

őket tisztviselőink vagy erdőőreink közül senki a most mondott törmelékek tárgyában zaklatni vagy egyéb tekintetben megakadályozni ne merészelje.

Hogy pedig a fentemlitett vendégeink (zselléreink, jobbágyaink) ezen általunk megengedett kegyben sértetlenül megmaradjanak jelen levelünket megerősítő pec-étünkkel ellátva engedélyeztük. Kelt az Urnak 1270. esztendejében.“

Ez az okmány hasonlóképen János kalocsai érseknek 1278. évi megerősítő szabadságleveléből van átvéve s a budai kamarai levéltár gyűjteményében található.¹⁾

9. Forgách II. János.

Vancha István után II. János kalocsai érsek ült az érseki székbe 1278—1301. András fia ²⁾ »de genere Forgách.«

Alig, hogy az egyházi pályára lépett, a canoni jog doctora s gömöri főesperes lőn, s mint ilyen volt előljárója az udvari kápolnának s 1273-ban kapta Özdöge birtokot, az okiratok szerint írva Izdegej-t; a következő évben nyerte Nymchek birtokot s miután két évre rá Nyitra vármegyében donatióban Harsányt kapta volna, mely birtok 1386-ban már a Forgáchoké volt, Jánost a nyitrai főesperességre emelték s 1277-ben budai prépost lőn.

¹⁾ Wenzel Gusztáv: Árpádkori Uj Okmánytár XII. köt. Budapest, 1874. (Magyar történelmi Emlékek, I. osztály XXII. köt. Budapest, 1874.) 34—35. lp.

²⁾ Memoria Basilicae Strigoniensis pag. 120.

Mielőtt 1278-ban okt. 10-én érsekké nevezték volna, mintegy tizenkét napig székes-fehérvári püspök is volt, s ő illesztette Venczel király halántékaira a magyar szent koronát, a kit az ország rendei a trónra hivatnak. A Fejér »Codex Diplomaticusá«-ban az okmányban így áll »Datum per manus Magistri Johannis, Praepositi Budensis, Electi Albensis ecclesiae aulae Nostrae Vice-Cancellarii dilecti et fidelis nostri« vagyis hogy ő akkor már a királyi udvarnál alkanczellári hivatalt viselt volna.¹⁾

Későbbi okiratok szerint János 1278. nov. 15-én már mint kalocsai és bácsi érsek, budai prépost s a királyi udvar kancellárja szerepelt.²⁾ E kitűnő főpapot P a l m a történetíró »d e I l m a r« vagyis az Ürményi család tagjának állítja, s kételkedett abban vele együtt b. M e d n y á n s z k y Alajos is, hogy János a Hunt-Páznán-család egyik leszármazó ágának a Forgácsnak lett volna ivadéka.³⁾

Ez a János érsek volt tehát az, a ki 1278-ban, vagyis mindjárt abban az esztendőben, a mely-

¹⁾ Fejér: Cod. Dipl. V. köt. 2. rész 436. és 439. lp., — továbbá »Árpád kori Okmánytár« IV. köt. 168. lp.

²⁾ Árpád kori Okmánytár XII. köt. 236. — v. ö. Fejér: Cod. Dipl. V. köt. 2. rész 441. és 445. lp. továbbá VII. köt. 5. rész 456. lp.

³⁾ Julius Várossy: Novae disquisitiones genealogicae de originibus quorundam archi-episcoporum Colocensium et Bachiensium« (Schematismus cleri archi-dioec. Coloc. et Bachiensis ad annum Christi 1889.) Coloczae, 1889. XXIV–XXVI. lp.

ben az érseki székbe lépett, megerősítette boldog emlékezetű elődének Vancha István érseknek kettős szabadalom-levelét.

Mielőtt a megerősítő privilegium szövegét bemutatnók, lássuk annak a családnak nemzedékrendjét, a mely nemcsak Kis-Hont területén és így Rima-Szombatban is, hanem az anyavármegyében Nagy-Hontban vezér-szerepet játszott.

Ivánch de genere Hunt Páznán
1180—1200. táján

Ivanka de genere Hunt Páznán
1229.

I. András de Ghimes, tárnok-mester 1241—1290.		I. Tamás † 1241. Jordán 1256.		Milván I. Mihály 1256.	
I. János kalocsai érsek 1290. † 1301.	II. Tamás, barsi nyitrai főispán 1292. Erzse (Koloni Jakab)	II. András † 1312.	II. Ivánka † 1312.	I. Miklós 1333. Forgách nevezetű (Bebek Anna)	Jolent (Ogouth)
		IV. András 1343. Hegyős nevezetű de Kozmál		V. András 1357.	IV. Miklós 1357.
II. János, de Kozmál, alias Hegyős		V. Miklós meggyilkolták		III. János elesett 1397-ben	

Ezek közül I. András és I. Tamás vettek részt a tatárok ellen folytatott ütközetben; melyben a megfutamodó királynak I. András engedte át a lovát, maga pedig testvérével Tamással gya-

log menekült. Tamás a harczban szerencsétlenül esett el.

Mihelyt IV. Béla Veglia szigetéről haza került, sietett I. András hűségét megjutalmazni, 1247-ben koronaörré, 1249-ben kir. főtárnokmesterré nevezte ki; több rendbeli adományokat nyert, Ghimest és Znyó-várát ő építette s nevét a királyi donációkban úgy emlegetik mint »Andreas filius Ivancae Comes de Bania (vagy Banaa) mi alatt közönségesen a selmeczi bánya-grófságot (Kammergraf) értik; de lehet érteni a mi nem valószínűtlen a rima-bányai grófságot is, a melynek neve mint fentebb láttuk szintén »Bana«; de hogy grófság lett volna arról nincsen tudomásunk.¹⁾

Andrást 1290—1291-ben mint ország bíróját s Nyitra vármegye főispánját is emlegetik.

Jelen volt Issaszeghnél abban a csatában, melyet V. István atyja IV. Béla ellen 1262-ben vívott. Az említett megerősítő okirat eredetijét bőrhártyára írva szintén a budai kamarai levéltárban őrzik, a melyről az érsek pecsétje zöld-
fehér selyem zsinóron függ alá.²⁾ Szövege magyar fordításban következő:

„Mi János Isten irgalmából a kalocsai és bácsi egyházak választott (érseke) budai prépost, a király ur

¹⁾ »Anno 1262. jam qua comes de Bana terram Zule vocatam.« Fejér: »Cod. Dipl.« IV. köt. 3. rész 94. lp.

²⁾ Wenzel Gusztáv: Árpádkori Uj Okmánytár XII. köt. Budapest, 1874. (Magyar történelmi Emlékek I. osztály. Budapest, 1874.) 236—237. lp.

udvarának kancellárja, adjuk tudtára mindazoknak a kiket illet, a jelenlevők mindnyájának forma szerint, hogy Rymua aranybányánk vendégei élénk járulván, tisztelendő atyánknak Istvánnak, Isten kegyelméből kalocsai érseknek boldog emlékezetű elődünknek a szabadsalomról kiállított kiváltságát előterjesztették buzgón kérvén, hogy szabadságaikat biztosítanók, és saját kiváltságunk által megerősíteni méltóztatnánk. Mely kiváltság szövege a következő:

„István Isten kegyelméből a kalocsai és bácsi szentegyházak érseke stb. (a 41. lp.)

A másik kiváltság szövege pedig a következő:

„István Isten kegyelméből kalocsai és bácsi érsek stb. (a 42. lp.)

Mi ennélfogva ezen aranybányánk vendégeinek igazságos kérelme által hajlandók lévén tisztelendő atyánk azon kiváltságát megértettük, azok szövegét szóról szóra biztosítani akarván sem kiigazitva, sem kivakarva, sem közbe szúrva sem bármely módon kiigazitva előírt szabadságát sértetlenül fenntartani óhajtván, a jelenlevők tekintélye által megerősítjük. Kelt Szombathelyt az Urnak 1278. esztendejében szent Márton után negyednapon.“

10. Az első szabadalom levelek birálata.

István kalocsai érseknek kettős kiváltsága és János érseknek megerősítő okirata különösen azért nevezetes; mert az szolgált alapul minden további privilegium életbe léptetésénél.

Az 1278-ik évi tavaszi okirat kelte »Zumbothel,« ugyanez évi őszié szintén az; kérdés vajjon az István 1270. évi okiratában előforduló kifejezés szövegezése »quod ab omni collecta, que pro communi descensu in Rymoa

Zumbota fieri consuevit«, azaz, hogy minden oly gyűjtés alul, a melyet Rymoa Zombat szállása közönségének szolgáltatni szoktak »felmentessenek,« megengedi-e, hogy városunkat egykor Szombathelynek is hívták? Tekintettel arra, hogy Rima-Szombat hét község egyesüléséből keletkezett, nagyon valószínű, hogy e Zumbothel nem a vasvármegyei régi város, hanem az Istvánfala néven nevezett szállás, descensus, mansus hajdankori neve volt, a mely később latinul »Stephanopolis,« németül »Stephelsdorf« néven került bizonyos időközönként forgalomba.

Mikor őseink a mai Magyarország területére költöztek, ők nálunk is »tabula rásá«-t találtak s ezen észrevétel különösen a felső vármegyékre szól, a mely egészen barbár területen feküdt s eredetiségét hosszú évszázadokon keresztül megtartotta.

Azt, hogy a legtöbb város falvakból alakult a németországi nép is hiszi; érdekesen fejtegette ezt Willi V a r g e s a Hildebrand-féle folyóirat ezidei füzetében.¹⁾

Hogy a Rima mellé letelepedett bányász-népesség a XIII. században sátrak, esetleg ideoda tolható szekerek ernyői alatt élt, s lassanként úgy állapodott meg: mutatja az okmányokban előforduló »mansus« vagy »mansio«, háztartás vagy szállás elnevezése, a mely körül-

¹⁾ »Jahrbücher für National-ökonomie und Statistik«. Jena, 1893. III. Folge VI. Band 2. Heft 162. lp.

belül a »descensus« vagy hajlék, koliba, putri fogalmának felel meg, midőn azt a jobbágyok és szállásának száma azaz tüzhelye szerint vették figyelembe a hova a vendégek »hospites« összeseregleni szoktak »congregandi solent.«¹⁾

A »villa« szó már város; a »villicus« a városnak vagy községnek előljárósága volt, mely első szervezetét itt kétségen túl Vancha II. István kalocsai és bácsi érsektől nyerte. Erődített és kevésbé vagy egyáltalában erősítés nélküli helyek közt a XIII. században különbséget nem tettek.²⁾ Privilegiumokról a tatárjárást megelőző időből alig lehet szó, Korpona szász eredetű lakossága ugyanis dicsekedett egygyel; hanem annak megújított okmánya 1244-ből származik; Kassa városáé 1249-ből; Besztercebányaé 1255-ből.

A lakosságnak egész-tekkes és féltelkes gazdára való felosztása, s az olyané, a ki nem szánt, nem vet, egyenesen azt czélozta, hogy őket a földes uraság ez által a nomád élet-től akarta visszatartani, kivált a mérsékelt földadó azaz »terragium« fizetésénél s az ellensúlyozás gyanánt engedélyezett úgy nevezett korlátlan szabadság által »habeant plenam et liberam facultatem« — úgy mond Vancha II. István érsek 1278-ik évi okirata. A terra-

¹⁾ Szent István király I. végzeménye 32. fejezete; — a Corpus Jurisban »aedificium«; — Wenzel Gusztáv: Magyarország mezőgazdaság története Budapest, 146—147. lp.

²⁾ Szalay József: Városaink stb. 31. lp.

gium életbeléptetése után jött divatba a füst-pénz, a mely a magyar magánjogban a leg-ujabb időkig nevezetes szerepet játszott.

Érdekes jelenség, hogy a pap megválasztása és kijelölése körül sarkalatos elv gyanánt mon-dotta ki az érsek, mint földes uraság, miszerint a község papja olyan legyen a kinek a n y a n y e l v e, olyan a melyet a nép beszél; tehát a mansiók mindegyike számára biztosította a békességes kölcsönhatást, tudniillik, hogy magyar községet magyar, tót községet tót lelkipásztor vezessen.

Nem csekély értelmi fejlettségre mutat, hogy a szabadalom-levelet a nép földesurától folya-modvány útján kérelmezte »ad petitionem predictorum hospitum nostrorum instantiam — úgy mond István érsek és később »petentes cum affectu« — János érsek 1278-ik évi okirata.

Hogy a nép természetben fizette meg a földadót a »collecta« szó engedi gyanítani; különben, hogy a szabadalmuk jogi védelmét biztosítsa: óvást emel az érsek az okirat meghamisítása és megtévesztése ellen.

A telek a falun belül azon egységet képezte, melyet a föld felosztása idején egy-egy családfőnek adtak, hogy abból a föld megművelése által tarthassa fenn családját, s tekintve a kezdetleges állapotokat a telek tulajdonosa a »földes ember« ezzel jó formán be is érte.¹⁾ Erre

¹⁾ Pápai Károly cikke: A palócz faház. »Ethnographia« szerk. dr. Jankó János Budapest, 1893. IV. évf. 4. lp.

mutat Szalay József észrevétele, a melyet a középkori okiratok szövegére nézve tett, a hol közönségesen az van mondva, hogy a földes urak birtokokat adtak azért, »hogy jobban gyarapodjanak« ¹⁾ a bányászok már jobbára idegen népek gyermekei voltak s a bányászatnak csak két főiránya volt ismeretes a fémé és a sóbányászaté, melyek közül az előbbit — úgy szólván — teljesen szabadon üzhették, de már az utóbbira nézve korlátolva voltak.

A vendégek azaz a »hospites de auri fodio de Rymua« fogalmat Wenzel Gusztáv akként körvonalozta, hogy azok szabadok voltak s e szerint egészen különböztek olyan lakosoktól, a kiket szolgák gyanánt hurczoltak magokkal minők a hadi foglyok voltak; a vendégek a haza érdekeit békés foglalkozás által mozdították elő, tehát földmivelő nép, iparos vagy kalmár módra éltek; továbbá azon esetekben ha a vendégek magyar nagy- vagy közép-birtokosok jószágain telepedtek le földesuraiknak sem munkával, sem terményekkel nem adóztak, hanem mint az általuk birt földek szabad birtokosai fizettek bizonyos pénzt (census denarii hospitum.²⁾)

A magyar királyok azért minden időben különös kegyben részesítették a városok vendégeit; az általuk elfoglalt, általuk állandóan

¹⁾ Szalay: idézett műve 147. lp.

²⁾ Wenzel: Magyarország mezőgazd. története. Budapest, 140. és köv. lp.

birt lakóhelyeket sajátyszerű kedvezményekkel, kiváltságokkal látták el; ebből fejlődött idők folytán a középkorban a tulajdonképeni városi jog, ez tette tartóssá, a lakosság kölcsönös támogatását, majd pedig szilárdná a czéhintézményt, mely évszázadokon keresztül erős bástyája lőn városi intézményünknek s így magának a magyar köz- és államélet nyilvánulásainak, az ősi alkotmány fennmaradása körül.

11. Kurincz.

Rima-Szombaton alul a Rima vize fölött közel a jánosi határhoz fekszik a kurinczi puszta. Állítólag ez is egyike volt azon községeknek, a mely Rima-Szombat városának alapítása alkalmával, abba, mint jogi személy képviselőjébe bele olvadt.

Kurincz hajdan az úgy nevezett vörös barátok, minden valószínűség szerint a johanniták székháza volt; a nép most is mutogatja a helyet, a hol a monostor falai állottak, azt a mélyedést, a honnan a barátok a halas-tóból bőjti eledelőket nyerték. Ez az a gyászos hely, a melyen a Sajó mellett véghez ment véres drámának utolsó felvonása lejátsszódott.

Hugrinusról az egyik főszereplőről azt írja az egykorú Rogerius: »Vgolinus, Colocensis archiepiscopus, nobilissima ortus prosapia magna et ardua mundi negotia, omissis minimis disponens: hic erat, sub cuius fiducia nobiles

Hungarice respirabant: hic erat, sub cuius fiducia maiores et mediocres humiles se reddebant ¹⁾ Ugrin, kalocsai érsek igen előkelő családból származott, a világ nagy és súlyos ügyeivel foglalkozott, elhagyván a csekélyebbeket, itt vala, kinek hűsége alatt Magyarország nemessége felbuzdult; itt vala kinek hűsége alatt a nagyok és középszerűek magukat megalázták.

Ugrin érsekre vonatkozólag már Kollárnál azon adatot találjuk feljegyezve, hogy e főpap a tatárpusztítás alkalmával Rima-Szombatban vérzett el. Ő ezt úgy hozza fel, mintha Pray nyomán állitná, mi azonban ezen adatot Pray munkájában fel nem fedezhettük.

Annyi bizonyos, hogy Rima-Szombatot a tatárok földig lerombolták s a kormos düledékek között egész halmaza fehérlett az embercsontoknak, az éhezők egymást öldösték a gyermekeket élő czéltáblának állították ki, s úgy lötték gerelyekkel, hajító dárdákkal agyon s mint a rege meséli: a kutyafejű tatárok előbb dióbélen meghizlalták az asszonyokat, s azután nyársra huzva sütötték és ették. Mondják, hogy a városi levéltárban őrzött nyársalakú vasak ebből a korból maradtak fel s az emberek élő bizonyágul rejtették el, hogy a késő utókor is lássa, miszerint nem túlozott a német krónikás, midőn azt irta, hogy »Krisztus urunk születése óta

¹⁾ Carmen miserabile.

ily csapás, ily nyomor egy országot sem sújtott, mint a minő most Magyarországot érte.»

Az eddigi hiedelem szerint a rima-szombati régi kath. egyház a kalocsai érsekek idejéből való. Kollár ugyan azt mondja, hogy góth izlés szerint épült, de mi a mennyire halvány rajzára visszaemlékezünk, azt hisszük, hogy az késő román-kori stylben készült s csak restaurálás alkalmával történtek rajta gothicus átalakítások s azok is a négyféle változtatások közül ki tudja melyik alkalommal történtek, ugyanis a karzat felett levő egyik őskori felirat szerint »Vérrel alapított, vér által származott, vér által nőtt s vér által lesz vége!«

A templom belül ülőhelyekkel volt tele, a szószék oszlopokon állt, a sekrestyét vas ajtó védte s falat régi vitézek alakjai talán jeles fresco képek (?) díszítették.

Kurincz létezése homályba van burkolva. Katona azt írja, hogy kétséges, hol állott a dicső monostor Cuchet, a melyet Cuher, Cheur, Cuet és Caet sőt Cuhuten alakban is irnak.¹⁾ III. Incze pápának Saul kalocsai érsekhez intézett levelében 1198-ban azt állította, hogy az szent István első vértanú tiszteletére épült, a melyben harmincz szerzetes követte szent Benedek szabályait.

A történetírók legnagyobb része Bánmo-

¹⁾ Katona: Historia metropolitanae Colocensis ecclesiae Parte I. pag. 272.

nost érti ez alatt a Kőér vagy Kewer monostor alatt, szó nélkül hagytuk volna ez adatot, ha Pray György az auraniai perjelségről kiadott könyvében meg nem írta volna, hogy a negyvenegyedik convent Csura-Zombath volt azaz Curia-Zombat mint »conventus S. Joannis Baptistae de Ch. Sz.« melynek előljárója jele hetedik helyen a gömör vármegyei származású Pelsőczi Bebek Imre az MCCCXCVIII. esztendőben perjel.¹⁾

Benedek rendű kolostor állott János Rima-Szombattal határos községben is, a melynek árpádkori ősrégi temploma ismeretes.

A magyar nemzet siralmas sorsát megható vonásokkal ecsetelte Rogerius mester, kinek »Carmen miserabileje« különben eléggé tudva van; leírja a tót Sasinek is és különösen azzal foglalkozik, mennyit szenvedett Gömör vármegye lakossága a tatároktól s Rima-Szombat városára nézve azon észrevételt teszi, hogy valamint Bebek Detre a tatárok visszatérésének rémhire folytán építette Kraszna-Horkát, Tornát, Szádvárt, Csetneket, Hradistyt, Brzotint és Sólomkőt: azonképen siettek példájára felépíteni a Lorántfiak Várgedét, Putnokot, a Széchyek Rima-Szécsét stb. A kik végre nagyobb biztonság kedvéért szövetkeztek erődítményekbe, kastélyokba nem vonhatták meg ma-

¹⁾ Pray: De Prioratu Auranae. Viennae, 1773. 114. lp. és 37—38. lp. továbbá Pesty Frigyes: A templáriusok Magyarországon (Magyar akad. értesítő 1861. II. köt.) 65. stb. lp.

gokat így pl. Jolsvához 3 falu csatlakozott, a mi városunk: Rima-Szombat pedig 7 község egyesülése folytán jött létre.

Sasinek adata e szerint régibb, mint a már fentebb említett 1506-iki okmányé, vagy mint a szent István idejére vonatkozó hagyomány, melynél fogva Istvánfalából itten, egy várost több (hét) apró község egyesülése hívott volna életre.

Az 1241-iki tatárpusztítás után meghozták Vancha II. István és Forgách II. János Rima-Szombat városa részére a szabadalom-leveleket; de ez a gyakorlati életben keveset használt. A főurak s az ország lakossága között a szakadás az 1298-ik évi országgyűlésen bekövetkezett s az inség oly fokra hágott, hogy a gazdembert legszükségesebb barmától is kifosztották s a földművelés annyira süllyedt, miszerint a nép minden napi élelemre megkívántató szükségleteit sem volt képes fedezni.¹⁾

¹⁾ Wenzel Gusztáv: Magyarország mezőgazdaságának története. Budapest, 1887. 120. és köv. lp. — Wenzel: Magyar dipl. emlékek az Anjou-korból. Budapest, 1874. I. köt. 81. és 87. lp.

II. KORSZAK.

12. A Széchyek birtoklása.

Mintegy hatvan esztendő telt el azóta, hogy Ugrin érseket a földbe temették s Rima-Szombat nem birt romjaiból felemelkedni.

1310-ben Róbert-Károly királyt harmadszor is megkoronázta a nemzet s a felső-magyarországi Csákpárt nem hajtott fejet a koronás fejedelem előtt, hanem elégületlen vezéreivel rombolva pusztította Torna, Gömör és Sáros vármegyét, míg nem Róbert király a nyugtalankodókat a rozgonyi völgyben a Tarcza vize mellett egészen meg nem törte.

Csák ezentul az egyházi javakat bántalmazta csupán, s hogy vidékünkön is nem egy sérelmet ejtett, onnan következtetjük, miszerint Károly Róbert király 1314. táján Rozsnyóbánya birtoklásába erősítette meg az esztergomi érseket, a hova e században a szomszédos Jánosi sz. Benedek r. apátság is tartozott, mit Rómer szerint egy 1397-ik évi egyházi oklevél is bizonyít.¹⁾

Csák Máté megszállotta a rimóczi urak várait, Somoskőt, Hollókőt, Baglyas várát és Sztrahorát Nógrád vármegyében; a Baloghok várát Gömörben, a honnét, a mint Károly Róbert mondja sokak lelke ostora és halálos ellensége végnél-

¹⁾ Vasárnapi Ujság 1875. Archaeologiai Értesítő.

küli pusztításokat követett el az országban falvakat borított lángba, sokakat kegyetlenül kifosztott, másokat meggyilkolt, monostorokat és templomokat feltört, felgyújtott és porrá égetett.¹⁾

A Széchy-család egyik ága volt a gömörvármegyei Balogh nemzetségnek, mely abból az Ivánka törzsből származott melynek őse külföldről szakadt Magyarországra s Hont vármegyében »Hunt-Páznán« név alatt nagy szerepet játszott.

A család Péter és Dénes által két felé szakadt, előbbi 1333. körül Nógrád vármegye főispánja, utóbbi a tulajdonképeni gömör vármegyei ág.

Péternek fia Miklós több felsőmagyarországi vármegye élén állott; majd részt vett nagy Lajos király nápolyi hadjárataiban a honnan hazatérve szörényi bán, 1355-ben Horvát, Szlavon és Dalmátország bánja a reá következő évben országbíró s 1385-ben Magyarország nádorispánja volt.

Széchy Tamás viszont mint említettük az Alba nemzetségből származott; erdélyi vajda volt és szolnoki gróf »Comes de Zonuch«; fia néhai Farkas mesternek közel atyjafia annak a fráter László kalocsai érseknek a kiről Rima-Szombat birtokjoga Károly Róbert királyra szállott, elcserélvén azt 1335-ben keresztelő szent János ünnepén; de a melyet az Széchy Tamásnak adott viszont ennek javait oda adta I. László

¹⁾ Pó r Antal: Csák Máté. Magyar tört. Életrajzok Budapest, 1888. 116. lp. — Anjoukori Okmánytár II. köt. 65. és 134 lp.

kalocsai érseknek és testvérének. E javadalmak voltak Rima-Bánya, Török, Szkálnok, Cserencsény, Rima-Brézó és Tiszolcz.¹⁾

Széchy (Zechen?) Tamás erdélyi vajda 1319-ben már Szolnok grófja, kunok kapitánya, s zólyomi várparancsnok volt. A király ezt az elcserélést illető hozzá való járulását — úgy mond Pray, — azért tévé, mert az érsekség székhelye Hont és Gömör vármegyékhez messze esett, de meg Tamás érdemei igen nagyok voltak a Károly-Róbert király trónra ültetése körül, sőt a király házasságszerzője is Tamás volt, ő járt közbe, hogy Beatrixet, a János cseh király nővérét nőül vehette, s a neve a házassági szerződéssel is kapcsolatban látszik lenni.

Ezen Széchy Tamás azonossága iránt a történetírók között némi homály forog fenn, a mennyiben Wagnernek »Collectanea Genealogico Hist.« Dec. II. n. X. pag. 131. című munkájában úgy fordul elő, mint »filius Magistri Farkassii«, a mi nemcsak a Budai Ferencz »Polgári Lexiconába« és a Virágh Benedek »Magyar Századaiba« is belecsúszott, hanem kihagyta a Széchy család leszármazási táblájából Nagy Iván is, a ki csak egy kis jegyzetben engedi meg, miszerint a Rajcsányi szerint Dénesnek a rimaszécsi Széchi ág alapítójának Balázs fián kívül Tamás, Péter és János gyermekei is lehettek. Tamás azonban már a Péter fia volt,

¹⁾ Bartholomaeides i. m 713. lp.

a ki a királytól 1327-ben a Csákon vett győzelem jutalma fejében Cserepi és Fekete családok birtokait is kapta.

Tamás vajda Rima-Szombattal sok jót tett, midőn Károly Róbert király előtt kieszközölte, hogy a község nemcsak a tulajdonképi városok diszes sorába lépett, hanem a fejedelem neki mindazon szabadalmakat adományozá, a melyekkel akkor Buda volt felruházva.

13. Károly-Róbert.

III. Endre az utolsó Árpádházbeli fejedelem még életben volt, mikor Károly Róbert, a Martell Károly fia, kinek édes anyja Mária volt, az V. István magyar király leánya, az 1300. év elején Magyarország területén mint egész ifjú ember megjelent.

A Károly Róbert anyja viszont leánya volt a híres habsburgi Rudolfnak, annak a kitől a jelenlegi salm-lotharingi dinastia származik.

A magyar urak legelőször is Horvátországba, Zágrábba vezették a tizenkét éves trónkövetelőt s ott az Ujlaky Ugolin udvarában helyezték el s nem késtek az esztergomi érseki vicarius által meg is koronázlatni.

Mikor azután Károly Róbert az utolsó Árpádházi király halála alkalmával Esztergomba nyomult, egyszer csak elkezdte azokat a főurakat egymásután nyerni meg, a kiknek kezeibe volt akkor az elárvult magyar nemzet

sorsa letéve. Egy egész esztendőre terjedt ki Károly-Róbert ezen szereplése: nyílt esze, férfias magaviselete s előkelő modora által azonban célját érte. Gentilis bibornoknak, a római curia követének ez ügyben kifejtett rendkívüli fáradozásai ismereteseek.

A váltságos helyzetet akként uralta a király, hogy a johanniták küldöttségének tanácsára táborba szállott s az Amade nádorispán fiaival Rozgony alatt megütközött, mi által roppant nagy koronauradalmak kerültek birtokába s háza hatalmát és tekintélyét állandó és szilárd alapra fektette. Lassanként meghódoltak Németujvári Iván gróf, majd Csák Máté, Trencsén és az egész Mátyás föld ura s 1321-ben már úgy szólván kórlátlan ura volt az egész magyar nemzetnek s eddigi székvárosából Temesvárról mindig feljebb vonult először Budára, azután Visegrádra, hanem azért a Rima-Szombathoz közel fekvő Diós-Győr nevű királyi mulatóhelyet és vadászkastélyát sem vetette meg; sőt valóságos atyai gondja volt rá, hogy minden kényelemmel ellátott főúri paloták emelkedjenek Kassán, Nagy-Szombatban s több olyan előkelő helyen, a hol a király és udvara koronként megfordult.

Károly-Róbert az Anjou-ház uralmát különösen négyszeres házassági-frigye által terjesztette. Első nejét, a kinek származását nem ismeri a magyar történelem alig tizenkilencz

éves korában temette el; Mária, a ki utánna következett tescheni hercegnő volt, ezt Beatrix János cseh király huga követte, végül Erzsébet annak az Ulászlónak leánya, a ki hercege volt Szandomirnak, Krakkónak és Sziradiának s így készítette elő eszélye által azt a világra szóló politikát, a melynél fogva fiának, Nagy Lajosnak országlása alatt éjszak, kelet és délre hulló csillaga — mint a költő mondja — magyar tenger vizében hunyt el.

Azon esemény, hogy Károly-Róbert városunk területén megfordult: az inkább az 1335-ik évet megelőzőleg történhetett, mint az után. Közel járt ugyanis a király ide 1312-ben apr. 4-én mikor Csák Máté ellen Zemplén vármegyében hadsereget gyűjtött, júniusban és júliusban mikor a sárosi vár megvívására indult és Sáros-Patakon időzött, jul. 20-án Abaujban Perényben aug. 11-én Turka mellett találjuk.

1314-ben a király január és decz. hóban Sóváron járt, aug. elején Draveczen; 1325-ben febr. hóban Kurima helységében (Sárosban?) itt fogadta ipát Lokietek Ulászlót, mikor ez őt meglátogatta. A király később Visegrádon tartózkodott, legfeljebb hontvármegyei Damásdra rándult ki vadászat kedvéért.¹⁾

Mikor Károly-Róbert a Rima-völgyében utazott az ott települő falvak panaszait meghallgat-

¹⁾ Ráth Károly: A magyar királyok stb. hadjárati, utazási és tartózkodási helyei. Győr 1868. 39. lp.

ván a rimaszombatiakhoz így szólt: »Soha se bántások egymást, hanem egyesülve építsetek egy várost a völgyben és én azt a várost felruházom Buda kiváltságaival«. ¹⁾)

Ez az atyai tanács maig is él a rimaszombatiak ajkán.

14. Károly-Róbert szabadalom-levele.

Annak a kiváltságnak a szövege, melylyel Károly Róbert a várost megajándékozta, magyarul a következő:

KÁROLY, Isten kegyelméből Magyarország, Dalmácia, Horvátország, Szerémség, Szerbia, Galiczia, Lodoméria, Cumania és Bolgárország királya, salernitani herceg, Honor és a Szent-Angyalhegy ura. Az összes keresztény hiveknek, kik eme dolgokról tudomással fognak birni, üdvös a mindenek Megváltójában. A királyok vérenek jeles és szent nemessége akkor jutalmaztatnak úgy dicsőséggel, mint kitüntetések által a földön, midőn mindenkinek érdemei a kegyelet irgalmát hangoztatják, kegyes szemekkel nézik és midőn hívóinek a tiszta erkölcsökért és sok fáradozásokért hálás kölcsönösséggel felelnek meg; mert az alárendeltek leghathatósabban leginkább akkor gyámolittatnak a jó elnök (vagy igazgató) hatalma által midőn azokat tisztelettel kitüntetni, javadalmak által jutalmazza és királyi bőkezűséggel adománya által ajándékozza meg miért is mindenkinek köztudomására akarjuk ezek kapcsán juttatni, hogy nagyságos férfit Tamás erdélyi vajda és zonuchi gróf a néhai Farkas mester kedvelt hívünk fia, a mi rokonunk, Felségünk színe elé járulván

¹⁾ Fáy András emlékebeszéde Ferenczy István fölött »Budapesti Szemle.«

az ő sok hűségét, dicső érdemeit, melyekkel a mi Felségünk kegyét társainál jobban magára nézve kedvezőbbé tenni, szüntelenül megnyerni iparkodott, a felhozottak és már emlékezetben fentidézett érdemeiért nyerte tőlünk nyílt levelünket, saját pecsétünkkel megerősítve s aláírva, különös kegyességünkre vonatkozó alulírt tartalommal alázatosan könyörögvén kegyelmességünknek, hogy királyi kegyünknel fogva azt elfogadni, elfogadván megerősíteni s megerősítve egész terjedelmében kiváltsági levelünk alakjában szerkeszteni méltóztassunk.

Tartalma ennyiből áll: Mi Károly Isten kegyelméből Magyarország királya jelen levelünk által tudtára adjuk mindenknek a kiket illet, hogy nagyságos férfiú Tamás erdélyországi vajda és zonuchi gróf nekünk kedveltünk és rokonunk hűségének, s hűséges szolgálatainak érdemeiért, melyekkel élete minden szakában a mi felségünknek különféle jó és bal kimenetelű ügyeinkben a legfőbb hatalmunk mellett leginkább akkor, midőn hiteltleneink hatalma kialvóban volt, a mienk pedig az Isten kegyelmével megerősítve akár országunk határain belül, akár kívül a hűség legnagyobb állhatatosságával oldalunkhoz csatlakozva magát a vak szerencse eseteiben valamint minden rokonainak és szabad nemes családjainak személyeit és birtokait átengedve dicséretesebben, hevesebben, buzgóbban, hódoló hűséggel és az ő vérének kiontásával és szolgáltainak és rokonainak halálával feláldozta, miket kiválóan most számtalan sokaságukban egyenként elmondani unalmas, kifejtve és kinyilatkoztatva a mi királyi jóságunknak alázatosan és hódolattal könyörögve, alázatosan kérve, miszerint a mi Felségünk szokott kegyelmével, öröklött birtokai egyikének, mely Rima-Szombatnak neveztetik, Hont vármegyében létezik, szabadságot vagyis a szabadság előjogát megadni méltóztatnánk, melylyel vagy melyekkel a mi budai polgá-

raink vagy jövevényeink (vendégeink), alapításának kezdetétől fogva élnek, hogy hasonlóképpen ugyanaz falerődítésekkel vétessék körül, tudniillik tornyokkal, épületekkel, bástyákkal és más hasonlókkal, melyek Rima-Szombatnak a vár és kastély építéséhez szükségképen megkivántatnak. Mi tehát, kik elvállalt uralkodói kötelemünknél fogva tartozunk a mi hűséges alattvalóinknak különösen azoknak, a kik megdicsőítetésünk vagyis a mi királyi becsületünk növekedéséért kötelességből saját életüket veszélyeztetni, koczára tenni nem rettegnek az ő minemőségük szerint királyi elismerés jutalmával megajándékozván ajándék jutalmát átadva, a már előterjesztett kérvényt az érintett nagyságos Tamás erdélyi vajda és zonuchi gróf iránt kegyes hajlandósággal bírván és az ő engedelmes érdemeiért, melyekkel ugyanis egyebeken kívül magának a mi személyünket kegyesebbé magát pedig irántunk kedvesebbé iparkodott tenni figyelembe vévén hűségét őt igen tisztelt rokonaink közé fogadván mindezeknél fogva az ő előterjesztett kérvényét mint méltót meghallgatjuk és ugyanazon rima-szombatinak mondott birtokát szabadalommal, szolgálatmentességi előjoggal, melylyel nevezett Buda városunk bir, felékesíteni kívánván, hogy kőfallal bekeritse, tornyokkal és bástyákkal épületekkel s más mindenféle erődítésekkel megerősítse, neki és az ő jogutódainak örökre szabadságot adván a mi szabad elhatározásunkkal vagy méltó engedélyünkkel megengedhetőnek véljük. Kelt Visegrádon az Űrnak mennybemenetele ünnepén ezerháromszáz harmincz negyedik esztendőben.

Mi tehát a mi hűséges alattvalónknak Tamás erdélyi vajdának elénk terjesztett kérelméről megemlékezve, valóságos beleegyezésünket adjuk és az ő jeles érdemeit emlékezetünkben tartván, hűségét királyi

kedvezményünkkel megfelelő jutalommal megelőzni kívánva levelünket a mi jelenlegi új pecsétünkkel megjelöltnek találván miután sem kaparva, sem szennyezve, sem elhibázva, sem gyanus jellel kétségessé téve nincs, megerősítve elfogadjuk és helyben hagyjuk, jelen okiratunk védelmével és biztos tudat szerint örökre érvényesnek nyilvánítjuk. Mely dolog emlékeztetere és örökös érvényére jelen szabadalom-levelünket a mi új és hiteles kettős pecsétünkkel megerősítve kiadjuk.

Kelt Thacamer tisztelendő férfiú a fehérvári egyház prépostjának és mesterének, udvarunk alcancellárjának, kedvelt hívünknek keze által november hó 2-án. Az Urnak ezerháromszáz harminczötödik évében, uralkodásunknak hasonlóképen harminczötödik évében Krisztusban tisztelendő atyáknak Isten egyházát szerencsésen kormányozó: Csanád esztergomi, László fráter kalocsai érsekeknek, a mi udvarunk és egyházunk cancellárjainak, Miklós győri, László pécsi, András erdélyi, László zágrábi, András váradi, fráter Rudolf váczai, Miklós egri, Jakab csanádi, Mescon, a mi királyné asszonyunk kedves hitestársunk udvari cancellárja, fráter Gergely szirmiai, a boszniai szék üres lévén, fráter Vitus nyitrai, fráter Pál nándorfehérvári egyházak püspökeinek Isten egyháza szerencsés kormányzóinak, nagyságos férfiú Drugeth Vilmos nádornak és kunok bírájának, Dömötör tárnokmesterünknek, ugyancsak Tamás erdélyi vajdának, zonuchi grófnak, Pál kuriai bírónak, Miche egész Szlavonia bánjának, Miklós machói bánnak, Pál a királyné asszony tárnokmesterének, Dénes pohárnoknak és István főlovászmesterünknek és Miklós pozsonyi grófnak és országunk több más vármegyei birtokosainak és tekintélyeinek közbejöttével.

15. A szabadalom-levél ismertetése.

a) Történeti körütekintés.

Buda városának város-joga megbírálásánál tudnunk kell, hogy az, a magdeburgi szabadalom-levél mintájára készült;¹⁾ s mielőtt IV. Béla a várost azzal megajándékozta volna, királyaink nem fukarkodtak egyik-másik nevezetesebb városunkat kiváltságokkal tüntetni ki. Szatmár-Németi például még 1230-ban kapott ilyen szabadság-levelet II. András királytól »pro hospitibus Teutonicis de Zathmár-Németi«²⁾ 1271-ben Győr városa Székes-Fehérvár kiváltságait kapta,³⁾ majd az egész XIII. század hasonló törekvései feledékenységbe merültek ámbár 1265-ben, tehát hetven évvel korábban mint Rima-Szombat városát, IV. Béla Komáromot ajándékozta meg Buda városának külföldi eredetű kiváltságaival.

Kassa városának Nagy Lajos már áru megállítási jogot engedélyezett »tempore minus placido et opportuno, quo scilicet funiculi tentorii potentiae patris nostri nondum longe erant distenti (de stenti?) stb. azaz,

¹⁾ »Hye hebet sich an das rechtpuech nach Ofner stat rechten, vnd mit helet in etlichen dingen oder stugken Maidpurgerischen rechten« Ofner Stadtrecht von MDCCXLIV—MCCCCXXI.

²⁾ Fejér: Cod. Dipl. III. köt. 2. rész 211. és köv. lp.

³⁾ Fejér: Cod. Dipl. V. köt. 1. rész 146. és köv. lp.

minthogy kevesebb kedvező és alkalmas időben, a melyben t. i. atyánk hatalmának sátorkötelékjei ¹⁾ nem régen valának megerősítve, atyánk hűtlen és megbélyegzett vetélylársaival és ellenségeivel ellenkezve = szembe szállva magokat férfiasan kitették, a szent királyság koronája iránt való hűtlenek kimustrálásában, a közjó hasznára s az ország kormányzására s atyánk hatalmának felmagasztalására és öregbítésére.²⁾

Nagy Lajos király 1358-ban L o p p e n a gyarmatosait a Korpona város kiváltsága szerint szervezte ³⁾ L i b e t b á n y á t 1379-ben ugyancsak ő emelte a városok közé s ennek mintaképe már S e l m e c z b á n y a volt ⁴⁾ 1342-ben követte Kasát Lubló 1405-ben Szeben és utána több más város.

Vásárjogot Z s o l n a a budai mintára 1357-ben kapott ⁵⁾ s a király 1364-ben meghagyta a budai polgároknak, hogy a vásártartási jogról másolatot adjanak a brassóiaknak.⁶⁾

Mi a budai polgárok szabadalmát illeti, az a XIII. század folyamán annyira előtérbe lépett,

¹⁾ Funiculi tentorii = sátort összetartó fékecskék.

²⁾ Fejér: Cod. Dipl. IX. köt. 1. rész 210. és köv. lp.

³⁾ Fejér: Cod. Dipl. IX. köt. 2. rész 672. lp.

⁴⁾ Fejér: Cod. Dipl. IX. köt. 5. rész 312. lp.

⁵⁾ Fejér: Cod. Dipl. XI. köt. 514. lp. és Michnay és Lichner: Ofner Stadtrecht 240. lp. 3. jegyzet.

⁶⁾ Fejér: Cod. Dipl. IX. köt. 3. rész 429. lp.

hogy az méltóságát, fölényét és előkelőségét egész az elfoglaltatásáig el nem veszítette.¹⁾ Az egész mű I—IX. fejezetet képez, azon kívül egy bevezetésből s az alphabet első nyolcz betűjével jelölt X. részből áll, melyek közül a *D* alatti rendelkezés a személy és vagyonbiztonságra a *C* alatti a kereskedelmi és iparügyi szokás-jogokra nézve birnak jelentőséggel.

A mű előszava (Prologus) általános jogi és közerkölcsi fogalmakat s szokásokat foglal magában, melyek inkább elméleti, mint gyakorlati szempontokból birnak fontossággal. Az *A* betű alatt foglalt rész közjogi jelentőségű, a *B* alatti törvénykezési tekintetből érdekes, a *C* alatt felsorolt fejezetek különös, közgazdasági, kereskedelemügyi és ipartörténeti adatokat foglalnak magukban; a *D* alatti fejezetek inkább közigazgatási reformokat czéloznak, melyeket az eljárásra vonatkozó *E*, *F* és *H* betűkkel jelölt részek — úgy szólván — kiegészítenek; végre a *G* betű alatt a forrás-jogról találunk adatokat.

Salamon Ferencz meglehetősen kicsinyléssel, azonban a tudományos elmeél mindent analýsáló képességével ír Buda városának törvénykönyvéről: IV. Béla — ugymond — állított ki 1244-ben Buda városának egy aranybullát, mely

¹⁾ Kaprinai: Hung. diplom. I. köt. 484. és köv. lp. — Katona István VI. köt. 44. és köv. lp. — Fejér: Cod. Dipl. IV. köt. I. rész 326 és köv. lp. Podhradczky: Cuspin 59. és köv. lp.

nem szólhatott Pestnek, mint azt el akarja hitetni; de szintoly kevésbé szólhatott Budának; mert az ellen a szöveg tiltakozik, s egy 1295-iki esetből azt a következtetése vonta le, hogy nyert ugyan Buda IV. Béla királytól valamilyen szabadalom-levelet; de nem az 1244-diki pesti bulát, a mely egykoron az érsek törvényszéke előtt szerepelt.¹⁾

Azon szabadságok alapja, melyekkel a magyarországi városok azon korban dicsekedtek azon követelmények foglalatját képezik, melyek alatt királyaink idegen népeket hívtak be az országba való beköltözésre; nevezetesen behívták őket városok alapítására és benépesítésére. »Mivel a királyok tulajdona, a népek sokaságán örülni, hogy azon községben, (Komáromra vonatkozólag) biztosabban és szabadabban gyűljenek a vendégek össze stb.²⁾

Mikor a király 1318-ban a köszzegieket megdicsérte, azt írta, hogy szeretné, miszerint összes jogaikban a soproniakat utánoznák³⁾ s azokat inkább öregbítsék, mintsem megrövidítsék; s 1414-ben a király meghagyta, hogy a harminczadokat éppen úgy fizessék meg, mint a hogy azt a soproniak megfizetik.⁴⁾ Nagy-Maros (Neustadt) mezőváros szabadalom-levelének 15. pontja ellen-

¹⁾ Salamon Ferencz: Budapest története. Budapest, 1885. III. köt. 44—45. lp.

²⁾ Fejér: Cod. Dipl. IV. köt. 3. rész 284. és köv. lp.

³⁾ Fejér: Cod. Dipl. VIII. köt. 3. rész 281. lp.

⁴⁾ Fejér: Cod. Dipl. X. köt. 5. rész 521. lp.

ben már így szól: És minden egyebekben a polgárok ugyan azon szabadalmakat és kiváltságokat élvezték, mint Buda polgárai.¹⁾ Hogy Sopron és Gyöngyös szabadalmi miből állottak nincs okirataikban kimagyarázva.

Eperjes 1374-ben hasonlóképen Buda városának törvénykönyve mintájára nyerte kiváltság-leveleit²⁾ Privigyét 1382-ben Mária királyné ruházta fel szabadalmakkal, olyanokkal minőkkel Buda birt.³⁾ Lipppa városának 1529-ben János király kölcsönözte Buda előjogait,⁴⁾ A XIV. században az lett később Korpona és Selmeczbánya a mi egykor Buda városa volt, a községi és társadalmi élet mintaképe.

b) A szabadalom-levél köz- és magánjogi méltatása.

Arra, hogy Rima-Szombat kiváltságai más városok mintaképei legyenek nem volt ok. Hogy azok irásba foglaltattak és a közéletbe átmentek nemcsak a király érdeme; de a nagy közön-ségé is.

Írásba mindenha felmerülő viszonyokból kifejezett szokásokat foglaltak s a törvényhozó rendszerint maga a község volt; úgy annyira, hogy

¹⁾ Salamon Ferencz: Budapest története. Budapest, 1885. III. köt. 47. lp.

²⁾ Wagner: Dipl. com. Sáros pag. 217. — Fejér: Cod. Dipl. IX. köt. 6. rész 178. lp.

³⁾ Fejér: Cod. Dipl. X. köt. 1. rész 64. lp.

⁴⁾ Podhradczky eredeti két magyar krónika 23. lp.

a régi jogszokás nagyobb vonzerővel, nagyobb hatással birt mint a reform maga.¹⁾

A nagymarosi szabadalom-levél 2. pontjában Salamon felfogása szerint több jogról van szó, mint a hogy azt, magában a budai aranybulla szövegezésében feltaláljuk. A nagymarosi polgárok felett, se a nádorispán, se a báró vagy bármely méltóságban levő úr nem ítélhetett. Abban a bíraskodás magának király ő felségének volt fenntartva, a kihez a nagymarosi polgárok évenként három határidőn belül három tiszteséges, de tehetségükhöz mért ajándékkal szoktak volt járulni; ²⁾ szokásban volt ez Rima-Szombatban is kivált a régi czéhek életében.

A nagymarosi szabadalom 13. pontja szerint a polgárookra se a püspök se az esperes semminemű egyházi ítéletet jogérvényesen ki nem mondhatott, hanem csak a helybeli plebános, mindazonáltal tulajdon előljáróságának: az esztergomi érsek iránt tartozó engedelmessége fenntartásával. Ez állott Lipcsére is, Zólyom várme gyében.³⁾

Tizedről a budai (pesti?) aranybullában nincsen szó, a nagymarosi szabadalom 12. pontja ellenben így szól: Rendeljük (dicimus) azt is, hogy a tizedet a nagymarosiak mindenből: gabo-

¹⁾ Salamon: Budapest története. Budapest, 1885. III. köt. 54. lp.

²⁾ Ugyan ott III. köt. 47. lp.

³⁾ Fejér: Cod. Dipl. VIII. köt. 4. rész 444. lp.

nából, borból és apró-termésből (minutis) fizessék a plebánosnak.¹⁾

Salamon szerint oly hadjáratban, melyben a király személyesen vett részt: tartozott a város tiz nehéz lovast tisztességesen fölvértezve kiállítani. A nehéz lovasságot utóbb a banderialis szerkezet váltotta fel s a tiz embert a húsz. Kassa városának szabadalom-levele ezt 1347-ben már egészen mellőzte, de a banderium reá is kiterjedt, mint a hogy ki kellett annak terjednie a rimaszombatiakra is, annál inkább mert bizonyos czéhek mint testületek katonát állítottak s tagjai a legujabb korig oldalfegyvert viseltek.

A budaiak addig, míg a birodalom határain belül működtek minden vámfizetés alul mentesek voltak; kivévn a királyi harminczadot, s azt a sóvámot, a melyhez a budai egyháznak (az óbudai káptalannak) volt joga. A nagymarosi kereskedők és kalmárok a szabadalom 8. pontja szerint egész országban sehol se fizettek vámot, harminczadot; a budai aranybullában a harminczadot mint fizetendőt vették fel. A rimaszombatiak egész 1848-ig főbüszkeségöknek tekintették, hogy a város polgárai se réven, se vámon nem fizettek; vámhivatala pedig a kir. kamarával egyenes összeköttetésben állott.

Csöbör-adót (cibriones) szölleje után nem fizetett Buda; Rima-Szombatnak szölleje soha se

¹⁾ Salamon Ferencz: Budapest története. Budapest, 1885. III. köt. 46. lp.

volt jelentékeny s az »Ukkon-pohár« emléke sem annyira a hegybirák jogszokásaiban gyökeredzett mint inkább a kézműiparosok tudomány-poharában maradt fenn a késő századokon.

Az adót »*terrariumnak*«, a föld bérének nevezték, a melyet később, hogy a város autonómiaja csorbát ne szenvedjen census-ra változtattak. Az egész telkes gazda évenként egy unciát fizetett, a kinek csak féltelke volt fizetett. Rima-Szombatban három fontot.

Főembereink közül Budán erőszakkal senki se szállásolhatta be magát, tőlük akaratjuk ellenére semmit el nem vehetett, hanem a beszélől tartozott minden szükségésért illő árat fizetni. Szóról-szóra benn állott ez a kassai szabadság-levél 2. pontjában is. Nagy-Maroson azokat nem volt szabad háborgatni, a kik ott-mulatás kedvéért (*causa commorandi*) mentek hozzájuk. Nálunk mulatóhelyekről beszélni nem lehetett; itt a munka, a szorgalom volt a nép karaktere mindig, mondhatjuk: ma is az.

Földjeit (*possessiones*) Budán egyetlen polgár (*hospes*) sem adhatta el, sem a házát idegennek; hacsak ez nem akart a város állandó lakosa maradni. Benn van ez a kassai szabadság 3. pontjában is, a nagymarosiakéban az 5. pont a helyhez-kötöttséget még inkább involválja.

Látjuk az elmondottak nyomán, hogy az egész országban kezdik a munka-erőt tekinteni annak a tőkének, a mely a közjólétnek az alap-

ját képezi. A legnagyobb javak, birtokosai előtt azért szembeszökő az az iparkodás, hogy a birtok állandó, majd nagyobb legyen, el legyen látva felszerelésekkel; úgy azonban, hogy azért az egyes családok részére mintegy biztosítva legyen annyi, a mennyiből megélhessenek, vagy a mennyiből az úri földnek művelése folytán a nyert terményeket beszolgáltathassák.¹⁾

Budán és Kassán a kinek örököse nem volt fekvő birtokát arra hagyhatta, a kire akarta; a nagymarosi szabadalom 6. pontja szerint ez a künn lakó egyénekre, az idegenekre is szólt csak azt kötötte ki, hogy semmi más egyháznak vagy egyházi személynek nem lehetett hagyományozni, csupán a helybeli plebánosnak, a kinek ezt másra nem volt szabad fordítania mint saját egyháza hasznára. A plebánia jogának itt is megkülönböztetve kellett lenni, hisz a város érseki fennhatóság alatt állott!

Az a régi szokás, hogy ki-ki nyugodtan birhatta az általa vásárolt fekvőséget, ha abban egy év és egy napon belül nem háborgatták, benne van Kassa város szabadalom-levelében is, ellenben kimaradt a nagymarosi okmány szövegezéséből, nálunk sincsen nyoma s csak jogszokás szabályozta hosszú évszázadokon keresztül.

Salamon szerint a budai polgárok, midőn egyházuk megüresedett, a lelkészöket szabadon választották, helyettest (vicarius) a lelkész a köz-

¹⁾ Wenzel: Magyarorsz. mezőgazd. tört., 142—143. lp.

ség tudta nélkül s akarata ellenére ki nem nevezhetett. Birót, papot a rimaszombatiak is szabadon választottak, a birónak teljes jogköre volt, ítéletet hozott, úgy a polgári mint a büntető perekben, s a papnak a Rima völgyön olyan nemzetiségűnek vagy anyanyelvűnek kellett lenni, a minő maga a község volt.

Budán város birájának (major villae) a polgárok azt választották, a kit akartak; de a megválasztást be kellett a királynak jelenteniök, éppen úgy mint a kassai polgároknak. Nagy-Maroson a birót és az esküdteket csak egy esztendőre választották, ezek ítélték ott a lopás, tolvajság, gyilkosság (homicidia), gyújtogatás, erőszak és más ügyek felett, mely esetek külön nem fordulnak elő a budai (pesti?) aranybullában. A Rima völgyön teljes és korlátlan szabadság honolt s a Curialis Comes a csiklandósabb ügyek elintézésébe is csak azon esetre folyhatott be, ha a város birája abban ítéletet hozni elégtelennek látszott volna.¹⁾ Korponán és zólyom-vármegyei Lipcse községében a bíró a város véneivel együtt ítélte.²⁾ Nálunk a bíró mellett tizenkét előljáró is szerepel.

A peres eljárás közvellenségére mutat a budai törvénykönyv 10. s a kassai szabadságlevél 8. pontja, a mely szerint azon esetre,

¹⁾ »De aliqua causa ardua que emergerit sufficere se uiderit non posse.«

²⁾ F e j é r : Cod. Dipl. VIII. köt. 4. rész 444. lp.

hogy ha a város bírása nem szolgáltatott volna igazságot, nem a város, hanem a bíró (villicus) járult a király színe elé. A biráskodást a király Nagy-Maroson magának tartotta volt fenn, s ez a kitétel a budai aranybullában sincs meg.

Párbajra ítélesnek a budai törvénykönyv szerint helye nem volt; annak a kinek magát tisztáznia kellett ezt a vétség minősége és mekkorasága szerint megfelelő módon kellett elintéznie. Hasonlóképen van ez meghatározva a kassai szabadalom 11. pontjában míg a nagy-marosiaké ezen toldalékkal van ellátva: Ha a nevezett polgárok (hospites) közül valaki gyilkosságot (homicidium) követ el, és a házából megszökik, a város bírása le nem foglalhatta, birtokát és vagyonát, míg a gyilkos ama vagyonából magát fel nem szabadította. A párbaj, mint az ordaliák neme, még a XVI. században is előfordult, de annak a szabad királyi városokban — éppen azok királyi kiváltságaik értelmében — helyet adni nem lehetett.¹⁾

Hogyha Budán egy idegen fogott perbe valamely helybeli polgárt, ellene csak városi vagy vele egyenlő szabadságu ember tanuskodhatott; a Rima-völgyön az 1268. évi kiváltság szerint:

„Item si aliquem inter ipsos non habentem domum omicidium vel aliquod aliud malum pertractare contigerit, et si auffugerit, nec hospes suus nec sui cognati debebunt in iudicium evocari seu ob hoc con-

¹⁾ Pauler Tivadar: Büntető-jogtan. Pest, 1864. II. köt. 169. lapon a 3. jegyzetben.

dempnari.“¹⁾ Vagyis a kinek háza nincs s emberölést vagy valami gonoszságot követ el hozzá tartozóit ne bántalmazták.

Nevezetes a mit Salamon Buda városára nézve a 16. pont alatt felhoz »Kewer nevű földet, melyet most adományoztunk nekik, valamint más korábban birt földjeiket osszszák ki egymás közt, kinek-kinek megmivelési tehetsége szerint, nehogy ezek a földek mivvelés nélkül és hiában heverjenek.« Ezt a kifejezést Kassa városának 1347-ik évi szabadalom-levele mellőzte; azonban mint igen eklatans bizonyítékot említhetjük, a helybeliek ősi szokását, mely szerint a lakosság maga közt a Rima mentében fekvő iszapos földeket káposztának és káposzta-palántának, a Gernyőt kapás növényeknek a legujabb időkig kiosztotta.

A kisebb-nagyobb hajók (naves et carinae) Budán, nem különben az árus szekerek, tartoztak megállapodni s mint azelőtt minden nap vásárt tarthattak (forum quotidianum). Mindennapi vásárról Rima-Szombat területén szó sem lehetett, ellenben a szombatnapi sokadalom mindenha nevezetes volt. Azoknak, a hulladékoknak az emlegetése is eltűnik, melyeket a régi aranybányák törmelékeiből, salak halmaiból kerestek a mult évszázadokban elő, melyek tárgyában egykor a tisztviselők és erdőőrök zaklatni szokták a zsel-lérnépet.

A pénzeket régi szokás szerint újra meg

¹⁾ Olv. fentebb a 42. lapon.

ujra beszédtek. Buda városában, ha a tárnokmester embere a maga pénzügyőreivel (monetariis) a polgárok közt megjelent a város egy meghitt embere csatlakozott hozzá, a ki a királyi pénz beszédésére lelkiismeretesen és szorgalmasan ügyelt.

Elismeri a szabadalom levél végül, hogy minőségükhöz képest királyi adománya jutalmával tartozik megajándékozni azokat, a kik a királyi becsület növekedéseért saját életük veszélyeztetését kockára tenni nem rettegnek, de viszont a munkások számára a békét követelte mikor kiköté, hogy vele István kalocsai érsekkel a bányász nép táborba szállani ne legyen kénytelen.

Hogy a XIV. század elején bizonyos tekintetben erősségnek kellett lenni Rima-Szombat városának, mutatják Károly-Róbert kiváltság levelének következő szavai »hogy az is (valamint Buda) ugyanazon falerődítésekkel vétessék körül tudniilik tornyokkal, épületekkel, bástyákkal és más hasonlókkal, melyek Rima-Szombatnak a vára és kastélya építéséhez megkívántatnak.¹⁾

»Rima-Szombat mint öröklött birtok« kifejezés kétségen túl magára Széchy Tamásra és jogutódaira vonatkozik, Aba vezér egyenes ivadékára, a kinek fia magával a királylyal is vérszerinti rokonságba lépett.

¹⁾ »Turribus propugnaculis aedificiis et aliis quibuslibet fornitis«, mint az okmány szövege mondja.

A budai törvénykönyvben IV. Béla világosan kijelentette, hogy mindazt, a mit a polgároknak a tatárok eltakarodása óta adományozott, ellenmondás nélkül birhatják; az a kassaiakéban 1347-ben nincs benn, nincsen a rima-szombati polgárokéban sem, minthogy azonban tatárok itt is követtek el istentelenséget s a város lakosságát kiölték, javaikat felprédálták, a budaiak kedvezményeit reájok is alkalmazhatjuk.

A cserét — mint láttuk — Tamás erdélyi vajda kezdeményezte, a királyi kéziratok kiszolgáltatására nézve szabály volt, hogy annak kieszközlésének módját az idegenek maguk választották meg ¹⁾ az okmány szavai szerint, az ő kérvényét előterjesztve mint méltót.

Károly-Róbert az okmány szövegében hangsúlyozta a polgár-erény magasztos voltát, melynek vonzereje csakugyan a királyok koronáját is dicsfénnyel ragyogja körül.

16. A Szécheni család.

A Zechen vagy Szétseny család Rima-Szombat történetében nem jelentéktelen szerepet játszott. Állítólag A ba nemzetségből eredt s a »de Zechen« előnévvel Károly-Róbert király tisztelte meg, állítólag a nógrád vármegyei Széchen váráról elnevezve.

¹⁾ Die Gäste koren sie selbst — úgy mond Michnai és Lichner — Buda városának törvénykönyvében a 258. lapon.

Erről a családról Wagner egy töredéket közöl »Anno 1339. coram Comite Paulo Iudice Curiae Regiae, Thomas Vajvoda Transilvanus, et Comes de Zonuk, cum ad eum omnes possessiones Samuelis, filii Joannis, filii Chobánka recidissent, tradit Jus patronatus Monasterii de Saár prepossessione Zádány, quam ei confert Magister Emericus filius Pauli, filii Kompoldi, ad quem pariter reciderunt omnes possessiones Pauli, filii Petri, filii eiusdem Chobánka magyarul: Az 1339. esztendőben midőn Tamás erdélyi vajda, Szolnok grófja összes birtokai Pál Comes, a királyi Curia bírása előtt Sámuelre a János fiára ki Chobánka fia volt szállottak volna átadta Zádány birtoklásáért a saári monostor patronatusi Jogát, melyet neki Imre magister a Pál fia ajánlott fel, a kik Kompoldi fiai voltak kire egyenlőképen szállottak a Pál birtokai, a Péter fiára ugyanazon Chobánka fiaira.¹⁾ Tudva van a Chobánka és Kompoldi nemzetségről, hogy azok Abától származtak; habár nem tűnik ki, hogy hogyan származtak azok birtokai Tamás erdélyi vajdára másként, mint hogy vele vérszerinti összekötésben állottak.

Farkass mesternek, a Tamás fiának érdemeiről fel van jegyezve, hogy ő Kún László és Endre királyok idejében 1319-ben aradi,

¹⁾ C. Wagner: Collectanea genealogico — historica illustrium Hungariae familiarum, quae iam interciderunt Decade II. Posonii, Perini et Lipsiae 1802. a 130—131. lapon.

barcsi és szőrényi főispán volt, kunok birája, hasznosi és zólyomi várkapitány, a ki Pylini Péter összes fekvősegeit (latifundia) kapta, mivel Csák Máté legyőzése után magát őseivel vére hullajtása árán Visegrád ostroma alkalmánál érdemessé tette.¹⁾

Megemlítendő, hogy ez a Farkass mester magával Károly-Róbert királylyal is atyafiságban állott, a ki őt egy 1333-ban kiadott okiratában legkedvesebb rokonának »proximum suum charissimum» nevezi ²⁾ a mit a tudósok másként nem értelmeznek minthogy feleségének Annának kellett Erzsébet királynéval, a Károly-Róbert nejével bizonyos atyafiságot tartania.

Két fia közül az egyik Mihály pozsonyi prépost 1342—1362. váczai, 1362—1377. egri püspök gyanánt szerepelt; a másik fia Miklós a dicső Nagy Lajos magyar király hive a kit másképp talán ragadvány-néven Konya Jánosnak (Budaméri) is neveztek, előbb a sárosi vár alkapitánya, 1346—1352. szepesi, sárosi, majd nógrád-vármegyei főispán 1361. pozsonyi vár- és vármegyei főispán, hat esztendőn keresztül pedig Horvát és Dalmátország bánja.

A Konya bán fiai voltak: Frank, Miklós és Simon, kiknek nevét az egri káptalan bizonyos okirata őrízte meg, mely szerint azok Sáp

¹⁾ C. Wagner: Collectanea genealog hist. Decade II. 132. lp.

²⁾ Pray: Annales Regum Hung. Part II. 27. lp.

nevű birtokukat az 1374. évben Herbordy Miklósnak ajándékozták.¹⁾

Frank Vas és Sopron vármegyék főispánja volt, a ki fiu-testvéreivel Miklóssal és Simonnal élő szóval jelentették ki az egri káptalan előtt, hogy Herbordy Miklós borsvai főesperes bizonyos reá ruházott megbízatást Páduában teljes készséggel teljesített s mindnyájok megalégedését és becsülését kiérdemelte volna.

Frank vagy máskép Ferencz és öccse Simon a Zsigmond király leghivebb emberei voltak; előbbi erdélyi vajda s a királyi Curia ítélőbirája; az utóbbi királyi ajtónálló-mester.

Széchen Ferencz a nikápolyi ütközetből betegesen tért haza s 1409-ben ugyan abban az esztendőben szűnt meg élni, a melyben fiu testvére Simon elhalálozott volt. Ennek a czimére volt a rimaszombati templom homlokzatán kifaragva s 1407-ből származó pecsétjén a két betű R+S okvetlenül azt jelenti »Rima-Szombat.«

A Széchen-családból ezeken kívül még két László nevű férfiu merült fel; az egyik, a kit I. névvel jelölnek, ugyanaz, a ki a Magyarország és Lengyelország között megkötött szövetséget 1412-ben aláírta, s a kinek Herczegh Annától született hasonnevű fiát a II. számmal jelölik meg és a ki Nógrád vármegye főispánja volt s

¹⁾ Az okmányt közli W a g n e r Collectanta geneal. historica czimű műve II. tizedében a 135–136. lapon.

gyermekai közül az egyetlen fiú János fejezte be a nemes Széchen-család férfi-ágát.

Ez a Széchen László felesége lehetett bizonyos Borbála a ki Mátyás király előtt 1467-ben arról panaszolkodott, hogy az elmúlt esztendőben (1466.) nemes Tamásfalvi Katalan Miklós és László az ő városára (oppidum Rymazombath) rontottak és ott bizonyos Sarkadi Gergely nevű jobbágyát megverték volna.¹⁾

II. Lászlónak négy gyermeke volt Katalin, János, Hedvig és Anna.

Széchen János az utolsó férfi-sarj 1474-ben a Garam mellett fekvő szentbenedeki apátságban fejezte be életét; két huga közül az egyiket Hedviget Losonczy Albert vette nőül, a másikat Annát a fiatalabbikat Guthi Országgh János, a Guthi Országgh Mihály nádorispán fia, a kivel az 1460-ban lépett volt házassági frigyre.

¹⁾ 1467. Gróf Erdődynek galgóczi levéltára. Lad. 94. f. 8. n. 8.

A Zécheni család nemzedékrendje.

Őse: Farkas mester de Zechen 1257*) vagy Bota azaz Beter**)

Tamás, 1319. aradi főispán, barti, szerémi főispán, erdélyi vajda (N. Anna)		Péter 1333. mag. de Zéchen	
Mihály budai prépost 1342—62. váci } 1362—77. egri }	püspök	budaméri Konya Miklós horvát bán 1350. pozsonyi főispán 1362.	István Tamás Domokos
		Frank de Zéchen vajda és országbíró 1374—1409.	Miklós Simon de Zechen 1374. 1374—1409. kir. ajtónálló
I. László 1412. megh. 1435. előtt (Szekcsői Herczegh Anna utóbb Perényi Péterné)		Kata v. Dorottya 1416. (Styborné)	
II. László szandai kapitány nógrádi főispán † 1460. (N. Borbála)			
Kata 1437. megh. ifjan	János 1474. garam. sz. bened. benczés	Adviga (Losonczy Albert)	Anna 1460. (1. guthi Országh János 2. gersei Pethő János)

A rimaszombati templomokat Kollár állításai szerint kőfalakkal, bástyákkal Széchy meg nem erősítette, mi azonban ezen állítás határozottságában kételkedünk, miután a király ezen előjogot

*) Wagner: Collect. geneal. hist. Dec. II. 130—138.

**) Rajcsányi Ad. Geneal. deduct II. 23.

a földesurak kérelmére adományozta s ha Rima-Szombat már előbb a fejedelem kegyeire népeségének és szabályszerű építkezési módjánál előkelőségénél fogva érdemes nem lett volna, ezt a király minden előleges intézkedések és alkalmas előfeltételek nélkül saját privilegiumába ok nélkül bele nem foglalja vala.

A régi templom patronusa is kétségtelenül a Széchy és az után a Széchenyi család volt, mint a hogy azt néhai rimaszombati származásu Szombathy János sárospataki collegiumi tanár

jegyzetei nyomán Kollár felemlítette. E templomból a későbbi építkezés alkalmával ugyanis a boltozaton levő kőből kifaragott czimert, egy keresztet tartó oroszlányt eltávolították. Igaz, hogy a Széchyek czimere egy koronán álló kiterjesztett szárnyú kétfejű sas, mely czimerben 1381-ben a korona még nem volt, a Széchenyiek czimere keresztet tartó oroszlány, a mint azt a mellékelt rajz feltünteti, melyet egy 1407. okmány után Wagner közölt.

A Széchy családot »de Rima-Szécs« itt Rupp Jakab¹⁾ a Széchenyi családdal identificálja s azt mondja, hogy László érsek Rima-Szombatot 1334-ben Széchényi Tamás erdélyi vajdával cserélte fel. E családok őseinek és régi elnevezéseinek felderítése még sok buvárlatokat igényel s e helyen mi a Zéchen családot a Széchy családtól elkülönítendőnek gondoltuk.

17. Fejedelmi látogatások.

Nagyon kevés megbízható adattal szolgálhatunk arra nézve, hogy királyaink közül ki és mikor fordult meg falaink között?!

A magyar nemzeti Muzeumban letett Hanvay-család levelesládája megőrizte számunkra azon tény emlékezetét, hogy Zsigmond király és felesége Mária 1387-ben »in villa Rima-szombalja« tartózkodtak.

Mária királyné ezen esztendő jun. havának 4-ikéig synylődött a novigrádi börtönben miután anyját Erzsébetet jan. 16-án a pártütők megfojtották s hulláját bele dobták a vár árkaiba.

Mária csak ezen év jul. 4-én ölelhette férjét Zágráb környékén s Veszprém városán keresztül érkezett hazánkba, különösen Nagy-Váradra, a hol Szent-László sirjánál lerótták a kegyelet adóját a nagy előd iránt; majd Diós-Györbe mentek s egész október második feléig maradtak ott s

¹⁾ Rupp: »Magyarország helyr. tört.« Pest, 1875. II. köt. 144. lp.

csak november 3-án találjuk őket Visegrád várában, a hol az Anjouk egykor oly fényt és pompát fejtettek ki.¹⁾

Zsigmond hivei közt ott találjuk Losonczy Istvánt és Lászlót, a kik Palisnai János auraniai perjellel Barbadico velenczei herczeg vezérlete alatt a pártütők megfékezése végett bosnyák földön jártak.

Ugy látszik ez a Losonczy István és nem a temesvári hős volt az, a ki Rima-Szombatot ujja alkotta s az ő vendége lehetett Zsigmond és Mária, mikor diós-győri tartózkodásuk alkalmával kirándultak ezen tájékra.

A látogatás részleteit, sajnos, nem ismerjük.

Perjesi András krónikája szerint Zsigmond 1424-ben járt volna itten, mikor Szepességről jövet Derencsényben halt s a pokorágyi part-ról ereszkedett alá, a ki az egymással egyenetlenkedő rima-szombatiaknak azt válaszolta, hogy lakásul ne azon mocsáros helyet, hanem inkább azt a kis erdőt válasszák, a mely dombos hely szinte kínálkozott, s a hová a város felépítéséhez ő mesterembereket ígért Budáról.

.....
Ékes volt ez Város Czéh s Társaságokkal,
Huszonnégy Személyből álló szép Tanáttsal,
Hires oskolával, tanult Ifiakkal.
Nem lakott itt egyéb Nemzet Magyaroknál,

¹⁾ Ráth Károly: A magyar királyok stb. hadjárati, utazási és tartózkodási helyei. Győr, 1868. 84. lp. — »Archaeol. Közlemények« VI. köt. X. okmány.

Kegyes Istenfélő Reformátusságnál,
Német, Zsidó, Görög itt helyt nem találtál
Kereskedést űzni ebben nem lakhattál.¹⁾

Az avatatlanok kedvéért szükségesnek láttuk ide jegyezni, hogy a reformatio kezdeményezője Luther Márton a mondott esztendőben a világon sem volt.

Vannak a kik azt hiszik, hogy a városnak Zsigmond adta a czimerét az egy fejű fekete sast, de ez meg nem állapítható. Az egy fejű sas Ulászló király pénzein fordul elő, a mely czimerrel ugyanakkor a Szabatka várára vonatkozó amaz okirat is el volt látva, a mely miatt Zömlényi Gábort mint okirat hamisítót a törvény könyvbe akarták becikkelyezni.²⁾

A XVI. században Szabatka Rima-Szombattal nem volt egészen egy és ugyanaz; ott az Orlay, itt a Losonczy-család gyakorolta a földesúri jogot.

18. Adatok a középkori kereskedelem történetéhez.

Magyarország felső vármegyéinek földrajzi fekvése hazánk külkereskedelmét illetőleg sok-

¹⁾ Jordánbul ki vont Köretske, melyre Rima-Szombath Városának fundálása; ebben Az reformáta Ecclesianak boldog állapotja stb. rajzoltatik. Felemeltetett Rima-Szombathban Anno 1783. Julius és Augustus napjaiban Perj: And: által. Közölte Ladányi Béla a »Gömör Kis-Hont« XL. évf. 48. számában 1890. nov. 13-án.

²⁾ »Cum medio capite aquilae« facta — írja Werbőczy »Hármas Könyvének« II. részében 14. cím 56. §. alatt.

kal szerencsésebb volt a középkorban, mint a hogy azt a mai viszonyokból megítélni képesek lehetünk.

A XIV. századtól kezdve a keleti kereskedelem Európa nyugati államaiba Erdélyen keresztül vette útját, innen kerültek az áruk Nagy-Váradon keresztül Felső-Magyarországba, jelesül Kassára; a honnan ellátták magukat bőségesen a német birodalom, Lengyel- és Oroszország.

A XIV. század közepén az összes Magyarország felé terjedő kereskedelem Kassa városa felé gravitált.¹⁾

Károly-Róbert a ki a rima-szombatiakat nevezetes kiváltságokkal látta el már 1319-ben elrendelte, hogy a kassaiak minden vám adózása alól mentek legyenek Abauj- és Zemplén vármegyékben le, egész a Tiszáig; sőt a Sajó vizéig és Bereg vármegye határáig.

Az oroszok kereskedelmi útja Magyarország felé jóformán ugyanazt az irányt követte, a melyen a mongolok hazánk területére becsaptak; Munkácstól elkezdve a Tiszával párhuzamosan vonult az el egész Borsod vármegyéig, a honnét az vagy a Sajón és Rimán végig menve Esztergomig huzódott vagy pedig lefelé

¹⁾ Hajnik Imre: Adalékok a magyar kereskedelem történetéhez a vegyes házbeli királyok alatt. »Századok« II. évf. Pest, 1868. 148. lp.

tért Egernek, Gyöngyösnek: az ország szívébe Budára, Pestre.¹⁾

Az országon belül vámsorompók voltak felállítva, azonban minden közgazdaságilag ki nem számított czélzattal leginkább arra való tekintettel, hogy hol érdemes pénzügyi szempontból ilyen vámszedőket tartani? Vásár alkalmával csak néhány helyen fizettek vámot így például Beregszászon minden kocsi után egy dénárt, s habár az úgy nevezett áru-megállítási jog (Stapelrecht) arra a városra, a melyet a király a megkívántató privilegiummal megtisztelt, a legnagyobb kedvezmény volt, magára a kereskedelemre mégis zsibbasztólag hatott, miután a kereskedők ott, a hol e jog teljes értelemben engedélyezve volt, áruikat kényszerítve voltak minden áron áruba bocsátani, olykor azonban megelégedtek, ha csak néhány napig árult; olykor pedig ki volt kötve, hogy az idegen kalmár másnak nem adhatta el a portékáját, mint a helybeli polgárnak, a ki ezen az uton nem megvetendő előnyöket élvezett.

Az 1402-iki országgyűlés végre e jogot is szabályozta.

Az áru-megállítási jog úgy tudjuk — szintén magdeburgi intézmény; ott mondták ki először, hogy a polgárok saját áruikat csak saját házukban adhatták vagy cserélhették el.²⁾

¹⁾ Szalay József: Városaink a XIII. században Budapest, 187...137. és köv. lp.

²⁾ Quod quilibet burgensis aut propriam habens aream vel

Áruházakat akár a város maga emelte legyen, akár más város a község területén annak a földes ura, rendszerint a fejedelemnek és helyettesének kiváltságával lehetett berendezni.¹⁾

Nagy Lajos király »Buda város előképe szerint« osztogatta a szabadalmakat.²⁾ Kassa szent háromság vasárnapjától kezdve minden esztendőben tizennégy napon keresztül csapott országos vásárt, melynek ügyleit kivették az ország nagyjainak zászlós urainak, különösen pedig a tárnokmesternek és országbirónak fennhatósága alól s fellebbezési esetekben ő felsége maga a király ítélte.

1402-ben Zsigmond ezen áru-megállítási jogot módosította s csak a külföldi kereskedők áruit állították meg. Azok a kik Boroszlóból, Lengyelországból vagy Poroszországból mentek Kassára, utjokat rendszerint Rima-Szombat felé irányoztak, Lőcse felé innen elindulni tiltva volt, így rendelte azt el a király Kassa városának panaszára 1412. Cassoviae Sabb. pr. p. f. Penthecostes.³⁾

domum, quarumcunque rerum venalium habuerit, eas in domo propria libere vendere potest aut pro aliis commutare Urkundenbuch von Magdeburg N. 100 S. 51. vedd össze N. 46. S. 22. és N. 129. S. 69.

¹⁾ Villi Varges i. m. 201. lp.

²⁾ »Libertates infra scriptas more praedictae Civitatis nostrae Budensis«. Kassa 1347-iki privilegiumában.

³⁾ Kassa városi titkos levéltár. Depositorium N. 17. — Hajnik Imre: Adalékok a magyar kereskedelem történetéhez a vegyes házbeli királyok alatt »Századok« II. évf. Pest, 1868.

19. A Losonczy-család birtoklása.

Rima-Szombat a Losonczy-család birtokába a XV. század második felében került, midőn a Széchy Tamás erdélyi vajda harmadunokájának Lászlónak egyik nőtestvérét Hedviget Losonczy Albert vette nőül.¹⁾

A város levéltárában tartogatnak ugyan egy régi jegyzéket, mely szerint a sokat emlegetett hét kis falu között felmerült határvillongások fölött Losonczy István ítelt volna s a benne megnevezett hét községnek úgy mint Szent-Margitha, Gernyő, Gats, Tormás, Rákos, Tarnócz és Möcsény lakosait a földesura egy helyre telepítette s a Rima partjára épülő városnak, melyet Losonczy Istvántól Istvánfalának neveztek volna, s ugyanakkor történt, hogy az éppen szombat napon erre utazó Zsigmond király adta volna a Rima-Szombat nevet; de e jegyzék semmi hitelességgel nem bír s mint a fentebb előadott adatokból világosan szembetűnik, egészen költöttnek látszik. A fennebb elszámolt s a Korabinsky »Lexikonában« is előforduló 7 község közül ez uttal már csak 3, úgy mint Gats, Tarnócz és Möcsény azonos,²⁾ melyek a város mai határában is előforduló helynevek, valamint a többi négy és a fentebb érintett

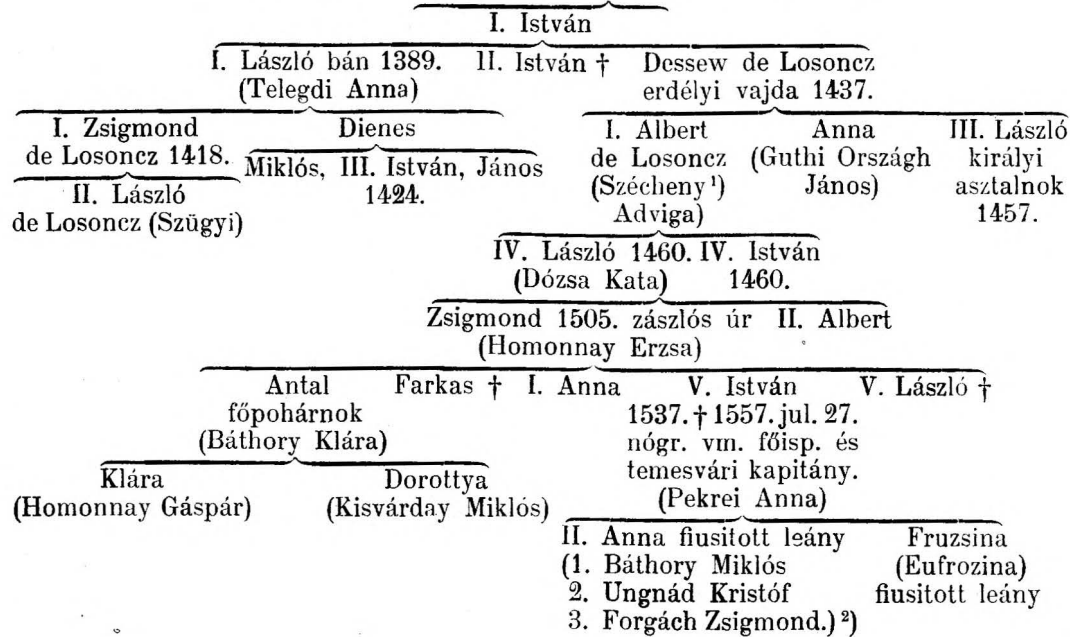
¹⁾ Hunfalvy: »Gömör és Kis-Hont leírása.« Pest. 1867.

²⁾ »Geographisch-Hist. u. Producten-Lexikon von Ungarn.« Pressburg 1786.

Kis-Kút, Csurgó és Zuhatag a város határának elnevezésében szintén ismeretes nevek.

E jegyzék a telepítést 1422-re teszi s Losonczy Albert előtt három olyan István élt, a kiről itt szó lehetne, ha ugyan e város nem a Széchen Hedvig útján szállt át a Losonczyakra, a kiknek az ide vonatkozó történet kedvéért leszármazási táblájukat is ide mellékeljük :

A Losonczy-család alapítója: Tamás (v. Miklós) 1320.

¹⁾ Rupp Jakab Magyarország helyr. történetében és Hunfalvy: »Gémör és Kishont« című műveiben Losonczy László leánya.

²⁾ Nagy Iván: »Magyarország családai« további »Századok« XIV. évf. Budapest, 1880. 800. lp.

A jeles Lossonczy-család nemzedék rendét illetőleg megemlítendő, hogy az alapító Tamás (másképen Miklós) egyik unokája I. László szörényi bán s a dalmát, horvát és tótországi hadak főkapitánya volt; a ki fejedelmének, különösen az alsó vidékeken felkelő pártütők ellen fölötte hasznos szolgálatokat tett.

Mint Temes vármegye főispánja szerepelt 1421. III. István, majd szörényi bán és erdélyi vajda. Albert király uralkodása alatt hasonló magas hivatalok élén állott 1437-ben Dezső is, a ki rettenthetlen bátorsággal állotta utját az ozmán hadak áramlatának, melyek a következő évben a Vaskapun át törtek.

Ennek az erélyes vitéznek derék fia Albert vette el Széchen Hedviget, s így került Rima-Szombat a Lossonczy-család birtokába.

A család tagjai közül László szintén szlavoniai bán, húsz évre rá Benedek a Rigó mezőn találta sirját, 1457-ben pedig III. László a Dezső vajda fia, mint a király asztalnoka fordul elő, aztán a Hunyadiak alatt az egész család háttérbe szorul, míg nem az 1505-iki rákosi országgyűlésen Lossonczy Zsigmond a Homonnay Erzsa férje mint zászlós úr vett részt s mint ilyen van az országgyűlés végzéseinek alá jegyezve.

A báró Bánffy-család levéltára szerint 1498-ban Haller Rupert Buda-városi polgárnál és feleségénél Anna: oppidum Ryma-Zombath

(op. Rymabánya, possessiones: Zewrnyebánya, Thyssolcz) részei előfordulnak Losonczy László volt tárnokmestertől és fiaitól Zsigmondtól és Alberttől.¹⁾ (sic!)

Zsigmond fiai közül említendők e helyen Antal és V. István, amazt tulajdon feleségének Báthory Klárának író diákja fojtotta meg, ez a temesvári hős a ki 1547-ben mint Nógrád vármegye főispánja kezdette meg pályafutását, de csakhamar Ferdinand király pártjára állott s 1557. jul. 27-én vitézül esett el.

Losonczy közbenjárására a városnak azon időre, míg hamvaiból felemelkedhetik, nyolcz egész esztendei adómentességet engedélyezett s a földesúr, hogy a lakosság az épületek emelésénél a közbiztonság igényeit tekintve a jó izlés követelményeit se téveszsze el szemei elől, akként járt el, hogy a piac és utcák szélességén tágitott s a város közepén szabályosan kimért piaczon keresztül akként metszették egymást az utcák, hogy 4 fő-utczán ki- és beközlekedhettek a mellékutczák és közök lakói. Kollár azt írja erről a Losonczy Istvánról, hogy az egy sokoldalú tapasztalással dicsekvő bölcs ember volt, a ki ismereteit utazásokkal és a népélet vizsgálata által különösen gyarapította s majdnem egész Olaszországot összejárta. Leereszkedő nyájas, ki nemcsak szánalommal telt el a rima-szombatiak szomorú sorsa fölött, ki

¹⁾ Kolozsvártt fasc. T. n. 31.

nemcsak hiú ígéretekkal és biztatásokkal enyhítette fájdalmaikat, hanem a város felépülése körül a vezérszerepet játszotta, s mindent elkövetett alattvalóinak boldogítására.

Az 1506-iki tűzvészből a város az ötvöskovács egyesült czéh ládáját és okmányait megmentette, de hiteles okmányok tanúsága szerint igen sok ember-élet veszett áldozatul.

A Losonczyakról a város birtoklása a Forgáchokra ment át, a kik a közbirtokossági jogot az 1747. esztendeig gyakorolták.¹⁾

20. Építkezési viszonyok.

Daczára annak, hogy az emberiség mint mindenütt úgy itt is emberemlékezet óta épített sátrakat, kunyhókat, majd kőházakat, a rima-szombati építkezési viszonyok elég primitívek lehettek.

Az a sátor, (tentorium) a mely négy rúdra felhúзва kalabinákkal kipeczkelve a helybeli vásárokon kitűnő szolgálatokat tett, valóban annak a kezdetleges állapotnak a maradványa, a melyben őseink várdorlásaik idejében éltek, s a mely alatt a nép az alföldön egész Szent László király uralkodásáig lakott. Sátrak alatt tanyáztak a magyarok az országgyűléseken.²⁾ A sátornak rendszerint födele vagy kalapja vala, melynek gombját ötvössel aranyoztatták be s

¹⁾ L. Deák Farkas »Magyar hölgyek levelei» 263. lp.

²⁾ »Századok« II. évfolyam. Pest, 1868. 88. lp.

az árbóczot kerítő vásznakat szőrharában, tokban hordozták magukkal.

A háboruk alatt meg volt különböztetve a paraszt sátor, a német és a két fára való török »pamuk vászon (volt) és szép czifrákra kivarrrva« melyek kivált azért említendők, mert ezek a lajstromokban gyakran fordulnak elő. A paraszt sátor olyan építkezési mód lehetett mint az építészetben a »rustique«.

A sátrak nemzeti jellegét nem az anyaga kölcsönözte, hanem az alakja és szerkezete: tehát a stylje. Évszázadok folytak el míg az emberiség a szilárd anyagból készült házak építéséhez jutott; kőből való házak építéséhez különös kiváltság kellett, (Regal.), melyet csak olyan földes uraknak osztogatott a király, a kiről nem lehetett feltenni, hogy abból rabló fészket alakít. Faházakat talál az ember Pesten, Visegrádon még a XV. században is.¹⁾

Annak az emlékezete, hogy Rima-Szombatot Losonczy István egy kerek erdőbe építette nem mese beszéd; azt hogy a fáknak és kerteknek négy élőfáját rótták hajdan össze e vidéken szemtanuk állítják. Néhai Csesznok Pál orvosnak háza helyén szétrombolt régi faház ilyen oszlopokon nyugodott. Régi ház a magyar szabadságharcz előtt akarhány volt. A régi Vitalis-féle ház mestergerendáján e felirat tanuskodott az építkezés ko-

¹⁾ Dr. Beliczay Jónás: A magyar stílről tartott felolvasása. Kecskemét, 1887. 25—52. lp.

ráról »Építette Varga Bálint 1572-ben.«
Voltak régebbiek is.

A házak alakjában az öt rudas sátor szerkezetének utánzása el nem vitatható; ilyen az a ház, a melyben Tompa született s a milyen a város félre eső utcáiban több is található. Voltak székely módra épített házak, tornácok, színek, és duczokkal ellátott kapuk, faragványokkal, feliratokkal,¹⁾ s azok nélkül.

A falu elnevezés egyenesen a »fal« szóból veszi eredetét, a ház nem német, hanem olasz szó, a kalyiba görög.²⁾ A szásztükör még nem ismert megerősített falvakat, hanem csak tornyokat, melyek menedékhelyül szolgáltak megtámadtatás esetére. Az építkezések eszményképét tünteti elő a tatárpusztítás korából az esztergomi latinok pecsétje.³⁾ Nálunk több város csak épületfa vágásra nyert jogot ingyen, királyi birtokon, de lehettek házak fonott vesszőből, nádból, részben hordozható block-ok.⁴⁾ Külföldi mintára a városok területét körülkerítették s így származott a »terminus pacis« a »Friedekreis«, a melyen belül a békének kellett uralkodnia. Béke és szabadság rokonfogalmak így mentek át azok a

¹⁾ Findura: A palóczokról. »Földrajzi Közlemények«. V. ö.: »Ethnographia« szerk. dr. Jankó János. Budapest, 1893. IV. évf. 9. lp.

²⁾ Beliczay i. m.

³⁾ Meg van a nemzeti muzeumban. Kiadta Knauz: Monumenta Strig. 64. lp.

⁴⁾ Szalay József: Városaink a XIII. században 134. lp.

köztudatba, így keletkeztek faluból a városok,¹⁾ városokból a szabadalmas, majd a szabad királyi városok »liberae civitates.«

Rima-Szombat a szabadalmait kitüntetésképpen kapta s mai napig hiven megőrizte.

A mennyiben Rima-Szombat Istvánfalából tehát szintén faluból alakult s jogi jelentőségét a magdeburgi privilegium mintájára átvett budai törvénykönyvből nyerte, ennél fogva ez is négyféle attributummal bírt *a)* meg volt erősítve, ha mással nem, hát deszka palánkokkal; *b)* a király különös oltalma alatt állott *c)* birtokában volt a forgalom jogának (usus negotiandi), usus mercatorius, (potestas mercandi mercatus) vagyis a polgároknak meg volt engedve a város területén saját házukban kereskedni; végre *d)* a város a nyilvános jog területe volt.²⁾

A ki polgár jogot nyert annak be kellett lépni a város gazdaságának közösségébe,³⁾ vagyis a házközösséggel szakítania kellett. Az, a ki a város területéről elköltözött, a béke kötelékéből lépett ki; de nem így a polgár, a ki erre

¹⁾ A civitas kifejezést a városok maguk inkább használják; de úgy látszik a község fogalmát (communitas, universitas civium) kötve vele össze, nem pedig a városét — írja Szalay: Városaink stb. fejlődése cz. műve 31. lapján.

²⁾ Willi Warges: »Zur Entstehung der deutschen Städte verfassung« a Hildebrand-féle »Jahrbücher« 1893-iki évf. 164. lapján.

³⁾ »Es musz die burscap winnen« tehát azt el kellett nyerni. — Wenzel szerint »a lakosok közös határban együtt laktak, s az abban foglalt földet együtt bírták és elhez képest művelték.« Magyarország. mezőgazd. tört. 155. lp.

jogot nyert, az annak élvezetében maradt akkor is, ha távol volt.

Azt, hogy a város népessége a szomszédos falvak lakosságát absorbeálta, mutatják a családnevek: Jánosi, Feledi, Zehery, Pokorágyi, Majomi, Bátki és így tovább. Hogy ez a település minő mértékben történt, senki se tartotta érdekesnek feljegyezni.

Hogyan őrizték meg a polgárok a várost? körülményesen le nem írhatjuk, a temető, jánosi és pokorágyi kapu emléke a legujabb korig megmaradt; úgy az a szokás is, hogy tűzveszély esetére a városi hatóság rendeletére sorban eljárt éjjeli őrizetre polgárságunk. Fegyverviseléstől a polgárság éppen nem irtózott, inkább azt lehet mondani, hogy a czéhek saját hatáskörükön belül tilalmazták azt, azoknál a kiknek erre joga hiányzott.

21. A hussziták kora.

Miután 1426-ban a hussziták Csehországot elpusztították volna, külföldre, különösen Magyarországra fordították figyelmöket.

Mig Zsigmond király 1428-ban a török ellen harczolt, betörtek hazánkba, s azt majd Pozsonytól kezdve a Mátyás földén fel, majd 1433-ban Lengyelországon át a Szepességen le egész Körmöczig rabolták és pusztították.

Losoncz és Salgó a zsebrákok hatalmában volt; bele került Osgyán, Krasskó, Tamásfala, Cseh-Brézó stb. is, s ámbár Bonfini nem írja,

Pray és Kaprinay után azonban fel kell tennünk, hogyha Tamásfalát Giskra vezér bírta, annak kellett birnia városunkat is, mely az úgy sem széles Rima folyó másik partján épült.

Giskrát a krónika író szörnyetegnek festi. »Azon közben a királyné asszony adá ajándékol a zólyomi várat minden tartományával és vidékivel az Giskrának, egy jeles lator vitéz cseh úrnak, ezen kívül reá bizá a kassai várost mind az felső bányákkal együtt, kinek mellé állanak Liptai Pongrácz, Komoroczki Péter, Agzonics, Telefus, Ribald, Kercski, Uzrik és Szlovácskó, kik mindenütt a templomokból kastélyokat és várakat kezdenek csinálni és azokból iszonyúképen prédálni és kóborlani, kiknek az ő gonoszságok a szegény emberekhez, asszonyállatokhoz, és leányzókhoz minemű lett legyen, az emberi nyelv azt meg nem mondhatja, kiknek nagy prédálásokat és rablásokat sem a király sem az urak le nem csendesíthették mind Mátyás király ideéig. Tarta pedig a cseh járás és égetés majd huszonegy esztendeig az országban.«¹⁾ Sem Pethő Gergely, sem utánna Kálnoki és Spangár nem jegyezték fel, hogy Giskrával Rima-Szombat földesurával rokonsági kötelék fűzte egybe Guthi Ország Gáspár egyik fiának Jánosnak leányát, tehát az országnádorának unokahugát egyik Giskra

¹⁾ Petthő Gergely: Rövid magyar krónika. Cassán M. DCC. XXIX. 66. lp.

János birta nőül s összeköttetései ennélfogva nemcsak a felső vármegyékre; de az egész országra kiterjedt.

Ezt az adatot Nagy Iván Wagner után állította, kérdést intéztünk azért e végből hozzá; de azt határozottan nem tudta megmondani vajjon ez a Giskra volt-e az, vagy más; valószínű, hogy egyik ivadéka csupán — írja Nagy Iván.

Mikor b. Czoernig a maga »Ethnographiáját« kiadta hazai írók után jelezte, hogy Tamásfalán is husziták tartózkodtak; ez szerintünk oda módosítandó, hogy Tamásfalán.

Thuróczy krónikája szerint Hunyadi János 1451-ben nagy számú zsoldossal és a nép közül szedett katonasággal Losoncz városához nem messze szent István királyról nevezett kolostor falainál támadta Giskrát meg¹⁾ azonban vereséget szenvedett, hadaival tehát Gedő vára alá vonult, a hol a magyarok a cseheknek vitézül ellentállottak s innen nyomult aztán Egerbe.²⁾

Környékünk lakossága a kelyhesek vallását fogadta el, mely az eretnekség fogalmából tanainak elterjedéséből kiokoskodható.³⁾ Czoernig is úgy fejezi ki magát, hogy e helyeken 1430—1440 között a csehek gyarmatokat és telepítvényeket alapítottak, mit az ide való népességnek nemcsak mai napig megőrzött nyelve, de fajtypusa

¹⁾ Schwandtner: Scriptorum rerum Hung I. 263. lp.

²⁾ Mocsáry Antal: Nógrád vm. leírása III. köt. 253. lp.

³⁾ B. Czoernig »Ethnographiája«

is kétségen kívül helyez, bár a vallásfelekezetet az ágostai h. evangelikussal váltották fel, mi alighanem külső kényszer miatt is történhetett;¹⁾ Nógrád megyének Kis-Honttal határos községeiben ugyanis egy szavahihető egyén állítása szerint még napjainkban is vannak, kik a kelyhesek imakönyveiből titkon imádkoznak, bár e vallásfelekezet többé annak hazájában sincs meg.²⁾

Vannak írók, a kik azt állítják, hogy Giskra 1405-ben itt kötötte volna Hunyady Jánossal a békét, Horváth Mihály azonban,³⁾ a kinek nézetét Baksay tanár is osztja, egy a kassai levéltárban levő eredeti oklevél nyomán annyit említ, hogy a békét Kövesden köték meg, de az alkudozások itt vehették kezdetüket.⁴⁾

Hunyady háromszor fordult meg Rima-Szombat falai közt először 1449-ben decz. 5-én mikor a csehekkal fegyver szünetet kötött. Kövesden ezen évben jul. 22-én járt, innen Debreczen felé vonult majd visszatért s Abauj vármegyében Szepsit vitta meg s novemberben Körmöczbányát akarta kezére keríteni, de az neki nem sikerült; visszavonult azért a Szepességre s utjában fogadta a lengyel követséget

¹⁾ olv. Bartholomaeides: »De Bohemis Kishonthanaeis«

²⁾ Shvoy Miklós kézírata Nógrád vmről az orsz. m. k. stat. hivatal könyvtárában.

³⁾ »Magyarorsz. tört.« Pest, 1871. II. köt. 388.

⁴⁾ Független Polgár 1876. III. évf. 1038—227. szám,

a kik békét ajánlottak neki. Benne volt e követségben Dlugoss a nagy történet író is.¹⁾

Másodszor 1452. év tavaszán járt erre Zsófia nap előtt való 6-ik ferián (május 12-én) — mint magát az okirat kifejezi — »in Rymazombathya«. ²⁾

A szent István királyról nevezett kolostor vagy várkastély falai alatt Hunyadi János 1451-ben aug. 10-én fordult meg; két hétre rá Terenyén találjuk, aug. 29-én azonban újra a szentkirályi erősség alatt volt a táborozás alkalmával itt töltötte szeptember hó első hetét s 7-én szenvedett vereséget Giskra hadaitól.

A derencsényi várat Hunyadi csak okt. második felében vette be; innen vonult aztán Zólyomba a hol a várral szemközt erősséget állított s Beszterczebányát fölégette.³⁾

Mikor Mátyás 1460-ban a serki várat és vele Rima-Szombatot is bevette s amazt Lorántffy Györgynek adományozta, Tamásfalán akkor már az ágostai vallástételt követték. 1550. előtt a lakosság a római kath. hiten volt.⁴⁾

Bár az a rövid időszak, a mely alatt a hussziták vidékünket hatalmokban tartották és rettegtették, nem érdemli, hogy a »csehek kora« elnevezéssel illessük, azonban kellett azt tennünk

¹⁾ R á t h Károly: A magyar királyok stb. hadjárat, utazási és tartózkodási helyei. Győr, 1868. 186. lp.

²⁾ Pozsony városi levéltár. Lad. 37. sect. 2. n. 24. fff.

³⁾ U. o.

⁴⁾ Bartholomaeides: Cottus Gömör Partis II. 666. lp.

a középkori hadviselési rendszer kedvéért, mely miatt ez időszak felsővidéki várai és városai állást foglaltak.

Sasinek Ferencz azt mondja, hogy Gömör-Kis-Hontban a hussziták korában több vár keletkezett volna (Szabatka is), melyeknek aztán a török pusztítások idejében nagy hasznát és kárát vallotta hazánk.¹⁾

A gömöri várak elnevezése alatt szerinte a következő 29 erősség ismeretes, melyeknek némelyikéről ma talán csak a népmonda regél:

1. Várhegy, 2. Murány, 3. Jolsva és Magyar-Óvár, 4. Tiszolsz, 5. Kraszna-Horka (Pikernél Horka-Kraszna), 6. Sajóvár, 7. Hradistye, Hragystye, 8. Gombaszeg, 9. Berzéte, 10. Csetnek, Stitnik, 11. Balog, 12. Derencsény, 13. Drienok, 14. Rima-Szécs, 15. Rozsnyó, 16. Magin, 17. Serke, 18. Várgede, 19. Ajnácskő, 20. Putnokvár, 21. Szabatka, 22. Rimabánya, 23. Zamesiszkó, 24. Vízelná, 25. Rákos, 26. Pogányvár, 27. Hrachov, Ráhó, 28. Osgyán, 29. Grulyavár.

Ezek közül némely olyan fasáncz vagy bástyatoronynál egyéb alig volt, s a mint fentebb láttuk Szabatka »villa Stephani« és »Rim-Szudok« elnevezés alatt a magyarok letelepedésekor fennállhatott. Szabatka keletkezését a honi történetírók közönségesen csak 1554-re teszik, s azért tértünk ki itt erre, mert ez adat mintegy 120 évvel régebb időre vonatkozik.

¹⁾ Rupp Jakab azt írja, hogy Giskrának Rimaszombatban tulajdon kastélya volt a templomot védőtornyokkal s bástyákkal erősítette meg s a katolikusokat kiűzni azokat, a kik ott maradtak rákényszeríté a Husz vallására.

A XV. század egyik érdekes adata az, a melyet, a perdöntő bajvívásra vonatkozólag ebből az időből ismerünk.

Valt(h)-i Ambrus Nógrád vármegye nemesinek Gyarmat mellett tartatott közgyűlésén Bátor y István országbíró előtt előadta, hogy ezelőtt mintegy tizenegy évvel serkei Lorándfi János György fia nemes és jobbágy-szolgáival az ő »Rymazombath« városban (opidum) levő curiájára rontott és innen 12 ökröt elhajtatott. Az országbíró előtt a vádlott tagadta az erőszakosságot; mire a vádló állítása bebizonyítására »signum duelli de pugile suo pugili antefati in causam attracti, manibus suis gestans dimicandum porrigebat«, de a vádlott a párbajt el nem fogadván az országbírótól másnemű ítéletet kért. Az országbíró tehát úgy ítél, hogy a vádlott tizenkettővel magával (nemesekkel) az egi káptalan előtt esküdjék meg, hogy ártatlan.¹⁾

Az ítélet Serkei Lorándfi János fölött 1472. nov. 30. kelt.

22. A nagy tűzvész.

Mint feljebb is említettük a várost a XIV. században bástyákkal kerítették, a mi miatt az a tér, a mely a bástyákon belül volt mindinkább szűkebb lőn, így történt azután, hogy hadviselés és tűzveszély esetére a falak és kerítések körül való menekülés szinte lehetetlenné vált.

¹⁾ Pest y Frigyes: A perdöntő bajvívások története.

1506-ban tűz által annyira elpusztult Rima-Szombat városa, hogy még a halottak is a lángok martalékai lőnek. Élénken világítja meg a rettentő balesetet az az okirat, a melyet a szerencsétlenül járt rimaszombatiaknak II. Ulászló király kiadott, melynek szövege a következő:

Mi Ulászló, Isten kegyelméből Magyarország és Csehország stb. királya emlékezetébe ajánljuk jelen levelünkkel kinyilatkoztatva mindeneknek, a kiket illet, hogy mi úgy hű szolgálkink érdemeiért

 mint pedig, mivel Hont vármegyében fekvő Rima-Szombatnak nevezett városuk ezen legutóbbi napokban esetleges és véletlen tűzvész által oly rohamosan és kegyetlenül felemésztetett és elhamvasztatott, hogy a város nemcsak maga pusztult el egészen, hanem a város plebánia-temploma is, a benne levő egyházi, vallási szerek és ruházatok is, és még némely emlékek, egyrészt holtak tetemei, másrészt álmélkodásra méltó tetemek, azonkívül igen sok mindkét nemhez tartozó ember kegyetlenül összeégve és megszenesedve találattott. Megszánva a városbelieket eme szerencsétlenségükben és hogy e hely az ország más lakóinak kényelmére emez elpusztulásából lakósaival együtt megújítható és felsegíthető, nemkülönben házakkal és épületekkel felékesíthető és vagyonban gyarapítható legyen, ugyanazon Rimaszombat városát és lakóit, akiknek t. i. házaik elégték, nyolcz éven át, jelen levelünk keltétől bezárólag, minden illetményeknek és adóknak, a rendeseknek épen úgy, mint a rendkívülieknek, valamint a kamaránk javára szolgálóknak fizetése alól kiveszszük és fölmentjük jelen szabadalmunk erejénél fogva s ezt nektek hiveinknek ns. Bathány Benedek kincstárnoknak és jövőendő kincstárnokainknak, valamint ilyen

illetmények, vagy akár rendes akár rendkívüli adók vagy fentemlített időnkinti kincstári hasznunk szolgálainak vagy végrehajtóinak, azonfölül Hontmegye fő- és alispánjának, szolgabirájának ezennel szigorúan meghagyjuk és megparancsoljuk, miszerint mostantól a fentemlített nyolcz év alatt az előbb említett Rima-Szombat városát s annak érintett lakosságát a fentemlített illetményeknek, rendes és rendkívüli adóknak és kincstári járandóságunknak fizetése végett sem tartóztatni vagy kényszeríteni, sem pedig azoknak ki nem fizetése esetében őket birtokaikban vagy javaikban megakadályozni, zavarni vagy elítélni soha semmi módon ne merészeljétek és ezt ne merjétek semmi módon kegyünk elnyerésének örve alatt, hanem e levelünket elolvastván előmutatóinak adjátok vissza. Kelt Budán, az osztatlan szent Háromság ünnepe után való harmadik vasárnap az Úrnak ezerötyszáz hatodik (1506) magyarországi uralkodásunknak 16. esztendejében a csehországinak pedig 36 esztendejében.“

Az álmélkodásra méltó t e t e m e k »Cada-
veribus mortuorum magna satis stuporis admi-
ratione digna« alatt aligha nem olyan szentek
ereklyéit kell értenünk, a melyek talán csuda-
tevő erővel birtak s a melyekben vigasztalás
végett fohászkodni járultak egykoron a hivek.

Az oklevél egész tenorja, de főleg e része :
Megszánva a városbelieket eme szerencsétlen-
ségükben és hogy e hely az ország más lakóinak
kényelmére emez elpusztulásából lakósaival együtt
megújitható és felsegithető, nemkülönben házak-
kal és épületekkel felékesíthető és vagyonban
gyarapitható legyen sat.« mutatja a szóban levő
tűzvész nagyságán kívül egyúttal Rima-Szombat

városának akkori jelentőségőt, idegenek által való keresettségét és csinosságát.

Miértis a király 1512-ben Guthy Országgh Mihály, Ferencz és Imre továbbá bizonyos Mekcse közbejárására adományozott nyolcz évi adómentességet mindazoknak, akiknek házai ekkor a pusztító lángok martalékaivá lettek.

III. KORSZAK.

23. A török hódítást megelőző évek.

Nem csekély feladat volna mindannak kifogástalan, részletes elbeszélését megkísérlenünk, a mi magát, az ország akkori művelődés-történeti mozgalmaira való folytonos tekintettel, Rima-Szombatnak a XVI. század első tizedében történt felépítése óta azon időszakig elöadta, melyben a városnak elhamvadt épületeit a régi takaros gazdálkodás pezsgő elevensége vidámitotta fel, a régi tetszetős stílusban épült katolikus templom megint helyre állott s felhangzott benne a buzgólkodó nép zsoltosmája és lelkipásztorainak kenetteljes egyházi szónoklata.

II. Ulászló, mint már fentebb érintettük, nyolcz évi adómentességet adományozott a város lakosságának, mi az akkori pénzsűk világban nem megvetendő jótékonyság vala; tudnunk kell, hogy a király cseh titkára ezen időtájban irta haza Magyarország állapotairól: »Mi itt az arany és ezüst halmok között a királylyal szegénységben inségben élünk s fogunk élni tovább is, mert ha ő felsége a maga ügyeiről másként nem gondoskodik: félek, hogy rövid idő múlva kénytelen lesz ezen országot velünk együtt elhagyni.« De hát özvegységében örömmel irt alá

mindent, a mivel az inséges nép nyomorán segíteni hatalmában állott; különösen, ha budai magányában előkelő, tekintélyes országnagyok könyöradományok miatt felkeresték, a hol nehézsülés következtében elhalálozott hitvese elhunytán keseregve a palota termeit örökös sóhajjal töltötte be s a gyász-öltönyt, a melyet a temetéskor magára öltött, le sem akarta többet vetni.

De sőt Ulászló fiának Lajosnak nősülési ügyében későbbben kifejtett gondjai közt is megemlékezett a rima-szombatiakról s halálát megelőzőleg két évvel a várost mindazon kiváltságok gyakorlásában megerősítette, melyet az Károly-Róbert királytól kapott s a polgárokat előbb, hogy sem saját birája el nem marasztalta, a haza határain belül sem személyében, sem javaiban; de még adósságai miatt sem volt szabad senkinek sem letartóztatnia.¹⁾ Ugy mond az 1514-ben pelsőczy Bebek Ferenczhez a szent Bálint napját megelőző második vasárnapon intézett kegyelmes királyi leirat, mely latin nyelven a Kollár idézett művében egész kiterjedésében olvasható.²⁾

Bebek Ferencznek Rima-Szombatban viselt dolgait meglehetősen mély homály fűdi; na-

¹⁾ »Et per nos quoque gratiose confirmata requirente, nulli intra ambitum huius Regni Nostri, nec in rebus neque etiam in Personis eorum, ad cuius vis instantiam sive pro debitis, sive aliter qualitercunque aretari possint, nisi tales imprimis coram Iudice eorum requirentur.«

²⁾ Appendice Nro III. a 171—173. lapon.

gyon kevés, a mit felőle történetbuvárainknál — legalább az eddig nyomtatásban megjelent művek között — olvasni alkalmunk volt; úgy látszik, hogy mielőtt a város földesuri jogai a Forgách-családra háramlottak, azaz előbb, sem-hogy István a Losonczy Zsigmond és Homonnai Erzsza fia, mint temesvári kapitány a végeken vitézkedett, e jogot Bebek bitorolta, mert ha törvényes uton jut hozzá, nem esik vala meg, hogy féktelenkedő katonái a rima-szombati templom legnagyobb harangját ellopják s Bebek ágyut öntetett belőle magának. Mondják, hogy e templom harangját később Bacsóék is ellopják és a murányvári kázsamátákban hamis pénzt vertek belőle.

Losonczy István, mint Ferdinánd király temesvári hiv kapitánya hősies védelemmel és bátor elszántsággal állott ellent, a várat keményen ostromló törököknek, míg nem tisztességes kivonulás biztosítása mellett várát feladni kénytelenítettett, de a hitszegő törökök a hőst elfogván, 1552. jul. 27-én meggyilkolták s a család benne, minekelőtte éppen egy héttel előbb leányai Anna és Fruzsina a királytól fiúsítást nyertek: férfi-utódok nélkül kihalt, javai fölött pedig a Guthi-Ország, Balassa, ghimesi Forgách, Török és más nemes családok osztzkodtak, mignem 1560-ban a király egy uj adomány-levélben Losoncz és Rima-Szombat városok felét Guthi-Ország Kristófnak

adta, ki 1567-ben szintén fimaradék nélkül szállt a sirba.¹⁾

1549-ben Rima-Szombat országos vásártartási engedéllyel birt, heti vásárai előbb is nevezetesekek lévén, a szombat napokon.²⁾

24. Két királyi szabadság-levél.

a) Az 1514. királyi bizottság é.

Hunyadi Mátyás elhalálózása után közállapotainkat illetőleg egy negyedszázadra terjedő bizonytalanság nehezedett városunkra, mely idő alatt Rima-Szombat előjogai és régi kiváltságai éppen nem részesültek abban a méltánylásban, a melyet azok különösen a szomszédvármegyék urai részéről bizvást megérdemeltek volna.

II. László tehát az 1514-iki porlázadás esztendejében, hogy a bajokon némileg segítve legyen, oly szabadság-levelet bocsátott ki, melynek alapján polgárainkat éppen a régi jogi alapokból kiindulva Gömör vármegyének törvényes birái nagyobb tiszteletben tartani kötelesek voltak s elfogadás vagy letartóztatás esetében sérelmüket ezen leírás értelmében orvosolta.

A szabadságlevél szövege magyar nyelven ekképen hangzik:

ULÁSZLÓ Isten kegyelméből Magyar- és Csehország királya stb. a mi hívünknek nagyságos Pelsetzi

¹⁾ Rupp: »Magyarország helyrajzi törtl.« 143. lap. — Hunfalvy: »Gömör és Kis-Hont leírása«. 48. és a köv. lapon.

²⁾ v. ö.: Bartholomaeides: »Cottus Gömör.« 667. lp.

Bebeck Jánosnak üdvöt és kegyünket. Előadják Felségünknek, hogy jóllehet Rima-Szombat városának polgárait és lakóit az ő régi szabadalmuknál fogva, melyet Magyarország előző királyai engedélyeztek, és melyeket mi is kegyesen megerősítve elismerünk, az egész ország területén, sehol sem vagyoni, sem személyi ügyben bárkinek sürgetésére, akár adósság akár másnemű ügy miatt letartóztatni nem lehet, hacsak az saját bíróságuk előtt meg nem vizsgáltatik, még sem tudhatni daczára ennek minő okoknál fogva történt, hogy némely Gömörben lakó polgárokat, kiknek szabadságukat nem tekintvén, a hivatkozott szabadsalommal nem törődve, hanem egészen egyszerűen a mi általános szabadalmunk ellenére Rima-Szombat városának polgárai közül némelyeket bizonyos Feledy János nemes ember kérelmére letartóztatták és fogva tartották s jelenleg is vizsgálat alatt tartva szabadságukat kérvén és nevezett város lakósai nyilvános kárára. Miért is mi kezünkhöz vettük és az ő kérelmököt megértettük nem akarván, hogy Felségünk a nevezett polgárokat és lakósokat ilyenforma igazságos és régi szabadalmaikban elnyomassanak hűségteknek tehát a legszigorubbán meghagyjuk és parancsoljuk, hogy a jelen iratunk nyomán rögtön nevezett Rima-Szombat városának polgárait és lakosait, kik a ti polgáraitok és lakóitok által az előre bocsátott módon jogtalanul le vannak tartóztatva az ő szabadalmuknak visszaadásával fogságukkal megelégedve: szabadon bocsássátok és szabadságuknak minden módon való visszaállítására eleget tenni tartozzatok és hasonlót tenni többé ne merészeljenek. Jelen rendelet a jelenlévőknek felolvastatott és a folyamodók jogaikba visszahelyeztettek. Kelt Budán szent Bálint vértanu ünnepe előtt a legközelebbi második vasárnapon, ami Urunk ezeröttszáztizennegyedik esztendejében.

Ezen szabadság-levelet mint czime is mu-

tatja valamely királyi bizottság vagy biztosság (Commissio Regia) szerkesztette azt Pelsőczi Bebek Jánoshoz intézvén, hogy megfékezzék bizonyos Fel ed y János gömör-vármegyei nemes ember erőszakos fellépéseit, s elfogatás esetére a szabadlábra való helyezés iránt azonnali szigorú intézkedést rendelt el.¹⁾

A következő okmány: Literae protectionales.

b) I. Ferdinand védő irata.

Azon világtörténeti esemény hírére, hogy 1546-ban a vallásháború Németországban kitört I. Ferdinand Magyarország királya szükségesnek látta a törökkel öt esztendőre békét kötni, a mely az országnak tetemes pénzáldozatokba került, melyet azonban már a következő esztendőben megszegték, s a melynek emlékéért Losonczy István, Szondy György és Dobó István életök árán fizették és pecsételték meg.

Ez időszakra esik I. Ferdinand király védőirata, mely különösen a kereskedelem és ipar oltalmát czélozta mindenütt Rima-Szombatnak a boldog emlékezetű elődök idejében nyert szabadságát hangsúlyozván.

¹⁾ » — strictissime commitimus et mandamus, ut statim visis praesentibus, dictos Cives, et Inhabitatores praefati oppidi Rima-Szombath per eosdem Cives et incolas vestros modo praemisso, indebite ac contra libertatem eorum, et Contenta ipsius Generalis Decreti arestatos, liberos abire, permitti facere, et libertati restituere modis omnibus debatis et teneamini, et aliud facere nulla ratione praesumatis.«

Az 1549-ben Prágában kelt szabadság-levél magyar fordítása a következő:

FERDINAND, Isten kedvező kegyelméből Róma, Magyar- és Csehország stb. felséges királya, spanyol infans, Ausztria főhercege stb. összes hiveinknek és minden felebbvalónknak, egyházi főpapoknak, zászlósainak, főispányoknak, alispányoknak, kapitányoknak, parancsnokoknak, nemeseknek, várbelieknek, tisztviselőinek és az ő helyetteseinek, az adók és bárminő vámjévedelmek végrehajtóinak és nemkülönben még a városok mezővárosok és falvak hatóságainak¹⁾ és biráinak valamint minden más alattvalóinknak, a kik bárhol és bármily hivattal és felügyelettel el vannak látva, a mi Magyarországunk területén most és jövőben s jelen rendeletünket tudomásul fogják venni békét és üdvöt. Előterjesztetett Felségünknek a mi Rima-Szombat város összes lakosainak, hűséges alattvalóink bölcs és előrelátó birájának és esküdtjeinek személyében, hogy ámbár ők Magyarország boldog emlékezetű hajdani királyaitól oly szabadalommal és kiváltsággal voltak megajándékozva, a melynélfogva őket Magyarország egész területén sehol se lehet kocsi, ló vagy személy után adó vagy bérfizetésre kényszeríteni, vagy kötelezni, épp úgy adósság, vagy más oknál fogva mielőtt saját rendes birájok által megidéztenének le nem tartóztathatók. Mely szabadságukat és kiváltságukat ugyan, melyet az előirt módon nyertek ámbár Magyarország megelőző felséges királyai megerősítették, mégis közületek sokan az ő szabadalmaikat elismerni nem akarják, sőt azokat az adó és bérfizetéssel háborgatják, zavarják, üldözik. Mely oknál fogva a már említett Rima-Szombat városának birája és előljárói nemkülönben valamennyi lakosai Előttünk nagy alázatossággal könyörögtek, hogy őket az

¹⁾ Rectoribus.

ő régi, hajdankori kiváltságaikban és szabadalmaikban megtartani kegyeskednénk. Midőn királyi kötelességünknek tartjuk, hogy dicsőült fejedelmi elődeink által adományozott kiváltságok minden alattvalóink által megtartásának és felügyelnünk, hogy a mi alattvalóink szabadságai, melylyel már több királyok alatt birtak megne nehezítesse nek, eme rendeletünk erejénél fogva hűségteknek, mindenkinek ezennel a legszigorubban meghagyjuk és elrendeljük, amennyiben jelen rendeletről tudomással birtok, hogy ezentúl a mondott Rima-Szombat város lakosaira, kocsijai, lovai és személyök után a vámhelyeken bér vagy adófizetést ne követelhessenek, sem pedig őket bárkinek kérelmére az ő ügyeikben és személyére nézve bírájuk előtt megidézve, letartóztatni, sőt azokat az ő régi, a már említett királyok által az előre bocsátott módon nyert szabadságukban az adómentességbe és más szabadságukban is fenntartani és minden módon fenntartatni igyekeznének. Mást semmi módon tenni ne mérészeljete. E rendelet jelenlévők előtt felolvastatván, a folyamodókat jogaikba visszahelyezvén. Kelt Prágában, az Úrnak Ezeröttszáznegyvenkilencedik esztendejében Julius hó huszonharmadikán.

Az itt bemutatott okirat ezen kifejezése »quod quamvis ipsi a Divis quondam Hungariae Regibus, felicium recordationis, ea libertate et praerogativa fuissent donati« mindazon szabadalmak tiszteletben tartását kívánja, sőt világosan követeli, melyeket a város az áldott emlékezetű fejedelmektől boldogabb időszakban nyert legyen és a melyek olykor-olykor egy Feledy János részéről semmibe sem vétettek.

A közigazdasági állapotoknak előtérbe tolása a vám és adómentességből önkényt kiviláglik,

a melyre vonatkozó peres ügyeikben őket addig elmarasztalni nem lehetett, míg azokban saját rendes bírójok által meg nem idéztettek, »antequam coram Judice ipsorum ordinario requirerentur«, a mely bíró oldala mellett nagyobb számu esküdtek ügyeltek, nehogy e szabadság leveleken sérelmet vagy csorbát ejtsenek.

»Aliud nullo modo facere praesumatis« a tilalmat fejezi ki az ellenkezőkre, a kiket egyuttal a fenytőbírósnak kiszolgáltatni rendelt.

Az ítéleteket rendszerint »convocatus bírák törvényszéke« előtt hozták, mely a mai esküdtszék fogalmával azonos volt, azzal a különbséggel, hogy a büntetés nagyságát is kiszabta.

Az elv az volt, hogy polgárok fölött független polgárság ítélkezzék, érdek, részrehajlás stb. nélkül, részt vettek benne helybeliek úgy mint szomszéd közösségek, de mindig arra való tekintettel, hogy előljárók és törvénykezésben jártas egyének szerepeljenek.

A török hódoltság idejében a törvényszéken a helység bírái és esküdtjei; a végeken a megyei emberek vettek részt s a vérdíjat (homagium) nemcsak a vármegyének, de a török hatóságnak is fizették.¹⁾

25. István mester babonás könyvéről.

Azon eseménynek, hogy Rima-Szombat és környéke a török uralom alá került, egyik hat-

¹⁾ »Századok« X. évf. Budapest, 1876. 35. lap.

hatós elősegítője volt a népnek a mysticismus felé hajló tulajdonsága.

Babonás volt a nép a legujabb korig, de hogy mily szörnyű babonás volt a XVI. században, azt élénken illusztrálja egy könyv, melynek czimlapja következő.

Henrici [Cor. Agrippae] Ab Nettesheym A Consi [liis et Archivis in] ditiarii Sacrae Cae [sareae Maie] statis [De occulta] Philosophia Libri III. és a mely könyv 1550-ben Lyonban került ki a sajtó alul s már a megjelenés első éveiben jutott Rima-Szombatba, a honnan Rácz-Almásra került s innen szerezte Hattyuffy Dezső. A könyv táblájára góth betűkkel ezen distichon van feljegyezve:

Beit ad maus meas 1550.

Perlege nec magice te nomen terreat artis

Perlege nam hic nil nisi sacrum genuit.

A mű egykor a Fröhlich Dávid tulajdona volt, s így került a rimaszombati szent Mártonról nevezett kápolna mesterének tulajdonába, a mit saját kézjegye elárul »Liber Stphi M. capelle. s. Marti.« és különösen két babona miatt nevezetes.

Az egyik babona benne a hideglelésről szól, a mely ellen egy papirdarabon mysticus jeleket kellett írni s öt miatyánkot és ugyanannyi üdvözlégy Máriát imádkozni. Ez a mysticus szó volt az albagandes tizszer egymás alá írva, úgy hogy a következő szó egy-egy betűvel tett ki kevesebbet, s a hiányt mindig egy pont jelentette.

A hozzá tartozó utasítás után fel van jegyezve, hogy azt állítólag II. Henrik francia király küldte volna János-Zsigmond erdélyi vajda számára.

A másik babona szivfájdalmak ellen való orvosság »contra cordiam passionem« ezt az imádságot foglalta magában :

Vala egy vitéz, kinek Longinus vala neve, ki urunk Krisztusnak az ő szent szívét megöklelé, ki istensegenek nem árthata, hanem csak emberségének, ezenképen ez öklelés ez embernek Istvánnak vel nomen¹⁾ ugyan ne ártasson, parancsolok: atyának, fiúnak, szentléleknek nevében Amen. Ligatur ad collum. (Kössék a nyakába !)

A könyv — úgy mond Hattyuffy — a mágia leghajmeresztőbb tantételeit fejtegeti, melyeket a tulajdonos István mester keresztény pap létére igen buzgón olvashatott; mert annak minden lapját megtömté jegyzetekkel.²⁾

Boszorkányokról, lélekidézésről, keresztút-ról, ördögösségről a nép még a folyó században is sok mende-mondát tudott. Benne van a »pallos jog« privilegiumában is, hogy a méregkeverőket, varázslókat, kuruzslónőket stb. meg kell büntetni: legyenek azok nemesek vagy nem nemesek !

¹⁾ István helyett annak a ki ezt használni akarta, saját nevét kellett mondani, azért van ez kitéve: vel. n. = vel nomen.

²⁾ »Századok« XXV. évf. 6. füz. Budapest, 1891. 501—504. lp. — »Gömör-Kishont« XIV. évf. 9. sz. 1893. márcz. 2.

A kisebb babonák közül az az enyhébb babona, hogy ha valamely helyre a menykő üt édes tejet kell leönteni; hogy égi háboru alkalmával veszedelem ne történjék a szénvonót és a lapátot az eresz alá keresztbe fektetik, a legujabb korig fenntartotta magát.¹⁾

Mikor a gyermek legelső foga kiesik az édes anyja kenyérbélbe dugja: lenyeli, hogy a foga ne fájjon soha. Az ember körméről azt tartják a mit a zsidó, hogy a ki eldobja, az bűnös, a ki elássza az igazságos, a ki elégeti az jámbor.²⁾

Fanaticus volt a török is minden izében s nem csoda, hogy itt a pogány vallás jól elkészített talajra akadt.

A cisiók évszázadokon nagyon elvoltak közöttünk terjedve s a nép azt sajnos a szentírással egy kategóriába helyezte, a mint erről magunk is személyes tapasztalatokat szereztünk.

E helyen jónak látjuk felemlíteni H a t v a n i István természettudós debreczeni professzor szerepléseit, a ki Rima-Szombatból származott s lehetséges, hogy ő a könyveit, fortélyát, tradícióit innen plántálta át a nagy alföldi városba, melyek őt mysticus színben tüntették fel s nevét megörökítették.

¹⁾ »Magyar Nyelvőr« V. köt. 83. lp.

²⁾ »Ethnographia« IV. évf. 4–6. füz. Budapest, 1893. 117–130. lap.

26. Szabatka várkastély.

Azon időtől kezdve, midőn a török 1552-ben csellet vette be Fülek várát, Rima-Szombat szintén egy századnál tovább ki volt téve az ellenség zaklatásainak és elviselhetlen sarczainak.

A várostól mintegy $\frac{1}{4}$ órányira, vagy mint magát Ortelius kifejezi a Rima partján egy puska-lövésnyire épült az ugynevezett Szabatka nevű várkastély, mely a füleki basa kincstára, a vidék legrettegettebb rablófészke vala s a rima-szombati polgárságnak tétetett feladatává hogy ezen erődöt minden szükséges élelmi szerrel folytonosan ellássa.

Ugy látszik, mintha az erőd valamivel lejjebb épült volna, mint a hogy azt a nép elbeszélései után tudjuk; a Wagner Mátyás 1686-ban kiadott s Ulmban megjelent »Danubius fluminum Europaeorum princeps«¹⁾ című érdekes mappájában legalább úgy van lerajzolva, mintha a vár azon a szigeten létezett volna, a hol a Rima folyó Cserencsényen alul Rima-Szombat felé kanyarodván, irányát éjszokról keletnek változtatja, tehát jobban a jelenlegi köhid alatt, mintsem felette. A Rima a várat egészen körülzárta s hogy sánczokkal és magas falakkal volt védve az ezen földabroszon jelzett többi várak helyrajzi ismérvei után könnyen feltehetjük, hogy

¹⁾ »Ex optimis tam Vetustis quam Recensibus Geographorum Monumentis Sedulo Delineatus Per P. William C. Reatum Sculptis Johan Ulrich Kraus.«

pedig tornyai és földalatti alagutjai voltak, nemcsak a történetírókból tudjuk, hanem a helyszínen az ugynevezett basakertben tett vizsgálódások is igazolják.

Mellékelt térképecskén adjuk a Szabatkára tartozó részecskét:

Magának Rima-Szombat városának e térképen nincs semmi nyoma s ha tervezőjük oly jelenték nélküli községeket, mint Uzapanyit és Litke (?) az akkori várak mellett Fileck, Balog, stb. feljegyzésre érdemeseknek tartott, valóban megfoghatatlan, hogy abban a Rima és Szabátka név mellett a Szombat névnek nem szorított egy kis helyet. No de azt mondhatná

valaki, hogy hiszen e térkép Ulmban, tehát hazánk határain kívül német tudósok munkája után, német karthograph által készült, s aztán nem is Magyarország védrendszerét tárja elénk, hanem egyedül a Duna folyamot magát, hogyan tételezheti fel valaki, hogy rajta Rima-Szombat minden kifogás nélkül legyen oda rajzolva?! Igaz, azokra mindazonáltal következőket válaszolhatjuk: az 1552—1686. évek között, mikor Szabatka mint várkastély fennállt s mint kizárólagosan Rima-Szombat vára szerepelt, Magyarországon legfeljebb írónnal készülhettek hasonló rajzok, mert hiszen tudjuk, hogy rézmetszők sokkal később sem állítottak fel hazánkban alkalmas és jövedelmező műhelyeket; a német tudósok műveit pedig, a kik, mint tudjuk, sokszor és sokban mutatják jeleit az elfogultságnak és a hazai viszonyokban való teljes járatlanságuknak ám azért mert németek (vagy talán tótok) nem szabad egykönnyen a megbizhatlanság bélyegével megbecstelenítenünk, hiszen Zeiller Márton, Bombardi, Münster, Tröster, Kréckwitz s mások sem magyarok voltak, mégis szakértelemmel és jóakarattal irták le, hogy mennyiben volt hazánk harmadfél száz esztendőn keresztül a kereszténység védbástyája a pogány török ellen; de még a hatalmas Duna folyam, mint a közlekedésnek egyedüli fontos eszköze, oly rendkívüli jelentőségű volt ezek idők folytában, a

milyent a mai korban sem felfogni, sem kellőképen méltányolni nem vagyunk képesek többé; csak két e nemű munkára legyen szabad hivatkoznunk, melyek közül az egyik »Das ehemals gedruckte, vom Türken berückte, nun Trefflich erquickte Königreich Hungarn sammt dessen Strome-Fürsten der weltberühmten Donau. Frankfurt und Leipzig 1688« czimű német munka melyben a magyarországi nevezetesebb várak rézmetszetű képei is felvételtek, még pedig azokkal, a melyeket éppen nem kellett volna a Duna folyam ártereihez számitanunk; a másik a Marsili Alajos-Nándornak Hágában és Amsterdamban 1726-ban közre bocsátott »Danubius Pannonico-Mysicus« czimű latin könyve, a mely hat folio kötetben oly diszes, sőt azt lehet mondani pazar kiállítással jelent meg, hogy ha azt az ember a mai viszonyok szerint akként akarná kinyomatni, egy fél millio forint sem volna sok, mit abba fektetni kellene!

E várhely a XVII. században Rima-Szabadka vagy Szabatka néven is előfordul.¹⁾

A Szabatka névre vonatkozólag meg kell említenünk, hogy az, a bácsmegyei Szabadkán (Maria-Theresiopel) kívül mint egyszerű puszta Békés-Gyula és Csaba alatt szintén előfordul.

¹⁾ Kérékgyártó: Magyarország tört. kézikönyve, Pest. MDCCCLXVIII. III. köt. 161. lap.

Éredetileg Szabatka most Zavadka nevű faluk Ung vármegyében egy Szobráncz mellett; Sárosban egy Kis-Szebentől éjszakkeletre, Zemplénben egy Homonnától nyugatra és Gömörben egy a Garam partján.¹⁾

Szabatkának a Szombat szóval való rokonságáról fentebb értekeztünk.

Szabatka és vele a város rövid története a következő: Minekutánna Jánosi Pál, Füleknek törökök által történt bevétele után a balogi várba keresett menedéket, a »nagy« melléknévvel megtesztelt M e h e m e t bég azon indokból, hogy a magas porta érdekeit, melynek uralmába Fülek eleste 800 községet hajtott, necsak terjessze, de meg is szilárdítsa: elhatározta, hogy Szabatkát felépítteti, a melynek sorsa, mint könnyen látható, Fülek történetével függ össze, jóllehet az a Kassa, Szikszó s Eger várainak féken tartása végéig állíttatott oda.²⁾

Szabatka, vagy mint Zeiller másutt előadja Sabatca, Sabathga, »várkastély, melyet a füleki törökök a Rima folyó mellé, egy kies helyre a keresztények ellen építettek, hogy itt Kassa és Szikszó majd ismét Eger és Tokaj felé csapongásaikban alkalmas szállást és nyughelyet nyerjenek. Jó szolgálatot tett nekik

¹⁾ I v á n y i István: Szabadka sz. kir. város nevérl. »Századok« XVI. evf. Budapest. 1882 491—497. lap.

²⁾ S z i r m a y: Szathmár vmegye leírása. II. Rész. 89. lap.

e czélra az ide egy puskalövésnyire fekvő városka S o m b a t u m.«¹⁾

E vár tehát nemcsak az Ipoly-Gyarmat, Szécsény, Salgó és más nógrádi erődök őrszeme, hanem országos fontosságu várkastély vala, s az irók úgy emlékeznek róla mint tekintélyes, hadászati szempontokból különösen nevezetes fegyverhelyről.

Bebek Ferencz, ki Füleket nejével a Rát-kay Balázs leányával kapta, mihelyt tudomására jutott, hogy Fülek kapitánya gyáván Balogra szökött, melynek erődítésére Bebek annyit költött, hogy a felvidéken akkor hozzáfogható erős vár nem találtatott. Ereiben a rossz hír hallatára meghült a vér, s maga vagy a hadviselésben kevésbé lévén jártas, vagy talán az akkori csatározási rendszer elveinél fogva mindennek előtt 200 válogatott lovas csapatot és 100 vadászt indított utnak Kátay Ferencz, Henyey Miklós és Pribék Imre kapitányok élén s maga a környék nemességével Rima-Szombat alá vonult s bevárta Jánosi Pált, a kit csakhamar Perényi Gábor, az oda való tartományok főigazgatója követett s a török ellen megkezdődtek a kisebb-nagyobb csatározások, melynek előőrsei Sávoly, Sid és Guszona környékén jelentkeztek, úgy hogy mikor Bebek Osgyán mel-

¹⁾ M. Zeiller: Beschreibung des K. Ungarn und dazu gehöriger Landen, Städte und vornehmster Örter. Zu Ulm, M. DC. LX. 394. lap.

lett tábort ütött, Ajnácskő vára már a pogány körmei között volt, melynek hadai innen Putnok és Eger felé vonultak. 1555 óta a bégek és agák folyvást készenlétben állottak s a martalócok hegyen-völgyön leskelődtek¹⁾

Az ellensegeskedések nagyon rövid ideig tarthattak, mert a szétszóró török csapatokat Toigon budai helytartó-basa folytonosan új erővel frissítette fel s midőn az ifju Rustán és a füleki Veglian bég megérkezett, azonnal hozzá láttak Szabatka felépítéséhez, s az a következő évben már mint hatalmas és rettegett várkastély szerepel s mint ilyen 40 esztendőn keresztül kincstár gyanánt szolgált, a midőn Drugeth és Teuffenbach győzedelmes seregei bevették és a földig lerombolták.

Hogy mennyire átváltozott Rima-Szombat vidékének egész panorámája, az által hogy a török lett e tájon az ur, azt leírni majdnem lehetetlen. A sátoralaku házak helyett lapos tetejű, keleties kinézésű házak kezdtek emelkedni, a mosheákból felhangzott a muezzim éneke. A termékeny szántóföldbe rizst kezdtek termelni s teherhordó állat gyanánt a tevék és öszvérek terjedtek el.

Annak a várparancsnoknak (dizdar khurrem) a kit rendszerint a jancsárok sorából neveztek ki 1558-iki jegyzékében az áll, hogy

¹⁾ Mikulik József: Magyar kisvárosi élet 105. lap.

a szabatkai várőrség (müsztafiz) csak 32 emberből állott. Magának a parancsnoknak a fizetése volt naponként 6 akcse¹⁾, ugyanannyi volt a napi zsoldja az alatta álló Alikhan kiájának. Ezek alá 3 tized vagy szakasz (bölük) volt rendelve, mindegyikben 10—10 legény; egy későbbi jegyzék szerint a legénység csak 19 főből állott s mindössze 160 akcse napi zsoldot húzott; — volt azonban olyan idő is, a mikor az őrség 105 fejre tétetett és a napi zsold felrugott 140,361 akcsére.

A füleki sandsák kiadásairól érdekes képet nyújt a következő kimutatás:

Létszám	409 ember
Napi zsold	2,721 akcse
Illetmény	} rendkívüli	. . . 12,436 "
	} összes $\frac{1}{2}$ év	. . . 482,701 "
beratdij	4,680 "

ebből Szabatkára esett Létszám szerint 40 musztahfiz és 73 lovas után:

Napi zsold	816 akcse
Illetmény	} rendkívüli	. . . 3,498 "
	} összes $\frac{1}{2}$ évi	. . . 144,492 "
beratdij	1470 "

A füleki török bírósági kerület (nähie) 1559-ben tizenhárom községből állott. Ezek közé tartoztak Czegléd, Szikszó, Sajó-Szent-Péter és Rima-Szombat. A mi városunk 1559. okt. 2-ikától 1560. szept. 20-ig 30,000 akcsét

¹⁾ Az akcse török pénznem volt, a melyből 1585 előtt 60 darab tett ki egy aranyat.

jövedelmezett a pogánynak ¹⁾ Ezen összeg az 1563. ápr. 22-ikére (török időszámítás szerint 970 saban 29) a Hizir-napi fejadóval évi 50,000 akcséra emelkedett. Vannak defterek, melyek szerint az előbb 72,290 akcséra rúgott volna, agyanakkor mikor Rozsnyó városáé 43,560 Losonczé csak 29,711 akcsét tett.

Szabatka történetében sok apró érdekes épizod, regényes kaland forog a nép szájában, a melyeket itt előadni nem lehet feladatunk.

1562-ben keresztényeké volt a vár, mikor azt mintegy harmadfél ezer főből álló füleki, nógrádi és szécsényi török lovasság megszállotta, Svendi Lázár és Forgách Simon siettek a vár megmentésére. A magyar sereg Rima-Szombat város birájának kalauzolása mellett kelt át a Rimán, s elűzte az ellenséget, a mely mintegy kétszáz halott hátrahagyása mellett futamodott meg. A csatatéren maradt a szécsényi bég is; Svendi Lázár a várat magát leégette²⁾

Rima-Szombat városának bérletjövedelmét 1564. ápril 23-tól Mevláná Mohammed budai naib szidsillje szerint két füleki lovas katona kezelte, úgy mint Oszmán aga és Musztafa, a kiknek bérlete (iltizam) három évi időközre

¹⁾ Magyarországi török defterek ford. Velics Antal II. köt. 193. lp.

²⁾ Ghymesy Forgách Ferencz Magyar históriája. Közli Mayer Fidel (Monumenta Hung. Hist. XVI. köt.) 329—331. lp. — »Görmörk-is-Hont« IX. évf. 12. szám 1888. évf. márcz 18.

942,371 akcsét tett ki, a miből tehát egy-egy évre 314,127 akcse jutott volna.

A defterekben — azt hiszszük — sok culturhistória adat lehet.

A Szabatkán történt, vagy az itt uralkodó basa által végbe ment hadi eseményekre vonatkozólag fölötte becses adatokat szolgáltatathatnának a rima-szombati városi levéltárban őrzött, még eddig senki által le nem fordított, sem meg nem magyarázott török oklevelek, melyek száma a kétszázat jóval felülmulja; Baksay István állítása szerint ezen okmányok között van egy rendelet is, a mely városunk polgárságának meghagyja, hogy a beteg zultán felgyógyulásáért imádkozzanak, de legérdekesebb azon irat, a melynek kíséretében ama nevezetes török sipot kapták, melynek előmutatása elég óvszer a városra, hogy a törökök Rima-Szombatot minden zaklatásoktól és erőszakoskodásoktól megkíméljék.¹⁾

A vár történetére nézve felemlitendő, a mit Ortelius Jeromos állit, hogy t. i. Szabatka, Pelsőtz, Gombazeck, Chrasnahunca, Sagde várak a körülfekvő kastélyokkal s mezővárosokkal 1566-ban a Svendy kezeiből ujra a Bebek György (kit Zeiller erdélyországi császárnak nevez) hatalma alá került, vagyis 13—14 évi török birtoklás után a keresztényeké lett, mig nem oda 1584-ben október 15-én éjjel ismét a török azon dobsinai foglyokat szállásolta el, nem itt,

¹⁾ Ezt a fermánt a levéltár nem kezeli külön?

hanem bent Rima-Szombat városában, a kiket barmok módjára rabszjira fűzve adó miatt hajtott Fülekre, s itt megszállva, a templomba bezárva őriztetett.

Dobsina ifjai éppen a fonóban mulattak ez időben, a mint az egykoru Piltz Gáspár¹⁾ odavaló pap leírja, a török katonaság azonban a lakosságot éjnek idején vadul megrohanta, közüle többeket lekaszábolt, a várost felgyújtotta s a zsákmánynyal lóhalálában Fülekre sietett.

Az 1575—1579. években azon házak száma szerint, a melyek után a füleki szandsákban a fejadót a török a rimaszombati birósági kerületben (Nahie) a hitetlenekre kivetette a következő volt:

R.-Szombat 200	A.-Batka . . 14	Hegymeg . . 8
Simonyi . . . 25	Verbofese . .	F.-Füge . . . 6
Serke 23	Vernofese . 7	Felső-Szkal-
Belne, Belene 5	Berzok, Pere-	nok, Gorne,
Zeherje, Zeh-	zova 20	Szkalnik . . 9
re 17	Tahi, Méhi . 10	Kerek-Gede . 10
A.-Pokoragy	R.-Lehotka . 8	F.-Pokoragy,
Bokorat . . 13	Rimocza, Ri-	Pokorat . . 14
Csiz, Csisz,	mofese . 9—10	Ardpatak . . 3
Csenes . . . 5	Ráhó, Ragócz 10	Behan, Nem-
Karancs, Ke-	Rabozán . . . 7	jan 3
rencs 12	Dolozan . . . 7	Erdhák . . . 3
Kocsház . . . 11	Meleghegy . . 8	Lukostye, Lu-
Jánosi 35	F.-Tenke . . 6	kovistye . . 10

¹⁾ Piltz G.: »Topscha sive Dobschina« 1584. Wittemberg 1671. — Salamon F.: »Magyarország a török hódítás korában.« 98. lap.

Korincza, Mo-	Nagy-Gerof-	Lászlófala . .	5
rincz	cse	Ostén	2
7	8		
F.-Batka . .	Kis-Gerofcse.	Vendikfala . .	8
12	5		
Tomasfalu 5-15	Bodoház, Bo-	Vakosás . . .	3
	toház		
Belet, Pelén .	3		
8	Beszi, Beszti,		
	(Teszeni?) .		4

Az egész adózási rendszer az egész környéken a zsarolásra volt alapítva; olyan vitézek, a kik telhetetlenek voltak kegyetlenül nyúzták a föld népét. Katonák, mint Musztafa, a ki ziamettel vagyis olyan hűbérbirtokkal ellátott Timurkhan főember, törvényes fia volt évi jövedelme a 20,000 akcsét meghaladta. 1583. decz. 9-én azért, mert Korompánál vitézül harczolt ugyanaz 4000 akcsét jövedelmező timárra nyert jogositványt. Olyan faluk, mint Alsó-Pokorágy: 5000 akcsét, Varbócz: 6000 akcsét voltak képesek fizetni, a mi szinte hihetetlen.

A XVI. század második felében a halandóság nagy lehetett 1578—1584. Szabatkán, húsz elhalt szegény ember temetésére 1500 akcsét fordítottak; később huszonöt szegényé 1875 akcséba került, a mely számban csak a jegyzékbe foglalt, kórházban (?) betegségben elhaltakról lehetett szó.

A bécsi cs. könyvtár török defterei élénk világot vetnek Szabatka vára s Rima-Szombat történetére.

A számadások az 1583. évi jan. 24. kezdődnek s a füleki sandsák hűbéreiről vezetett

egyik naplójában van meg, a mely a Velics Antal által lefordított defterek CCLXXII. számú jegyzékét képezi.

A jegyzékekből látszik, hogy a timárok kézről-kézre adták a vár kapukulcsait, a mi a közigazgatási rendszer állhatatlanságára vall.

A szabatkai vár timárja 1583. Mohammed bin Iskender volt, a kit a bég előterjesztésére neveztek azzá ki; miután Bajazid bin Dsafir lemondott volna.

Csakhamar Mohammed bin Piri volt a Szabadka timárja ¹⁾, a kire azt Kurdról írták, miután az a javadalmat elveszítette.

A várnak öt olyan timárja volt, a kiknek mindegyike 1700 akcsét húzott. E timárok valának Omar ben Isza, Ferhad bin Abdullah, Khudaverdi bin Abdullah, Haszán bin Abdullah, végre Báli bin Dsafir.

Majd ismét három olyan zsoldhűbéres követte, a kik 1700 akcsével birtak; úgy mint Huszein Abdullah, Ibrahim Isza és Oszmán Abdullah.

Nemsokára rá négy hűbéres jött szóba, a kik közül az első Kurd Abdullah káplár azaz tizedes volt, a kit a törökök szerboluk néven illettek és a ki 1900 akcsét húzott, tehát többet egymaga mint a többi három u. m. Rebseb Abdullah, Rizván Szidi, és Khurren Ab-

¹⁾ A timár olyan hűbérbirtok volt, melynek jövedelme 20,000 akcséig közel negyedfél száz aranyig terjedt.

dullah, a kiknek jövedelme egyenként nem tett ki többet 1700 akcsénál.

És Rima-Szombat ekkor már mint »na hie« merül fel, a melynek Gazanfer bin Abdullah volt a timárja, miután a javadalomról Oszman bin Haszan lemondott.

Május közepén már Mohamed bin Murad volt a szabatkai vár timárja miután Musztafa Divane fárigg lön.

Ezen időben halt meg Ferhád Abdullah szabatkai timár; Hüszein Abdullah azonban még Derecske hűbérje után 1700 akcsét mintegy 28 darab aranyat húzott Ferhád fogságba esett, Haszán bin Abdullah — a defterek szerint — vértanu lön.

A párkánybeli vitézek timárja gyanánt Ibrahim bin Ferhád szerepel.

Tavaszzal már a lovas Musztafa majd nyár derekán Üvejsz bin Musztafa fivére Ibrahim bin Musztafa kerül elő, a ki az elhalt elődje után a szandság bég ajánlatára foglalta el állását.

Pervane bin Hiszan hasonlókép a vár timárja volt átvévén megbízatását Ibrahim bin Abdullah után: a ki fáriggá lön.

A szabatkai párkányvitézek timárja ekkor Üvejsz bin Juszuf yala; ugyanezen év szept. végén terjeszté elé a bég Mahmud bin Ali után őt, a ki fáriggá lön.

A következő év elején már uj alakok me-

rülnek fel. Miután Szidi bin Rizván lemondott Ahmed bin Mahmud lett a timár 1700 akcse jövedelemmel, a mely hissza Szkaros volt.

Timárok voltak még Szabatka várában Divane Juszuf Szulejman bin Szefer; a balogvári nahie képviselője pedig Ali Musztafa a szabatkai szerboluk timárja.

A szécsényi szandsák rúznamcséjében az 1685—86. évben bizonyos Rizván bin Abdullah fordul elő ez is szolgált a szabatkai lovasságnál és pedig a második aga alatt álló ötödik ódában ¹⁾ Vitéz katona; naponként 8 akcse zsóldot kapott, s azért kapta a hűbért, mert egy átkozott hitetlen gyaurnak levágta a fejét.

Érdekes epizódot képezett Szabatka történetében az úgy nevezett »szikszai harcz«, melyet 1588-ban okt. 8-án Rákóczy Zsigmond Dobónak az egri hősnek utóda, mint Torna vármegye főispánja a Hernád völgyében, a Szikszó város mellett elterülő girincsi mezőn vívott.

Rákóczy mellett harczoltak Homonnai Drugeth István, zempléni és ungvármegyei főispán saját dandárjával, Balassa Ferencz (a költő öcscse) Serényi Mihály kassai kapitány, Széchy Tamás szendrei kapitány, a lovas hadakkal; majd Balázsdeák István az ónodi, geszthelyi és diósgyőri végbeliekkel s Rüssel

¹⁾ A zsóldosok egy-egy szakasza némely fegyverneimnél. Tulajdonképen az óda = szoba volt.

Kolozs cs. főhadi tiszt 500 főnyi német gyalogossal, a kik a kassai helyőrséghez tartoztak.

Mihelyt Egerbe hire ment, hogy a török nagy haddal támadta meg Szikszót s a Hegyalját, Rákóczy Zsigmond ezzel a harmadfél ezernyi vitéz harczossal indult el s a tizenkét ezerre menő ellenséget, mely Szinán basa rendeletére az adót behajtani Abaujba ment: kegyetlenül megverte. Elesett Mustafa szécsényi bég, a jancsár aga, egy fő-tihája, a basa tolmácsa; Kurkut füleki béget Zsoldos Ferencz találta a keze fején. Elfogták Ali fehérvári béget, a szabatkai fővitéz vajdát, a ki megsebesülten jutott az ellenség kezeibe, kik azt magokkal Egerbe hurczolták, ott meg is halt.

A végvárak — Fülek kivételével — mind meghódoltak, Edelénynél — június 11-dikén — két hajdút s egy nemest, mert elszöktek: felakasztatott.¹⁾ Rima-Szombatba érve, kiadta az öreg fejedelem a hadi szabályzatot, mely az eddig fennállókat szigorúabbakká tette s főként a rend és fegyelem fentartására volt irányozva²⁾ Itt érte őt egy csausz rendelettel a portától, hogy forduljon vissza. E perczben ez már lehetetlen vala.

A törököknek összeságyuja és valahány tújja³⁾

¹⁾ Kálnoky Naplója 143. lp.

²⁾ Török-magyarkori Allamokmánytár III. 333. s. köv. lp. Bakos jun. 1-én hirt adott Torstensonnak ura megindulásáról. Dudik 170. lp.

³⁾ Lófark.

volt, az, mind az ellenség kezébe került, s kétezzer hitetlen holtteste földte a csatatért. Sokan a Sajóba fultak.¹⁾

„Szabatkában lakó fővitéz vajda
Ugyanakkor ő is kézben akada
Nagy sebőkben Egré vivék fogságra
És ugyanott az sebőkben meghala.²⁾“

A török véglehelletéig küzdött. Teuffenbach azokat a kik megmaradtak kardra hanyatta s Szabátka várát megrakta német őrsereggel³⁾

Felemlitendő jellemzésül, hogy mily élénk volt a XVII. században itt az összeköttetés hazánk és Törökország közt, mely szerint 1668-ban bizonyos ügyben két gyöngyösi polgárt küldött Gyöngyös városa Törökországba nevezetesen nemes Nagy r h é d e i (Toásó) Gergelyt és S z e g e d i Eötvös István uraimékat; el is jártak ezek hűségesen Konstantinápolyban, azonban mikor onnan visszaérkeztek Gyöngyös városának előljárósága nem akart azokról az ígéretekről tudni, a melyek alatt a város ezen polgárokat az elindulás iránt capacitálta.

Öt hónap alatt közel negyed félszáz mértföldet utazott a két gyöngyösi polgár, s midőn ebből per keletkezett, Gyöngyös városa Rima-

¹⁾ D e c s y S: Ozmanografia III. rész 260. §. 487. lap.

²⁾ Irja T a r d y György historiás énekének 179. versében. Közlé Thaly K. a »Századok« V. évf. Pest, 1871. 124. lap.

³⁾ S z a l a y: Magyarország története IV. köt. Pest, 1865. 415 lap. — Gr. I l l é s h á z y feljegyzései (Monumenta Hung. Hist.) VII. köt. 7—8. lap. »G ö m ö r - K i s - H o n t« IX. évf. 12. sz. 1888. márcz. 18.

Szombat előljáróságához fordult tanácsért melynek polgárai »per analogiam« szintén megfordultak Konstantinápolyban.

Erre vonatkozik a városnak Vásári Márton felől 1678. jan. 25-ikéről ide küldött következő levele:

„Ajánlyuk mint bizodalmas jó-akaró urainkk kgtkk, böcsülettel való szolgálatunkat. Istentől sok jókat kívánva meghadat kgtkk! Az kegyelmetek nekünk küldött levelit nagy böcsülettel vöttük, melyben városunk dolgaiban az Hatalmas Török Császár urunk előtt fáradozó Vásári Márton uram dolgai felől akar érteni kgtk azon utazásaért és fáradságaért minemű szabadságban éllyen az ulta ő kglme mi közöttünk, melyről bizonyosan irhattuk kgtkk (cum gratiarum actione vévén az ő kglme fáracságát és szolgálattját) illendőképén ő kglmét akkori fáracságáru contentáltuk, fizetését penigh, mint annak előtte: úgy azután is mostanis minden maga mentegetése nélkül meghadgya, azonban edgyik gyámola lévén ő kglme városunknak: városunk részeiről való közönséges szolgálatban is, nem kevesebbet, mint annak előtte, sem nem többet efficiált ő kglme, mind esztendőön köteles szolgálattjával, mind pedig privatim városunk szükséges dolgainak véghezvitelének felsegállításához, kiről akarjuk kglmket rövideden tudósítani. In reliquo kívánnyuk tarcsa és és éltesse In kgteket sok esztendőkigh jó egészségben. Bornemisza András és Mester András az egész nemes tanácssal edgyütt.“¹⁾

Kiviláglik innen, hogy az egész tanács mint ilyen nemes volt s a szultánt így czimezé »Hatalmas Török Császár Urunk.«

¹⁾ Ethel Sebők László: Gyöngyös és vidéke tört. Gyöngyösön, 1880. 171—172. lp.

Mikor Bocskay István 1604-ben a szabadság zászlaját kitűzte, a császári hadaktól Németh Balázs és Bornemisza János rögtön elpártoltak, a kik fölött egész felső vidéken Barbiano kassai császári kapitány parancsolt.

A pártosok elfoglalták Szendrőt, Szádvárt és Krasznahorkát s a Sajó mentében egész Putnokig vonultak; Németh Balázs Bornemiszával egész Rima-Szombatig nyomult a kiknek hada nov. elején már félelmes hadsereggé nőtt, miután az egész környék lakossága kapát, kaszát ragadt s úgy tömörült az alig pár száz hajdú által vezérelt hadak soraiba.

Mikor Basta a rimaszombati táborozásnak hírét vette tizenötezer emberével elhagyá Esztergomot s a 4709 főből álló magyar hadsereggel Osgyán mellett megütközött. Németh is ott maradt s a hajdúk kevés vereséggel rendben vonultak vissza, csak a nép vesztette el lélekjelenlétét, az futamodott meg eszeveszetten s több százat gyilkoltak meg soraiban.¹⁾

A Némethék vakmerőségét felülmulta a szabatkai törökök vadsága. Itt kettős árokkal őrzött erősség állott, bástyákkal s négyszögű kövekből rakott erős tornyokkal, közepén vízzel telt széles árok vette körül, melyet előbb 1593-ban, földig leromboltak.²⁾

¹⁾ Szamosközi tört. maradványai (Monumenta Hung. Hist. IV. köt.) 252. s köv. lp. Pethő Gergely: Rövid magyar Krónika. Cassán M. DCC. XXIX. 160—162. lp.

²⁾ Piker: »Topographia magni Regni Hung« Viennae 1750. 401. lp.

Mihelyt Basta Rima-Szombatba érkezett azonnal elhatározta, hogy Bocskai ellen indul; rövid itt időzés után célját Putnokon keresztül csakugyan elérte, s Bocskaival nov. 28-án Bessenyő alatt ütközött meg.

Az alatt Gömör és Kis-Hont lakosságát a földes urak felbátorították s Széchy György Balog várának ura kitűzte a hadi lobogót s a mieinket Bocskay táborába vezérelte, a kit Szerencsen egy 1605-ben áprilisban tartott gyűlésen Homonnay Bálinttal együtt főhadvezérré választották.

A kedélyeket 1606-ban aug. 6-án a bécsi béke csendesítette le.¹⁾

Az a mit Kollár említ, hogy t. i. a rima-szombati polgároknak 1680-ban igen meggyűlt az egri basával a baja, nem valószínűtlen; noha vannak, a kik azon véleményben élnek, hogy ha a török uralma itt 1594. után véget ért, az egri basa a XVII. században nem sarczolta őket. Nem szükség többet, csak egy futó pillantást vetnünk az 1625—1627. évi török pusztításokra, mely szerint csak a határszéleken, (Gömörben is?) a hol 45 falu hódolt meg, felégetett a pogány 102 helységet, elhajtott 152 ezer barmot, úgy hogy az akkori kár a mai érték szerint legalább harmincz millió forintot tenne ki, s az

¹⁾ »Gömör-Kis-Hont« IX. évf. 12. szám 1888. márcz. 18.

1642-ik évi békealkudozások okmányaiból világosan kitűnik, hogy Gömör vármegyében szám szerint:

Holdult faluk	48 darab
Rab vitel	349 „
Ember ölés	291 „
Marha	359 „
Adófizetés	6,866 forint
Rabváltság	9,359 „
Kártétel	6,322 „ volt

sőt az egyes családokra oly terhes adó és sarcz háramlott, a melyet számokban kifejezni teljes lehetetlen.

Azon eseményt, midőn Szabatkát a Rudolf király hadai elfoglalták, a népmonda helyben így adja elő:

Midőn a várat Tiefenbach és Drugeth hadai megszállták és bevették, a szabatkai basa (Veglian-e?) az égő romok közül egy földalatti uton menekült a legközelebbi hegy oldalában levő liget cserjéi közé, az úgynevezett Papharasztyába, a hol hetekig bogyókból és gyökerekből tengette szánalmas életét és bár turbánjába nagy kincs volt elrejtve, ő ezen drágakő és aranyhalmaznak semmi hasznát sem látta, miután majd éhen veszett el. Kaftánja lassanként lerongyollott, deli alakja megtörött s leomló haját és szakállát az ág és bozót annyira összetépte, hogy a vidék valódi réme lőn; az asszonyok nem mertek sötétben a házból kimenni, s az anyák a megszökött basa

rémképével csittitgatták a rivó gyermekeket, mignem 1593. őszén két rima-szombati polgár, névszerint Lopocsy és Zarkóczi a pokorági erdőben rőzsét szedegetve a beteges török basára ráakadtak, éjnek idején rudakon a városba hozták s miután ez által a várost magát ama kellemetlen és az akkori körülményekből könnyen kimagyarázható félelmes helyzetbe juttatták, a tanács által mind a ketten arra lőnek kárhoztatva, hogy a basát a város alkalmatosságán egészen Törökországba, Konstantinápolyba tartoztak hazaszállítani; a basa nagy jutalmat ígért ezen cselekedetért, a ki mint állította, nemcsak a Mohamet próféta családjából származik, hanem rokonai a portánál főrendű államhivatalt viselnek. Lopocsy és Zarkóczi bár családos emberek voltak, engedtek a városi tanács eme határozatának s egy évi távollétök alatt annyira eltörökösödtek, hogy saját anyanyelvüket is egészen elfelejtették s a város részére állítólag ők hozták és kézbesítették ama sipot, a melylyel a torony-őr még e század első negyedében is a város tornyáról azon időt jelezte, mikor a basát a rima-szombatiak éjjel a városba hozták s a sipot később tárogató gyanánt csak bizonyos ünnepélyes alkalmakkor használták, jelenleg pedig a városi levéltárban tartogatják, de azért minden óra-negyedben sip által jelenti ma is a torony-őr,

hogy ébren van, s a városnak mind a négy tája felé nézeget.¹⁾

Említés van egyébiránt egy 1594. nov. 11—16-iki ostromról is, a melyet Korponay János Rima-Szombat várának mond, mint a melyet erős fegyverhelylyé alakított a török Kassa, Szikszó, Eger és Tokaj várai ellen. Miután Svendi felégette volt, a török újra elfoglalta, felépítette és folyton sarczolta innen a vidéket különösen Rima-Szombat városát. A török nov. 15—26. közt rémülve futott meg Kékkő, Buják, Divény és Hajnácskő váraiból, Teuffenbach serege a kassai téli szállásra vonult,²⁾ harcztak annak falai alatt Rákóczy Zsigmond, Forgách Simon, Báthori István, Homonnai, Drugeth István, Dobó Ferencz és mások.

A rima-szombatiak az egri basát a budai nagyvezérnél panaszolták be, a kinek barátságos, jó indulatánál fogva 300 † lefizetése után nemcsak örökre megszabadultak a nyűgtől, hanem a nagyvezir őket drága kaftánokba bujtatva, diszkarddal felékesítve, asztala mellé ültette és meg is vendégelte, mi által felbátorítva, otthon kész örömmel hozzá láttak a gyűjtögetéshez és a nagy summa pénz hamar csomóban volt s Buda várába vándorolt.

¹⁾ »Felvidéki Közlöny« szerk. Beke László. Rima-Szombat I. évf. 1874. szept. 27-iki 31. sz. Regénynek feldolgozta Madarassy László olv. »Budapesti Ujság« 1889. ápril—máj. és a N. Képes Naptár 1889. évf.

²⁾ Korponay: »Abauj m. leírása.«

A szabatkai várkastély alap-árkairól s nagy-szerű várfalairól sokat beszélnek még, jól lehet az egykor benne létezett alagut bejárásánál egyéb nyomokra alig akad ma az ember, még a mult század elején épségben állott néhány boltozatos tornác s a tágas négyszögletű torony-omladékaira gyermekkorából hiven visszaemlékezett Decsy Sámuel is.¹⁾

A környéken elterjedt erdőségbe, melyet a hatvanas évek közepén vágattak ki, igen sok ember járt pénzt keresni, s a rothadó állati anyagok fel-fellobbanó lángjait, eltemetett kincs tisztulásának hirdette a nép, mely különösen karácsony éjszakáján, fel szokott vetődni a földből.

A várkastély hire a török földről ide vándorlók előtt is a kincstár hírében áll s ha az itt őgyelgő napestig imádkozó dervis már-már kibujni látja a földből az arannyal-ezüsttel megtöltött katlanok füleit s utánna turkálva kiemeli: borzadálylyal ejti ki kezéből, látva, hogy emberi csont, mely hosszú századokon át megtartotta hófehér zománczát.

27. Adatok a czéhek történetéhez.

Valamint az államéletben úgy a társadalmi téren is sok intézmény merült fel, a melynek szálai az egyház ügyeiben gyökereznek.

¹⁾ Decsy S.: »Ozmanographia III. köt. 509. lp.«

A czéhek kezdetben, mint szövetség, egyedül az egyház pártfogása mellett virágozhattak fel; — miután azok vallásos és humanisticus czélok előmozdítása végett jöttek létre s csak később terjeszkedtek ki világi és katonai védekezésre, közös lakomákra és így tovább.

A szövetség tagjai vallási szentgyakorlatokat végeztek, azokat egyszerre és közösen tartották meg, a templomokban oltárt választottak, a szent körmeneteken testületileg jelentek meg, a tagokat diszesen temették s a megboldogultak lelki üdvéért miséket szolgáltattak.

A rima-szombati mesteremberek közt legtekintélyesebb volt az aranyműves, kovács, lakatos, szij- és nyereggyártó, végre a csiszárok czéhéből összeállott czéhek szövetezése, a mely az u. n. »Szent Mihály oltára« körül csoportosult, s alapszabályait még 1516-ban nyerte Guthi Ország László földesúrtól, de a mely okmány a tűzveszély áldozatává lőn. A privilegiumot »pro Auri fabris Rima-Szombathiensibus« 1553-ban Ferdinánd is megerősítette.

Ehhez a szövetséghez csatlakoztak az asztalosok is.

A czéh szövetséget, mint az okiratok bizonyítják, megelőzik a szűcsök és tímárok czéh-intézményei; az előbbieniek okiratát még Szechen Frank adta, Thekes Barnabás czéh-mestersége alatt 1458-ból, melynek eredeti latin példányát pergamenre írva gondosan őrzik a

magyar nemzeti Muzeumban. A timárok privilegiuma német nyelven 1520-ból való.

A szűcsök említett latin okmánya ezen iparágat illetőleg a legrégibb egész Magyarországon,¹⁾ a melyet érdekessé tesz azon körülmény, hogy ennek egy 1549. évi magyar példánya szintén ismeretes.

A szent Mihályról czimzett oltárnokság már a XV. században működött, s az összeállott iparosok a szövetség czéhmasterét és két dékánját évenként választották, a kik annak igazgatását vezették, folyó ügyeit intézték, a fennforgó vitás és kisebb bűnügyekben ítéletet hoztak, a birságpénzeket beszédtek stb. Főbenjáró bűnökben 1735. előtt rendszerint a földesúr ítélte, a király ezen esztendőben ajándékozta meg a várost a pallos jogával, a melynek következtében az eljárás nevezetes módosításokat szenvedett.²⁾

Az oltárnokság tagjai viaszok vásárlására vagy az oltár egyéb szükségleteire vasárnaponként egy-egy denárt fizettek; az, a ki ujonnan lépett be: fizetett két forintot, s az oltárra 2 font viaszot s azt mindaddig ő látta el viasszal, míg egy ujonnan belépő tag azt fel nem váltotta; sőt az inasok is adakoztak felszaba-

¹⁾ Findura: »A régi céhek életéből.« IV. A szűcsök. »Iparügyek« 1890.

²⁾ Kollár i. műve 30. lp.

dulás alkalmával, tudniillik egy-egy font viaszkot tettek le.¹⁾

Az ujonnan belépő mester igazolni tartozott, hogy jó hirnévvel bír, törvényes ágyból született, s évét a mesterénél mint legény becsületesen kitöltötte. Helybeli mesterek fiának és olyannak, a ki oda való mester leányát vette feleségül, a czéh-beállási díj felét elengedték, szegénység esetében várakoztak egy évig.

Az aranymives inas három, az asztalos inas két év múlva szabadult fel. A szegődtetés díját a legények tartoztak lefizetni s ha — helyökről távozni szándékoztak, ezt két héttel előbb be kellett nekik jelenteniök.

Az ötvös czéh szabályait tüzetesen ismertette Rómer.²⁾

Az ötvösök a XVII. században (kelet nélkül) új czéhszabályokért folyamodtak a királyhoz, mert a régi privilegiumot a »német ellenség« elpusztította,³⁾ úgy hiszszük, a kérelem nem teljesült.

Régi kiváltságokkal dicsekedtek a mészárosok is, a kiknek magyar alapszabályait 1585-ben erősítette meg L o s o n c z i Zsigmond. Újabb magyar privilegiumot kaptak II. Mátyás királytól 1611-ben, majd egy magyar kiváltság levelet

¹⁾ »Századok« X. évfolyam Budapest, 1876. 30—31. lp.

²⁾ »Századok« XI. évf. Budapest, 1877. 411—424. lp.

³⁾ Dr. Szadeczky Lajos: A czéhek történetéről Magyarországon (Értekezések a tört. tud. köréből XIV. köt. 7. szám) Budapest, 1890. 117—118. lp.

1632-ben Forgách Ádámtól s utóbb 1692-ben I. Lipót adott nekik egyet német nyelven.

A szűrcsapók magyar alapszabályait eredetileg Széchi Kata adta 1611-ben, az »elsőbb vagy régibb articulások« kelte 1748 egy későbbié 1784; majd a szűrcsapók a gubásokkal társultak, a kiknek Ferencz király adta az alapszabályokat 1820-ban.¹⁾

A csapó-czéh kiváltság-levelét 1655-ben elődei példájára Thököly István, mint földesúr is ismételten kiadta s az u. n. »czéhigazságokat« megerősítette.²⁾

A csapóczéhbe szintén csak törvényes ágyból született egyént vettek be, ki »nemzetség-és tanuló-levelét« feltudta mutatni; nős vagy háztüzes volt, az az jegyben járt, s olyan a ki »gyalázatos nevet nem visel« az az nem infámis.

A czéh mestert és dékánt a testület választotta. Ki a társaságba állt 64 denár áru bort fizetett, mint »tudomány pohárt« ha felvette a mesterséget 15-öd napra egy pint bort, s letette a »czéh igazságát« vagyis 32 forintot s az egyház számára lefizetett egy tallért.

A tanulási idő négy esztendő volt; ennél tovább felszabadítás nélkül inast vagy apródot műhelyben tartani nem volt szabad. A legények heti és évi bérét megszabták, a ki többet

¹⁾ Dr. Szadeczky i. m. 117–118. lp.

²⁾ »Századok« X. évf. Budapest, 1876. 33. lp.

fizetett büntetésben részesült. A vándorló-legényeket a czéhmaster osztotta ki, s azt a ki az inast vagy legényt idő előtt magához édesgette, a ki társát gyalázta: megbüntették s a birság néha 40 frtra is felment.¹⁾

A takácsok 1665-ben vették át a kassai czéh magyar alapszabályait, a melyek számos czéhirománynyal együtt a m. nemz. Muzeumban találhatók.

A rima-szombati és rozsnjai takács-czéh közt a XVII. században nem nagy egyetértés lehetett. Erre mutat azon körülmény, hogy e részben a kassai czéh interveniált, a melynek ezért a rima-szombatiak köszönetet is szavaztak. A »rozsnjai czéh ugyanis más városok számára szabályzatokat mert osztogatni s e végből a kassai szükségesnek látta 1668. okt. 2-án komolyan fellépni és őt azzal fenyegetni, hogy az igazi articulusokat tőle elkobozza²⁾

A rima-szombati takács-czéh 1666-ban magát a kassai főczéh irányában a következőkre kötelezte:

Mi Rima-Szombatban lakozó Köstő András, Takáts István, Iffiú Takats István, ez az Takats János, és az több böcsületes Takáts Czehbeli mester Ember Tarsainkal, tuttara Adgyunk mindennek az a kikk illyk (így)? ez levellünk rendiben, hogy mi az mi szorgalmatos, keresünk és kívánsagunk által megh nyertünk

¹⁾ »Századok« X. évf. Budapest, 1876. 33. lp.

²⁾ Tóth Lőrincz: »Adalékok az ipar és keresk. tört.« Kassai főgymn. 1885/6. évi jelentése. Kassa, 1886. 7—8. lp.

és szereztünk Artikulusokat, az mi felyul megh erkezet becsületes Takáts Czehnek, Az nemes, Szabad Kiraly Cassa Varossabol ilyen conditioval és rendessell, hogy mi magunkra, es az a mi utanunk valokra, az mint ennek utana, nevek szerent megh nevezethének, tellyeséggel es kivaltképpen minyajan arra ajanlunk es kötelezünk magunkat, az mi felalatot¹⁾ böcsületes Czeh pecset ala foglalvan, a Chassai B., megh nevezet Czehoz erőssen és szorgalmatossan megh emlekezni és megh tartani az következendő punctumot.

Legk elsőben, hogy Semmi es Senki közülünk ne merje es ne merészellye ezeket az Artikulusokat mellyet mi vellunk az N., Cassai Takats Czeh közlöt, es minekünk adot, Semmi mas Varossal, Mezővarossal avagy Falluval Semmiképpen és Semmi modon ne közöllye es ilyen hatalmat maganak ne tulaidonicsan és ne praesumalljon.

Masodszor, Hogy ha valami bötstelen avagy illetlen dologh köztünk az mi mesterségünkben, törtene és tamadna, mellyet mi magunk között le nem Csen-dessithetnek, Az Cassai B Takats Czeh tanacsaval, tetessék felre es el igazitassék.

Harmadszor ha vala mely olyan tanalkoznék az ki nem igaz agyból valo, es nem böcsületes nemzetségből valo, Semmi képpen es Semmi modon fel es bé ne vetesseg avagy fel ne szegöttessegh.

Negyedszer, Hogy esztendő és három nap az Bötsületes Czehet nitva tarsuk es ez esztendő mulvan Cassan magunkat, ő kegyenek előtt praesentallunk, tudomasok es akaratyok szerent végeztunk es az Czehet be zarjuk, Hogy ha penik ez nem lenni és ezek az Artikulusok igazan nem tartananak, tehat elegendő okkok es hatalmok legyen az Cassai Takats Mesterek

¹⁾ Felállított, állat = állit!

ilyen Czehbeli igazságot mi túlünk elvenni es el hozni kénntellenek. Ennek nagyob bizonysgara mi fellyül megh nevezet Rima-Szombatban lakozo Takats Czeh Mesteri az fel alatot Czehvel egyut, Pecsetunkvel erős-sittötet es pecsetet levelunket Atunk az Becsuletes Takats Czehnek, az Nemes Cassa varosaban Levőnek. Datum Rima-Szombatban Anno 1666. die 20. May.

Költő Andras	Csitneki Takacs János
Takats István	Takacs Thamas
Jffiu Takats Istvan	liptai-Takats Janos
Takats János	Takacs Pal.
Gyluncs Andras	
Kötő János	(P. H. ¹⁾)

A czéh tagjai tizen lehettek. Köttő Andrást és Jánost majd Köstőnek majd Költőnek írják. Kötő mesterember volt a botos- vagy harisnyakötő, a gombkötő; a kik vagy maguk vagy ivadékaik űzték a takács mesterséget. Meglehet hogy a »takács« »lkács« tót szó tett magyarul annyit.

A csizmadiák privilegiumának korát nem ismerjük; volt két jegyzőkönyve az egyik 1725-ből Brada István czéhmester idejéből, egy másik még régibb időből. A kiváltság-levél utolsó példánya német nyelven 1822-ben kelt.

Németül voltak kiállítva 1820-ban a következő mesterségek privilegiumai; a viaszöntőké (mézesbábos), kalaposoké, (süveggyártó) vékony szabóké, a cserző és sarut varró vargáké (ma-

¹⁾ Tóth Lőrincz: Adalékok az ipar s kereskedelem történetéhez. Kassán. A jászóvári prémontréi kanonokrend kassai főgymnasiumának évi jelentése 1885/6. Kassán 1886. 6—7. lp.

gyar timár), az ácsok, molnárok s kőműveseké, a gubásoké és szűrcsapóké, a timároké (vulgo Gerber) és német vargáké és a szűrszabóké, a kiknek jegyzőkönyvét a rima-szombati pros. főgymnasium könyvtárában őrzik.

A privilegiumok védelmet adtak az ipar számára hosszú évszázadokon. Idegen mesterembereknek országos vásárokon, sokadalmakon kívül a városban árulni tilos volt, a ki árulni mérészt az elveszítette készítményeit s azt felosztották maguk között biró és a czéh. A vásáron kívül nem volt szabad a készítéshez megkivántató anyagot megvenni, azt csak közösen tarthatták meg maguknak; oly anyagot, melynek csak egy czéh vehette hasznát, más, mint az illető czéh meg sem vásárolhatta.¹⁾

Egyházi zászlója volt a molnár és a csizmadia czéhnek. Ez utóbbi czéh zászlóját 1844-ben Rozsnyón varrták és a hozzá való selyemkelme ára jelentékeny pénzösszegbe került.

A timárok és vargák oldalaikon fegyvert viseltek s némely czéh mint testület katonát állított.²⁾

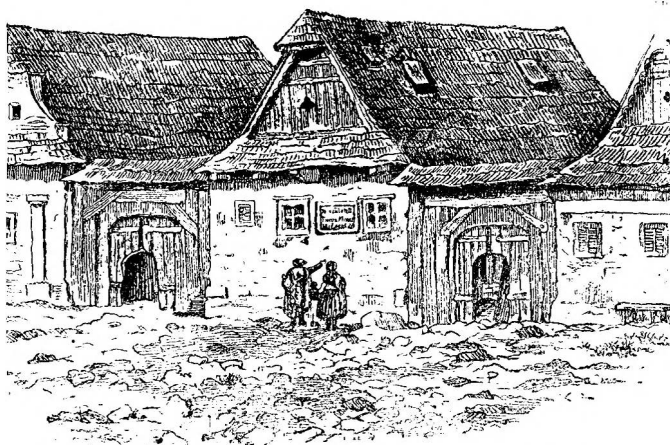
Némely czéhnek saját háza »czéh-háza« némelyiknek áru lerakódó-helye »szinje« volt. Egy ilyennek emléke élt a piacz délkeleti részében, a helv. h. templommal szemközt; tőle jobbra a Bernát-féle gyógyszerár állott, mely-

¹⁾ »Századok« X. évf. Budapest, 1876. 33. lp.

²⁾ »Gömör Kis Hont« II. évf. 18. szám 1881. máj. 22.

nek Jánosi-felé eső részében is épült olyan ház, minőt a 100. lapon leirtunk.

Különben a század építkezési modora, a faház, a XVI. század sátor-alakját utánozta: ilyen pld. az itt bemutatott ház rajza, mely Tompa Mihály költőnk születési házát ábrázolja.

Magának a városnak látóképét az ember akkor sem képes maga elé varázsolni, ha azt más hasonló felvidéki városok egykoru metszeteivel hasonlítja össze. A szűk és rendezetlen utcák kövezve nem voltak a Rima, mely tavasszal ki-kiáradt partjain lerakta a behorpadt s leomló törmeléket, melynek csak a fűz- és égerfabokrok vetettek gátat, s a vilyillók nagyrésze

olyan kaliba-féle volt, minőt századunk elején a szőlőhegyeken emeltek.

A mesteremberek gazdaságot is folytattak, a lakóház mellé ólakat és istállókat ragasztottak, melyeknek közelsége elfogta a világosságot s a kiszivárgó nedvesség megfertőztette a levegőt.

28. A protestantismus befogadása.

Rima-Szombatban az ágostai h. ev. hitvallás, a mint ez igen természetes, előbb honosodott meg, mint a Kalvin János tana, noha ez utóbbi vallástételt követők régóta túlsúlyban voltak és vannak a többi keresztények fölött; döntőbb szerepet is játszottak amazoknál minden időben. »Rima-Szombath amplitudine, Calvinianae sectae potentia, ac non contemnendis privilegiis« — úgy mond Piker.

A Luther tana a XVI. század közepe táján honosult meg, jól lehet sokan még ugyanazon század végén áttértek a Kalvin és Zwingli vallására is, a mint azt Pepich és Bartholomaeides művei nyomán ¹⁾ mondhatjuk.

Gömörben a Luther értelmét 1592-ben junius hó vége felé Fischer András hozta be; Bebek Ferencz azért őt el is fogatta s Krasznahorka legmagasabb csúcsáról dobbatta le. Rozsnyón tanítványa Leüdischer György előbb szepesi kanonok tanított; de ez is hamar

¹⁾ Pepich: Vera imago christianorum defensio. Bartha 1598
— Bartholomaeides: »Cottus Gömöriensis.« Leutschoviae.

elhagyta a tért mihelyt figyelmeztették, hogy Bebek az ő élete ellen is tör s átengedte azt Stöckl Lénártnak.¹⁾

A XVI. század vége felé két murányvári lelkész lépett fel környékünkön 1560. körül Fried Cyprian 1594-ben pedig Rimanovi János ezek voltak az első testvéresülés (fraternitas) első esperesei, czikkelyeket hoztak és állítottak fel, a melyek lényegesen eltértek az ágostai hitvallástól²⁾ s igen valószínű, hogy éppen ez volt az oka annak, hogy a magyar elem könnyebben hajlott a Kalvin János értelmére.

Osgyán és földes ura Bakos János e közben másodszor tért a protestans vallásra s mind a kétszer az ágostai vallástételnél maradt; de nem így Rimaszombat, az a legkonokabbul ragaszkodott a Kalvin tételeihez, a melynek itt mindinkább több és több követője találkozott, úgy, hogy a katholicismus, a melynek pedig 1462-ben s a következő évek alatt 7 működő papja lakott itten s 1550 körül a főesperesnek is székhelye volt s a jánosi sz. Benedek rendü apátsággal solidaritásban állt, a XVIII. század közepe táján már-már kihalóban volt; a helvét hitv. evangélikusok ellenben már a XVII. században két lelkész ellátásáról voltak képesek gondoskodni, tanintézetében a theológiát ma-

¹⁾ Bartholomaeides: Cottus Gömör 278—287. lp. és Mikulik József: Magyar kisvárosi élet 174. lap.

²⁾ Mikulik i. m. 174. lp.

gyarázták s a rima-szombati ifjak nemcsak Debreczent, Sáros-Patakot, Maros-Vásárhelyt látogatták, hanem mint erről hiteles okiratok tanúságot tesznek, 1517 óta a krakkói és utrechti híres egyetemeken is megfordultak s a hazának több jeles és érdemes papot és tudóst neveltek.

Kecskemét valamelyik anyakönyvében írva áll: Paksai György ezen a földön (t. i. Kecskeméten 1632—1643 az oda való superintendenciában) püspök-ember is volt, mint Váradon 1643-ban kinyomatott agendája mutatja.

Változván Kecskemétről Paksi, Rima-Szombatba következett.¹⁾

A helvét hitvallásu hivek felekezetét még Kopácsy István superintendens szervezhette, a ki canonica visitációban többször megfordult Rima-Szombatban, hogy főiskolával dicsekedett mi sem bizonyítja jobban, hogy a marosvásárhelyi collegium két legnevezetesebb tudósa: Kapusi Sámuel és Pelsőczy Kovács István s a debreczeni híres professor Hatvani innen kerültek külföldre, majd a hazába vissza; a külföldi egyetemek anyakönyvei egyébiránt telve vannak oly ifjak neveivel, a kik rima-szombati illetőségűek voltak.

A hitfelekezet anyakönyveit a gályarabságot szenvedett Harsányi István kezdte rendszeresen vezetni, melyeket 1789-ben elkoboztak s

¹⁾ Földváry László váczhartyáni ref. lelkész szives közlése.

csak a közelmúltban szolgáltatta a hitközségnek vissza Schopper György rozsnyói püspök.

A helvét hitv. egyház viszontagságainak történetét ez úttal rendezi sajtó alá annak lelkesze Terhes Pál.

A kik azt hiszik, hogy különösen valláserkölcsei ügyekben oly állapotok léteztek a múlt századokban, minőket ma tapasztalunk, fölötté tévednek. Élénk világot vetnek erre a zsinati végzések, melyeket Kiss Áron superintendens még porcsalmási pap korában egybegyűjtött.

A helvét hitvallásuak 1545. óta számos zsinatot tartottak, ezek közül a helybeliekre különösen az 1593. ugynevezett felső-magyarországi zsinat cikkelyei érdekesek, a melyek nevezetesen erkölcsvállási tekintetben említendők.

A XXVI. cikkely az egyházba visszakivánczó kiközösített hívek vezeklését írja elő az u. n. templomi »ekklezsia követtetés« inquisitorius eljárás szerint; a XXIX. cikkelyben a kanonizált ördögösök tana fordul elő »gondoskodás azokról, kiket az ördög meglepett.« »Szokásban volt pedig az uj testamentomban (az ősegyházban), hogy az iszonyu és nyilvános gonosz tettekkel fertőzötteket, midőn magokat visszavitetni kérték, a templom bizonyos helyén gyászruhában közszemlére állították. Ennélfogva közegyetértséssel elhatároztuk, hogy minden egyházban legyenek bűnbánati székek és gyász fekete ruhák, részint intésül és rémitésül, hogy e

hason megeséseket kerüljék el; részint, hogy legyen az némi vizsgálatul, hogy vajjon a bűnbánók igazán kívánnák-e visszavezettetni. Azokat, a kik kegyes és szent régiség e szokásának nem engednek, a lelkészekről megfosztandóknak ítéljük. »

Az exorcismusról, a betegek gyógyításáról, majdnem olyan szellemben beszélnek, mint a katolikusok.

A lakosságot az állhatatosság, hogy úgy mondjuk: a puritánság bizonyos dolgokban már századok előtt jellemző s bár a különféle vallásfelekezetek között kifejlett többrendbeli szűrlődások alkalmával vont merev kordon ma már hála Isten le van rombolva, bizonyos vallási elkülönöttség rajtok még mai napig megtetszik.

A kalvinisták szigorú, komolyan kiszámított rendszeres életmódja egykor a mesével határos mindenben egyöntetű vala, úgy hogy tesszük azt, ma már alig akad, a ki fel merné róluk tételezni, hogy éppen az ide való protestánsok köreiből volt minden szeszes ital és zene kitiltva, lelkészeik a szószékről hirdették a népnek, hogy a ki a muzsikát meg meri köztük honosítani: azt egyházi átok alá fogják, míg aztán e tilalmat a római katolikusok sokalták meg, a kikre a protestánsok eme határozatának kötelező volta érvénynyel nem birhatott s nem csupán templomjokban állítottak fel orgonát, hanem a hegedű, sip és tárogató is szóllott hegyen-völgyön.

29. Több rendbeli kiváltságok.

Rima-Szombatnak Károly-Róbert által kiadott 1335-ik évi privilegiumát, mint azt fentebb is említettük II. Ulászló király is helyben hagyta és megerősítette. Az szolgált alapul a város municipalis, magánjogi s közművelődési kifejlődésében. Azonkívül pedig birt sok olyan szabadságlevéllel, mely polgárai jólétére, életrevaló serény és takarékos lakosságának törekvéseire előnyös következtetésekkel enged vonnunk.

Nevezetesebb kiváltságai a XVI. századból: 1506-ból, 1510-ből II. Ulászló királyé; 1549-ből I. Ferdinánd királyé; 1578-ból Rudolf királyé. — A XVII. századból: 1601-ből a »jus pallium« adománya; 1612-ből a II. Mátyás; 1622-ből a II. Ferdinand; 1637-ből a III. Ferdinand; 1662-ből, 1667-ből, 1693-ból az I. Lipót; 1714-ből, 1725-ből a III. Károly privilegiumai.

Ezen királyok nevezetes oklevelei, melyeknek tartalmai csak részben ismeretesek előttünk, nem megvetendő okmánytárat képeznek helyhatósági intézményünk s városunk felvirágzását célzó törekvések megalkotása körül, a melyek valamint a város levéltárában őrzött nagybecsű török irományokkal s más még csak ezután összegyűjtendő jeles régi oklevelekkel együtt előkelő forrását fogják képezni városunk idővel megirandó pragmatikai történetének, melynek emlékszerű elkészítése valóban édes mindnyájunknak szívében fekszik.

Ezen érintett okmányok nemcsak kifogástalanok, hanem némelyike nagy fontosságú; így többi közt a Károly-Róberté azért is nevezetes, mert ezen időben még az országos törvényeket is privilegium alakjában adták ki.¹⁾ Kérdés egyedül csak a város pallos jogának törvényszerűsége iránt merült fel s egy 1702-iki ítélet jogérvényét a királyi cancellaria állapította meg, s ámbár 1734-ben a helytartótanács jónak látta betiltani III. Károly a következő év okt. 8-án a városnak visszaadta és megerősítette.

30. Ujabb adatok a kereskedelem és ipar történetéhez.

Mikor a törököktől szenvedett számtalan kár és zaklatás miatt Ferdinánd király 1542-ben Székes-Fehérvárat a harminczad fizetése alul felmentette: maga elé tűzte, hogy a vámügyet gyökeresen újjá fogja szervezni, melyet azonban csak akkor lehetett komolyan elkezdeni, mikor a szervezés iránt táplált nézeteit Prágában 1545. febr. 1-én egy terjedelmes királyi leiratban közzétette.

Ki voltak tűzve a harminczadok székhelyei gyanánt Pozsony és filiálisai, Nagy-Szombat, Trencsén, Végles, Rózsahegy, Stubnya, Vágújhely, Szempcz, Szakolcza, Turdossin és Verbo.

Rima-Szombat ezek szerint magából a javaslatból kimaradt; miután azonban a kamara

¹⁾ W e n z e l : »Európai jogtörténet.« Budán, 1869. 622. lp.

az eddigi és ujonnan kinevezett harminczadok kezelőit Pozsonyba rendelte, a hol azok a hivatalos esküt le is tették, a véglesi és stubnyai hivatalt nem állították fel, hanem azok helyett Rima-Szombatban, Saághon, Baáthon és Guttán szerveztek egyet-egyet.

A rima-szombati harminczad 1545. márcz. 26-án nyílt meg.¹⁾

Mint említettük Rima-Szombat nevezetes volt a mészárosairól, a miből azt kell következtetnünk, hogy a marhakereskedés nem megvetendő lábon állott különösen a bányavárosok felé. Erre mutat azon körülmény, hogy mikor a városok lakossága azt a felfogást melynél fogva a saját czéljaira használt szarvasmarha után nem fizetett harminczadot, a kincstár hátrányára kezdte magyarázni s Morvaország felé terelgette, a bánya városok felé nem volt szabad hetenként többet mint 40 darab ökröt és 60 darab juhot hajtani s Rima-Szombat volt a rendelet végrehajtásával megbizva, a hol e végből egy hónapra külön hét lovas polgárt fogadtak fel.

A harminczad Rima-Szombatban 1545. máj. 8-ikáról aug. 31-ikéig 2310·31 frtot jövedelmezett.

Hogy már előbb is összeköttetésben állottak a rima-szombatiak a kincstári jövedelmekkel,

¹⁾ Dr. Acsády: Magyarország. pénzügyei I. Ferdinánd alatt. Budapest, 1888. 132—133. 160. és 267. lp.

János királynak egy 1533. júl. 4-én Budán kelt oklevele engedi sejteni, a melynél fogva Csallóközi Nagy Sebestyénnek hű szolgálatai elismerése fejében minden tartozását s a kamara hasznát elengedte két rima-szombati házától, melyek közül az egyik a nagy-utczában feküdt, Kiss István tálgyártó (fazekas) és Lakatgyártó Tamás házaik szomszédságában; a másik a zsidó-utczában a Sándor Balázs és Varga Ambruséhoz közel.¹⁾

Rima-Szombat a vágvölgyi harminczadok csoportjában szerepelt. Joó István rima-szombati harminczados 1549. febr. 1-én a kamarával szemben 1555 frttal, ápr. 15-én 2103 frt 36 denárral maradt hátralékban, ő csak szavatos volt a pénzért, a mely a marhakereskedésnél maradt.²⁾

A kereskedők idő jártával saját érdekek megvédése szempontjából szövetséget állítottak, hogy az egyedárut fenntarthassák. A rima-szombati kereskedelmi egyesület a XVII. század harmadik tizedének elején két kiváltság-levelet kapott, egyiket Forgách Ádám adta, hogy a hétköznapi, szombatnapi és hetivásárokon csak helybeli kereskedők árulhassanak, idegenek csak akkor ha »a város közé adja magát« azaz polgár jogot szerez.³⁾ A másik kiváltság Prépost-

¹⁾ Eredetije hártván R.-Szombat város levéltárában. — Thallóczy L.: A kamara haszna Budapest 1879. 211. lp.

²⁾ Acsády i. m. 143. lp.

³⁾ Kelt Gács, 1631. okt. 9. olv. »Századok« X. évf. Budapest 1876. 34. lp.

váry Zsigmondnétól szül. Széchy Katától ered, a ki ezt Bélteken 1633. febr. 22. a város birájához intézett nyílt parancsában megerősítette.¹⁾

A fogyasztó közönség érdekeit a törvényhozás árszabások által volt kénytelen védelmébe venni, melyek közül legnevezetesebb az 1706-iki limitatio, melyet először Nagy Iván adott ki.²⁾

A középkori iparágak tökélyére nevezetes fényt vethet egy XVI. századbéli dusan aranyozott ezüst serleg, mely hajdan az ide való süveggyártó (kalapos) czéh tulajdonát képezte s jelenleg Duna-Földváron a gróf Gyulai Lajos birtokában van,³⁾ igen correct ezen ötvös czéh kétfélebeli pecsétnyomójának rajza és végre a miről megfeledkeznünk nem szabad, a magyar iparmuzeum tárgyai közt a XV. században 147. szám alatt egy oly ritka tökélyvel dolgozott régi magyar párnahajat őriznek, a mely Rima-Szombatból került ide,⁴⁾ s a melyre a város hölgyei nemes önérettel gondolhatnak.

31. Rima-Szombati közbirtokosok.

Bebek Ferenczen és Györgyön kívül a kikre Rima-Szombat a Forgách-család birtoklása előtt és birtoklása közben (?) szállott, különösen megemlítést érdemelnek: özv. Széchy Lászlóné

¹⁾ U. ott a 35. lp.

²⁾ Történelmi Társ. Pesten MDCCCLXXI. XVIII. köt. 202. lp.

³⁾ »A magyar orv. és term. vizsgálók évkönyve.«

⁴⁾ Pulszky Károly: »Kalauz« 1874. a 47. lp.

Rozgonyi Borbála, ki a mészárosok intézményét szabályozta 1468-ban. Özv. Széchynére Rima-Szombat még Guthy-Ország Mihály nádor halála után szállhatott, a ki 1482-ben késő öreg korában hunyt el, felesége Rozgonyi-leány s nem lehetetlen, éppen említett Széchy Lászlónak özvegye.

A Bebek-család még a törökök által való elfoglalás ideje előtt uralkodott benne, Bebek Ferencz ugyanis már 1528-ban Felső-Magyarország főkapitánya volt, kit 1558. aug. 31-én gyilkoltak meg, fia György atyjával együtt számkivetésre lőn kárhoztatva, Veranz Antal egri püspökkel sokat évődött, 1562-ben egy török cselfogása által a füleki bég hatalmába esett s miután vele a Bebek-család kihalt, úgy látszik jogaival egyetemben Rima-Szombat is fiscusra szállott.¹⁾

1656. Forgách Ádám nógrádi főispán a földesúr, ki a csapó-czéh alapszabályait megerősítette. Huszonhárom évre rá Széchy Katát emlegetik, sőt 1612-ből is emlegetnek egy Széchyt.²⁾

¹⁾ Nagy Iván: »Magyarország családai.« I. kötet 262. lp.

²⁾ Rupp Jakob: Magyarorsz. helyrajzi tört. II. köt. 145. lp.

A gömör-vármegyei ág egész 1685-ig virágzott, ezen ágból való Tamás Gömör főispánja, Felső-Magyarország főkapitánya, a ki 1618-ban halt el. Fia György szerezte meg a murányi uradalmat s 1619. mint Bethlen Gábor hive, később II. Ferdinánd pártjára állott, főkamrás lett s életét 1625-ben saját szolgálai oltották ki. Feleségének Drugeth Máriának kilencz gyermeke volt, a kik között a leghiresebb az úgy nevezett »Murányi Venus« ki 1627-ben iktári Bethlen Istvánhoz, majd pedig rosályi Kun Istvánhoz ment; végre Wesselényi Ferencz nádorispán nejévé lön.

1633-ban Széchy Kata úgy fordul elő, mint a kinek férje előbb Gyulaffy László később pedig Prépostváry Zsigmond volt, s ezen közbirtokosok a nő jogainál fogva említettnek a város földesurai között.

Gyulaffy László, hasonnevű atyjának, egy tábornoknak fia, anyja Forgách Margit. Mint vitéz katonának s a Báthoriak kedvelt emberének gyermeke nagy összeköttetéssel és nem megvetendő vagyonnal dicsekedett.

Széchy Katának négy gyermeke maradt Sámuel, a kinek leánya Mária Thököly Istvánhoz ment férjhez és azon kívül három leány. Urának 1635-ben (?) történt halála után a Bethlen Gábor alatt nagy szerepet játszó Prépostváry Zsigmond vette feleségül. Ez birta a bélteki uradalmat Szákos, Sándorfalva,

Bece, Pethe, Rente, Közép- és Felső-Homoród, Dobra, Esztron és Göngyön részjóságokkal. Prépostváry 1644-ben halt meg,¹⁾ javai közül azokat, a melyek Erdélyben feküdtek a fiscus vette át; a bélteki uradalom 1878-ban kir. adományképen gróf Károlyi Antalnak jutott.

1669-ben Rákóczy Ferencz hg., gyarmati gróf Balassa Bálint, Orlay András, továbbá az ivani Fekete-családok és Jánosi Mihály különmemű jogczimen vannak megemlítve.

Az I. Rákóczy Ferencz nemzedék-rende ez:

II. Rákóczy Zsimond erd. fej. 1544—1608.

- (1. Alaghy Judit,
2. Gerendi Anna,
3. Telegdy Bora.)

1-től Erzse (Homonnai D. Bálint)	2-től I. György erd. fejed. 1630. † 1648. (1. Bethlen N. 2. Lorántffy Zs.)	III. Zsigmond, Pál ország- szül. 1595. biró † 1636. † 1620. (Hethesi (Lorántffy Pethe Mária) Anna)
--	--	--

2-től II. György sz. 1621. † 1660. erd. fejed. (Som- lyai Báthori Zsófia.)	IV. Zsigm. † 1652. (Pfalz-Rheini hrzg. Henrika)	Ferencz † gyermek korában.
--	--	----------------------------------

I. Ferencz szül. 1645. † 1676.
választ. fejed. (Zrinyi Ilona.)

III. György † 1667.	Juliana-Bora † 1717. (gr. Asper- mont Fer. Góbert)	II. Ferencz sz. 1676. † 1735. a szövetk. fejed. (Hessen Warf. Carol. Amalia herczegnő)
------------------------	--	---

József † 1738.	IV. György † 1732. (Bethune N.)
-------------------	------------------------------------

¹⁾ Nagy Iván a sirversét is közli »Századok« VIII. évf. Budapest, 1874. 397. lp.

A gróf Balassa Bálint nemzedék-rende:

II. Balassa András

(1. Bakos Mária,
2. Szunyogh Ilona.)

II. Bálint gróf 1664. (1. Szunyogh Kata, 2. Eszterházy Ilona, 3. B. Tillheim N.)	I. Ádám † (1. Szelenyi Judit 2. Bori Judit	I. Gábor (Perényi Mária)	Pál, püspök	Éva † apáca	Erzse † apáca
III. Bálint † 2 éves					
gróf II. Pál (1. Zichy Kata 2. Batthány Julia)	XIII. János † József †	Krisztina (1. Andrássy Pál 2. Serédy Farkas	Teréz (Szapáry Péter)	Zsófia apáca	Ludovika (Perényi Farkas
				Erzse (Andrássy József)	Ilona †

Gróf Balassa Bálint ezek szerint a birtokrészét legvalószínűbben anyja után Bakos Mária után nyerhette, s így szállott az lejjebb unokájára Erzsébetre, a kit gróf Andrássy József vett el feleségül, a ki Rákóczy egyik oszlopának Istvánnak a »Triplex philosophia« szerzőjének és Serédy Zsófiának volt a fia.¹⁾

Az Orlay-család a Serényiekkel volt rokonságban. Orlay István karvai Orlé Miklós 1595—1613. szepességi kamarai tanácsos fia Putnok várának kapitánya, majd gömör-vármegyei főispán, ennek unokáját vette feleségül Serényi András.

Az Orlayak a Rákóczy pártján állottak.

Az Iványi Fekete Lászlóra fülekvári kapitányra vonatkozó adataink megszakadtak; ellenben Jánossy Mihályról tudva van, hogy 1656. ellent mondott Balassa Bálint statutiójának Salgó és az ehhez tartozó birtokokra vonatkozólag, melyekre Derencsény Farkas és Verbőczy Imre magvaszakadtával adományozást nyert.²⁾ Egy Jánossy János pedig feleségül bírta Török Bálintnak Tornavármegye főispánjának († Rozsnyón 1687. ápril 9.) leányát: Ilonát,³⁾ a ki után a Török, majd a b. Vécseyek kezdtek szerepelni Gömörben.

¹⁾ Nagy Iván: Magyarorsz. családai I. köt. 38. lp. — Ez a Serédy Zsófia, a Jókai Mór: »Lőcsey fehér asszonyának« a hősnője.

²⁾ Szent-Benedeki Convent Fasc I. Nro. 3. anni 1656.

³⁾ Nagy Iván: Magyarorsz. családai XI. köt. 293. lp.

Mikor a török elfoglalta a várost, fele részben a Koháry-, fele részben pedig a Forgách-család birta, a lakosok azonban 1692—1847-ig, tehát 155 éven keresztül fizették azon meghatározott és változhatlan értékben kitett pénzösszeget, a melyért aztán magukat megváltották, s csak 630 váltóforinttal maradtak hátralékban, metyet azóta szintén kifizettek.¹⁾

1686-ban 8,400 frtért vették át Koháry István 1649—1731. és öcscse János 1657—1696. rima-szombati birtokrészeit, végre.

1692-ben a város területére vonatkozó regale s egyéb haszonvételi jogokat Forgách Ferencztől kapta volt, a melyeket azután 1747-ben magának örök áron is megváltott.

Bél Mátyás, a ki 1684—1782. között élt a Török és Sipos családokat emliti nem ugyan mint közbirtokosokat, de mint oly nemes embereket, a kik a városban elsőrendű épületekkel dicsekedtek.

32. Bethlen Gábor átvonulásai.

Hogy minő szerepeket játszottak a XVII. században a felső vármegyék főurai hazánk történetében: mutatja, hogy midőn 1605. ápr. 20-án Bocskai Istvánt Magyarország és Erdély rendei fejedelemmé kikiáltották: az ide vonatkozó végzések 2-ik pontja értelmében a fővezéri

¹⁾ Hunfalvy: t. m.

tisztet Gömörvármegye két előkelő családjának fiaira Homonnai Bálintra és Széchy Györgyre ruházták.

Mikor azután a zavaros idők elkezdődtek Rima-Szombat is, mint az országutak mentében fekvő város, örökösen exponált hely, nemcsak a vármegyék, hanem a szakadatlanul erre átvonuló hadak zaklatásaitól nyögött. 1612-ben lassu menetekben haladt erre keresztül gróf Dampierre és Puchheim serege Tornáról kiindulva Rozsnyó városán keresztül, mely utóbbinak előjárósága több száz forintokat küldött ide az átvonáló sereg részére.¹⁾

1613-ban Nagy-Váradon Báthory Gábort két hajdukapitány megölte, az állapotok egyre bonyolódottabbakká váltak, a bécsi udvar Erdély kormányára oly férfit keresett, a ki úgy az osztrák, mint a török igényeknek megfeleljen, s midőn Bethlen Gábor Erdélyt elnyerte, sietett a kolozsvári országgyűlés őt megerősíteni, a mely választásba II. Mátyás is megnyugodott, mihelyt nyilvánvaló lőn, hogy a bécsi béke főbb pontjait Bethlen Gábor is elismerte.

Bethlen a század legkiválóbb férfja volt, a ki a harmincz éves háboru kitörése alkalmával vonta ki kardját a veszélyeztetett magyar alkotmányos élet és a már biztonságban érzett vallásszabadság megvédelmezésére.

¹⁾ Mikulík J.: Magyar kis városi élet 1526—1715. a 147. lapon.

Ugy szólván az egész Felső-Magyarország Bethlen pártjára szegődött; sőt Bethlent a beszercezbányai országgyűlés 1620-ban királylyá is választotta, ő azonban — bölcs mértéklettel — e czimet is csak azon feltétel alatt fogadta el: ha magát tényleg nem köteles megkoronáztatni s mint ilyen kötötte meg II. Ferdinánddal a nikolsburgi békét s visszaadta a királynak a magyar szent korona clenodiumait.

Mikor Bethlen a maga 21,000 emberével Kassára vonult s a koronát Ecsedre szállították, a fejedelem városunkban is megfordult s a hagyomány szerint abban a helyét hitvallásu lelkeszi lakban volt szállva, a melynek romjai a mostani róm. kath. elemi iskolák kerti helyiségében, még e század első felében is fennállottak s valamikor kántortanító lakóházát képezték.

Hogy Bethlen Gábor Rima-Szombatot szerencséltette látogatásával, mutatják Rozsnyó város főbirájához intézett következő sorok:

Gabriel DEI gratia electus Hungariae, Dalmatiae, Croatiae, Slavoniae et REX. Transylvoniae princept et Siculorum comes.

Circumspecti fideles nobis dilecti salutem et gratiam nostram. Minthogy a mostani sáros útnak nivoltához képest lövő szerszámaink és egyéb szekerünk eleibe feles marhák kívántatnak, tinektek igen serio hagyuk s parancsoljuk is valamint életeteket szeretitek mindjárást szerezzetek husz szekér eleibe való száz marhát és tartsátok készen, hogy oda érkezhvén találtassanak helyben 's mindjárást fogattat-

hassanak szekérint eleiben. Secus non facturi. Datum in Rima-Szombat die 7. may. MDCXXI. Gabriel m. p.

(Kivül) Circumspectis judici primario ceterisque juratis civibus oppidi nostri Rosnio Bania fidelibus nobis dilectis.¹⁾

Hogy Rima-Szombat a Bethlen Gábor részén állott kitűnik továbbá Vaniay Illés adószedő 1624. évi számadásaiból, ugyanis:

frt. dr.

16. ápril. Gvilay István Rima-Szombati harminczados, beszolgáltató az 1624. év első részlete fejében 30. —
3. jul. az 1624. év második részlete fejében²⁾ 82. —

Magának Bethlen Gábornak kiadásairól a következő sorok érdeklík városunkat:

Anno Domini MDCXXIV. die 27. octobris Mercium in rationem serenissimi sacri romani imperii et Transsilvaniae principis etcí. ab anno Domini MDCXV. usque ad finem mensis septembris anni ejusdem MDCXXIV. saltem quarum extractus haberi potuerunt, et post hoc etiam tempus coemptarum, regestrum.

¹⁾ Eredetije Rozsnyó város levéltárában. — Mikulik: Magyar kisvárosi élet 275. lp. Függelék XXVIII.

²⁾ A kassai kamara számadásai Bethlen Gábor fejedelem alatt 1624—1625. azaz Regestrum super universis partium regni Hungariae superioris proven-tuum perceptionibus, erogationibusque ad hanc suae serenitatis cameram Cassoviensem per integrum annum 1624. in paratis adminisrtratis conscriptum per generosum Dominum Eliam Vaniay perceptorem et sulutorem anno 1625. die 25. septembris (lásd B. Radvánszky Béla: Udvartartás és számadás könyvek I. köt. 167. lapon.)

frt. dr.

Pozsonytól Rima-Szombatig lovakra, magunkra mesterekre	94	87
Tesselnisnek adtam	5	—
Gyarmattól Rima-Szombatig öt szekeresnek	43	—
Rima-Szombatban és onnét Váradig költöttem	66	90
Az ő Felsége marhájától Rima-Szombatig fizettem	28	—
Innét attól és cappelmeister marhájától Váradig	40	—
Másvutt ismét egyéb tételek alatt a reá következő év őszén áll:		

Anno 1625. die 10. octobris Munkácsra érkezvén ő Felségéhez Csanádi Antal Bécsből, adta be ez ratiót.¹⁾
frt. dr.

Putnokon czédula pénzt Rima-Szombatban koresolyásnak, kádárnak	2	40
Rima-Szombatban adtam harminczadot	140	—
Rima-Szombatból Bécsig vitettem az viaszat mászájától 2-75 fizetvén a szekereseknek faciunt	385	—

Bethlen Gábor ezek szerint 1624. őszén Pozsonyból érkezett közénk s innen Nagy-Váradra ment; a következő évben pedig Putnokról jött s Bécs alá vonult.

A fejedelem mint a habsburgellenes európai hatalmak szövetségese két ízben fogott fegyvert II. Ferdinand ellen. Az első felkelésnek 1623-ban a bécsi, a másodiknak 1626-ban a pozsonyi béke vetett véget.

Kevéssel ez után közeledett a fejedelem a

¹⁾ B. Radvánszky B.: Udvartartás és számadás könyvek I. köt. (Budapest, 1888.) 111. lp.

bécsi udvarhoz s hajlandó volt II. Ferdinanddal szövetkezni a török ellen, ha az abban hagyja a protestansok üldözését s leányát neki adja feleségül; miután azonban Bethlen ajánlatait Bécsben el nem fogadták, megkérte a brandenburgi választó-fejedelem leányát Katalint s miután azt fejedelemlővé választotta volna 1629. nov. 15-én jobb létre szenderült.

A rima-szombati pipaszár- és szopóka csinálók az úgy nevezett csutorások elterjedése Bethlen Gábor átvonulásához fűződik. Az ő emberei hozták divatba azokat a csontszarugyűrűket, a melyeknek egy diszes példányát a fejedelem a helybeli ref. lelkész leányának ujján pillantotta meg s közkedveltségre emelt az egész országban.

33. A linczi békekötés előzményei.

Eszterházy Miklós nádor 1643. decz. 6-án levelet intézett I. Rákóczy György fejedelemhez, melyben felszólítja ne hozna háborút a sokat szenvedett magyar nemzetre.

Rákóczy ekkor éppen Sáros-Patakon időzött, a felvidéki protestans nemesség között, a kik őt tárt karokkal fogadták s remélték, hogy azokat a sérelmeket, melyeket az eddigi országgyűléseknek nem sikerült orvosolniok, neki módjában álland jóvá tenni.

A porta engedélye ekkor már a Rákóczy kezei között volt, melyben a háboru megkez-

déséről volt szó. Ferdinand képes volt nagyszámú hadsereget vezetni a fejedelem ellen, a kinek terve volt döntő csatát nem fogadni el, hanem csak menetek és felvonulások által fárasztani ki Götz és Puchaim tábornokok hadait.

Miután a császári hadsereget Torstenson svéd tábornok megverte: Rákóczyval egyesült; csakhog y ekkor a porta már a második parancsot küldötte a magyarokhoz, hogy hagyjanak fel a háboruval, különben a basák fegyvert fognának Rákóczy ellen. Ily körülmények közl született 1646-ban a linczi béke, mely az országban minden osztálybeli lakosság számára biztosította a szabadvallás gyakorlatot, a protestans papok védelmét, a teljes amnestiát és így tovább.

Mikor a linczi békekötés alkudozásai folytak, a király levelet küldött Törös Jánosnak, hogy az ne kövesse a nádor informatióit.

Törös, a mint az alkudozás folytatására a fejedelem felhívását megkapta, azonnal siettetle a »salvus conductus« kiállítását, a melyet Rima-Szombat városának bírāja vitt meg neki.

A fejedelem Bálintfi Vazult küldötte eleibe, a ki Törössel néhány dzsidás katona kíséretével Osgyánban találkozott. 1645. jun. 19-én délelött 10 órakor érkeztek Rima-Szombatba, a hol a fejedelem Töröst ünnepélyesen fogadta és megvendégelte.

A fejedelem vele hivatalos ügyekről kez-

detben beszélni nem akart, csak a királyi család felül tudakozolódott. Törös észrevette, hogy az udvarnál nemcsak török küldött tartózkodik, hanem hogy a franczia követ minden lépteire féltékeny s reá látható kémkedéssel vigyázott.¹⁾

A béke-ügy tárgyalását másnap junius 20-án kezdték Losonczon, a hová a fejedelem Törös Jánossal távozott.²⁾

Magát a béke-kötést a király 1646. okt. 22-én rendelte törvénybe iktatni. Ezen béke alkudozásai alatt hunyt el három nagy hazafi, egyik Eszterházy Miklós nádor, követve a nagy Pázmány Pétert s Bethlen Gábor fejedelmet.

34. A Thökölyek.

Magyarország urai a XVII. század második felében az ország alkotmányának biztosítása végett gyakran tanácsot tartottak a szomszéd Murány várában, különösen midőn I. Lipót a vasvári békét a Pozsonyba összehívott urakra nézve kedvezőnek állította. Lippai érsek, Wes-selényi Ferencz nádor és Nádasdi országbíró az összeesküvés terére léptek s miután 1666. márcz. 1-én Rákóczy Ferencz Sáros-Patakon Zrinyi Ilonával házasságra lépett határozatba ment az ország szabadságát — bár török pártfogás mellett — fegyverrel vívni ki.

¹⁾ Zsilinszky M: Törös János szerepe a linczi béke-kötésben. Értekezések a tört. tud. köréből, Bpest, 1886. 14—15. lp.

²⁾ Szilágyi Sándor: A linczi béke okm. 306.

Apafi nevében Bethlen Miklós és Teleki Mihály jártak Murányban s Széchy Mária volt az elégületlenek egyik éltetője, a ki Zrinyinével sz. Frangepán Annával, még a nádor váratlanul történt halála után sem ismert nyugtot.

1668. május havában már a tizenhárom felsővidéki vármegye egyesült s miután a löcsei nyomozó bíróságot a bécsi és pozsonyi vér-bíróságok váltották fel: Zrinyit, Frangepánt és Nádasdit kivégezték, Széchy Mária börtönbe jutott s elkezdődött azoknak a protestans lelkészeknek üldözése, a kikre a felső vidéken az elégületlen főurak különösen számítottak.

Ficzek Jakabnak, Széchy Mária szolgájának esetét megénekelte Gyöngyösi.

Egy régi szolgája vala Máriának,
Ki előljárója vala gyalogjának,
Ficzeknek nevezték nevéről atyjának,
Ahhoz Jakab nevet a papok adának.

Ez Rima-Szombatban egy vásárkor lévén,
Feltekert puskáját maga mellé vévén,
A tojongó nép közt ő is menvén jövén,
Akaratja ellen kisült nem remélvén.

Thököly Imre késmárki gróf alig volt több huszonegy évesnél midőn a felkelők élére állt, a kik őt egyhangulag kiáltották ki fővezérökké.

Hadaival, melyek 20,000 főre szaporodtak bevette Szendrőt, Tornát, Putnokot, Murányt s felégette Kassa külső részeit s miután megverte Leslie és Wrba egyesült seregét, saját uradalmait ment visszafoglalni 1678. őszén.

A rima-szombatiak kezdetben az egri basa segítségét kérték Tököly ellen s Ibrahim aga a basa fő kajmakámja azt írta, hogy lehetelenséget követelnek tőle.¹⁾

Rima-Szombat földesura ezen időben Thurzó György veje, Thököly, Árva vármegyének örökös főispánja maga is részese volt az összeesküvésnek s miután a Wesselényi iratai kézrekerültek s titkára a kinpadon többekre igen terhelő valamást tett 1670. nov. 20-án Eszterházy Pál ostrom alá fogta Árva várát, a mely alatt Thököly István meghalt decz. 4-én, fia pedig a tizenhárom éves Imre elkerült Erdélybe néhai édes anyjának Gyulaffy Máriának ősi birtokára.

A pusztulás képe tűnt fel mindenütt. Rima-Szombatban is elconfiscálták 1671-ben Miskolczy Péter javait.²⁾

A XVII. századra érdekes világot vetnek azok a levelek, melyeket azon időben a hadvezérek egymással váltottak. Ilyen Thököly Imrének 1679. okt. 20-án Teleki Mihályhoz intézett tudósítása:

Mint uramnak szolgálók etc.

Miskolczról két ízben is irtam uram Kdnek, azokat az dolgokat azért nem reiterálok, mivel most is abban az praedicamentumban vannak, sőt naponkint ujulnak, expectorálván azokban magokat ugyan

¹⁾ Angyal Dávid: Thököly Imre »Magyar tört. Életrajzok« 1887–88. IV. köt. 172–173. lp.

²⁾ Dr. Szendrői J: Miskolcz város tört. I. köt. Miskolcz 1886. 109. lp. idéve az orsz. levéltár Neo Registr. Fasc. 956. N. 3.

ízenet által Harsanyi és Petneházi is azt ízenvén: meglassam mint gondolkozom, mert már a katonaság is észrevette, hogy sem Thökölyhöz, sem francziához nem bizhatni. A békesség tractalása iránt is megcsallattattak, bizony e télen csak magam maradok. Én ezekről csak úgy irtam lelkem ismereti szerint, az mint az dolgok s elmék vannak, és most is a szerint, mivel tartozom is vélle, jövőendőben is, hogy meg nem irtam ne okoztassam.

Másnap déltájban meghallván, hogy az német a ki Osgyánhoz érkezett Rima-Szombatban szállott volna, és kevesen volnának; küldtettem ujabb erős portát Petneházival; de már az mikor a mieink oda érkeztek, beszállott vala az városban, rendelt seregben a kapu elében ki állott; én magam azon éjszaka az több hadakkal Vaskony völgyire Arló nevű faluban szállottam, kit megértven Rima-Szombatban levő német, mind lovassa, gyalogja az templom kerítésében beszorult, és küldött a generalis után a segítségért, voltak ezeren, de az hada mind muskatilyosból és Dragonbul álló volt, az mint ez intercipiált levélből is Kd megertheti, és mások is az kik látták bizonyítják, nem tartvan lehetségesnek, hogy a templom kerítésében felferhessük őket; nyomultunk erre felé, az áldott szokás szerint az hadunk oszolni kezdvén az sok esős és sáros időben. Az alatt tegnap a generalis is öt ezereð magával, az mint hirdetik, bizonyosan Szombathoz érkezett; tegnapelőtt estve voltak Osgyánban nálla a birák; mar tovább merre fordul, és mi is mi tevők leszünk, az idő s alkalmatosság megmutatja. Egyebaránt, az mely kevesed magammal vagyok is, haszontalan időmet tölteni nem kívánom, hanem az mikor az alkalmatosság engedi az ellenségnek ártani el nem mulatom. Elvárván egy néhány rendbeli levelemre való válaszáat s tovább való információját uram

Kdnek, a portai és lengyelországi dolgokban is, és ezzel Isten oltalmába etc. Datum Gyöngyös 20. 8-bris 1679.

P. S. Kéthete uram elmúlt már, miota Kdnek levelet nem láttam, kit is mire vélni nem tudok.¹⁾

Egy másik hadadi Wesselényi Pálhoz irt Miskolczról kelt 1681. aug. 13. levelében azt írja utóiratban Thököly.

„Az mely dolog végett Egri uramnak itt kelle késni, azon dolog csak abban maradt, az brezói actus és hogy haszontalalan fárattak Kis Mihály is, igen conturbalta az németeket, tegnap előtt Rima-Szombathoz szállott ujobban is Besztercze-Bányáról nagypon-tossággal jöttek által az hegyeken Droin felé, ma negyed napja, hogy Zólyomtól az német tábor meg-indult hihető előnket akartak venni, de résen volt nekem is az fülem.

Egri uram hites némely dolgokra, úgy hogy hit alatt mondja meg Kdnek is.²⁾

Apafy Mihályhoz 1681. okt. 15-én a Sáros mellett levő táborból írja Thököly.

„ — Az újabb interveniált hirekről penig Ngdnak ezt irhatom: még az német kegyelmes uram ezelőtt harmad nappal Rozsnyó s Rima-Szombat között volt várván hozzája segitsegere lejött Rabatta generalist, de úgy hiszem kegyelmes uram talán ezidén sem fog vele megegyezni, féltvén az morvai és slesiai passusokat s az bányavárosokat tőlünk, kik ellen próbára még az Tisza mellől, mihelt által költöztem küldöttem el válogatott másfél ezer emberből álló lovas s gyalogot, kik is harmad negyed napok alatt pró-

¹⁾ De á k Farkas: Gróf Thököly Imre levelei Budapest 1882. 83. s köt. lp.

²⁾ U. ott a 247. s köv. lp.

bálván az determinált helyen, mihelt bizonyosabbat érthetek, Ngdat ujabban is tudositani el nem mulatom.

Az mi penig az magam szándékát illeti, holnap Isten jóvoltából által szándékozom az Szepességre s az próbára elküldött s több ott a tájon levő hadaimat össze vévén, az mely két erősséghez reménségem vagon, kirül Ngdat elébbeni levelemben tudositván oda elküldött hadaimat is öszve várván, kik is harmad negyed napok alatt elérkeztén, követem én is kegyelmes uram azonnal utamat az Tisza felé és ott közelyebb várván meg az Ngd. parancsolatját s informatióját, tudhassam én is dolgaimat alkalmaztatnom. Kivánvan ezzel levelem is Ngdat tanálhassa szerencses órában. Datum ex castris Hungaricis ad Saross positus die 15. octobris A. 1681.

Ezen mozgalmas időkben történt, hogy Buda visszavétele után a cserkoszorúval övezett hősök egyike Widmanstetteni báró Beckh Menyhért-Lipót 1693. jan. elsején hatvan éves korában Rima-Szombat területén elhunyt, midőn hadseregével Mohácsról Kis-Hont területére vonult, a honnan azért kellett távoznia; mert a katonaság soraiban a vérhas és a hideglelés valóságos pusztítást vitt véghez.

Egyébiránt annak bebizonyítására, minő magyar város volt Rima-Szombat kétszáz év előtt, is álljanak itt Bél következő szavai: »Verbo habet oppidum Rima-Szombathense, exemplar quoddam prisci moris Hungarici, quod ne vitium accipiat, ab iis elegantibus, quas invehi ingentem nostram videas, et animo precamur.« Kiemeli hölgyeink

erényét, megdicséri a gyermeknevelés rendszerét, habár abban az egyben talán kedvező ítéletet hozott, hogy férfaink békeszeretetét is magasztalta, mert bizony itt a pörpatvar a magyar embernek éppen úgy vérévé vállott, mint akárhol egyebütt.¹⁾

35. Az 1706-iki árszabás.²⁾

Hazánk legrégibb tarifája a XII. század végéről való, s Esztergomban volt gyakorlatban.³⁾ A budai vagyis pestujhelyi vásár- és vámtarifa 1255-ben kelt, gabonaneműekről, egyéb növényekről, szénáról, zöldségről, borról, fáról van az kiállítva; de bennfoglaltatnak a hasznos házi állatok sőt marhabőrök és szűcsáruk is.⁴⁾

A XV. században az áruczikkék árát a vármegye szabta meg, különös gondot az élelmi czikkekre fordítottak, kivált olyankor mikorkatonaszállásolás ideje volt. Az 1659. évi 71. törvényczikk az élelmi czikke és kézműipar termékei árának meghatározását a vármegyékre bízta s birságot vetett azokra, a kik azt áthágni merészelték.

Rima-Szombat városát II. Rákóczy Ferencz ajándékozta meg áruczikkék szabályával, mely az egész kishonti területnek szólt s igen

¹⁾ B é l : »Notitia Hung. novae.« IV. 758.

²⁾ Rima-Szombat levéltárában.

³⁾ W e n z e l : Magyarorsz. mezőgazd. tört. 162. lp.

⁴⁾ F e j é r Cod. Dipl. IV. köt. 2. rész 310. és köv. lp.

sok becses műveltségtörténeti adatot foglal magában.¹⁾

Használatból, divatból kiment házi eszközök, ruházat, színek stb. olyanok, a melyek a mai kor gyermekére sajátságos hatást gyakorolnak. Vagy ki használja ma a loding-czináló²⁾ nevet, ki alkalmazza a molnárt asztalosmester helyett? Az illér³⁾ gerezna⁴⁾ hermecz⁵⁾ szirony⁶⁾ felmezet⁷⁾ ködmen stb. alig fordulnak elő, akkor szigoruan meg volt különböztetve a rima-szombati (szűr) posztó az abától,⁸⁾ a rozsniai, losonczy, klenóczi, tiszoleczy sőt privigyey szűrtől; volt női szoknya fajlandis,⁹⁾ angliai, kisnyizer,¹⁰⁾ rása¹¹⁾ és sebruk;¹²⁾ volt csizma czap-bőrből¹³⁾ felsing¹⁴⁾ és veres szattyán-csizma, kordovány kapcza,¹⁵⁾ lengyel saru;¹⁶⁾ volt hosszú karszék fehéren, has-fából¹⁷⁾ gyantárosan,¹⁸⁾ virágosan

¹⁾ Ann. Dni 1706. 21. Julii in oppido R.-Szombath. Méltóságos fejedelem Felső Vadászi Rákócz y Ferencz Kglmes urunk eo Nga. Kglmes parancsolatjából, respectu rerum venalium nemes Kis-Honthi Districtusban tétetett ez következő limitatio.

²⁾ Tarsolyos.

³⁾ A nyereg szíja = Ein Riemen am Sattel.

⁴⁾ Amphimallum, ein Grauwerk, bolyhos.

⁵⁾ — ? —

⁶⁾ Vékony zöldbőr neve.

⁷⁾ Talán selymezett?

⁸⁾ Alább való = pannus albus vilior.

⁹⁾ A kelme neve.

¹⁰⁾ Ugyan az.

¹¹⁾ Der Rasch, a rása, a kelme neme.

¹²⁾ Szintén a kelme neme.

¹³⁾ Nagy Iván szerint: kecske-bak.

¹⁴⁾ A bőr minősége.

¹⁵⁾ Die Socke, kamásli, bakancs.

¹⁶⁾ Der Schuh, hátul varott csizma.

¹⁷⁾ Has = hárs.

¹⁸⁾ Fényezve (?)

festve, zöld kályha föltételeivel és sok apróság a mit ma hirből is alig ismer az ember.

A cigányok mivére külön limitatio szolgáltat.

Napszámosok bére.	Ha enni adnak	
	Étel nélkül. frt denar	frt den.
Egy napi szántás ugarlaskor	— 72	— —
Forgataskor	— 60	— —
Vetéskor, boronálással együtt	1. —	— —
Tavaszi vetéskor	1. 50	— —
Kaszásnak	— 36	— 24
Gereblyes kaszásnak	— 42	— 30
Gyomlálónak	— 18	— 9
Aratóknak	— 9	— 15
Kéveközőknek	— 24	— —
Takaróknak	— 9	— —
Boglyarakóknak	— 18	— —
Profont házaknál való férfi munkásoknak míg a derék munka be nem jó	— 24	— 14
Asszony embernek	— 18	— 12
Szőlő kapásnak	— 24	— 15
Homlitóknak, ültetőknak	— 30	— 18
Szőlőkötőknek	— 21	— 12
Karósoknak, metszőknek földőknek és nyitóknak mint kapásnak	— —	— —
Kőmiveseknek	— 60	— 36
Acsnak	— 48	— 30
Favágónak	— 21	— 12
Ezer sindel felverésétül	— 90	— —

Adjuk különösen az élelmi czikkekre vonatkozó tételeket 1706. július 21-én.

	frt.	denár
Szép kövér tehén hus fontja	—	4
Bárány hus	—	3
Borju hus	—	5
Kövér disznó hus	—	6
Szalonnának	—	12
Tokaji sónak ára, ¹⁾ a ki jó	2	—
Középszerűnek	1	80
Egy font sónak az ára	—	3
Tiszta buzának kilája	1	20
Közöns. buzának	1	—
Egy kila rozsnak az ára	—	75
Egy kila árpa	—	84
Egy kila zab	—	24
Egy kila borsó	1	—
Egy kila lencse	1	—
Egy kila köles	—	60
Egy kila pohánka kása	1	—
Egy mérték turó	1	80
Egy akó sernek az ára	—	90
Egy öreg icze pálinka	—	24
Egy öreg icze méz	—	60
Egy öreg icze olvasztott vaj	—	60
Egy öreg icze írósvaj	—	48
Egy öreg tyúk	—	12
Egy tyúkfű	—	6
Egy hizlalt lúd	—	30
A melly nem hizlalt	—	18
Ludfi	—	12
Hizlalt öreg pulykakakas	1	50
Ha nem hizlalt	1	—
Tojóknak az ára	—	90

¹⁾ Szekerbér: Tokajtól Rima-Szombatig egy kőszótól 24 denár Debreczenből Tokajhoz 36 denár, ha erdélyi 50 d. Szombatból Lévaig, ha tokaji 24 d., ha erdélyi 45 denár.

Fiatál pulykának az ára	—	48
Egy nyul	—	24
Egy öreg őz	1	70
Kissebb őz	—	90
Egy császár madárnak az ára	—	24
Egy siket fajd	—	21
Egy fogoly madár	—	21
Egy kacsa	—	15
Egy hizlalt kappan	—	24
Három tyukmony ¹⁾	—	1

36 Rima-Szombat fölénye a vármegyében.

Nem lesz érdektelen, ha néhány sorban azon különválás indokaira is kitérünk, a melynél fogva a kis-honti járás (melynek Rima-Szombat volt a székvárosa) a török uralom letűnte után az anya Hont vármegyével meghasonlott, s majd Nógrád, majd Gömör vármegyével lépven kapcsolódta, értelmiségénél fogva őt megillető önállóságra törekedett.

E függetlenségi vágy első csirái a török hódoltság alatt 1543 óta ébredtek. ²⁾ Kis-Hont, a mely magán- és közügyei tárgyalása véget szadzadokon keresztül Nagy-Hont megye azon közösségébe fáradt, a hol a megyén keresztül nagy ügygyel-bajjal vergődött át, miután ez több mint 10 mértföldnyi szélességben zárta el Nagy-Honttól; midőn azért 1647-ken Selmezbányán meg nem jelenhettek, 1649-ben kedvükért a megye

¹⁾ Tyukmony = ovum, én Hühner-Ei, tojás.

²⁾ Bél: «Notitia Hung. novae.» IV. 741.

gyűléseit a Zólyom vármegyében eső Korpona mezővárosba hívták össze, a miben annál is inkább megnyugodtak, miután nem egy eset fordult elő hazánkban, hogy előkelő nagy megyék szomszédos megyék területén lévő várakba huzták meg magukat, a hol nagyobb biztonságban tanácskozhattak, s a kiejtett szabad szóba szivők mélyéből több keserűséget csepegtethettek.

Midőn azonban 1683. végén Bécs visszavert ostroma után a német császári hadak Selmeczbányát elfoglalták, s a vármegyére Rabatta cs. tábornok 830,000 forint el nem viselhető sarcot rótt, a melynek egy tekintélyes része Kis-Hontra esett, s a Rabatta által külön követelt négy lovas fogatot a megye alispánja Rima-Szombatra háritotta, a hol akkor még mindig Thököly kuruczai tartózkodtak, felgerjedt a méltatlankodás érzete kebleikben s szemrehányásokat kezdtek tenni Nagy-Hontnak, a mért az a megelőző szabadságháborukban a németnek hódolt: míg Kis-Hont, a mely alig egy-két községnek és Rima-Szombat városának kivételével egészen tót ajku, és mégis magyar érzelmű volt s míg az a róm. kath. egyház tántorithatlan hiveivel semmi reformtörekvéseknek biztosítékot nyújtani hajlandónak nem mutatkozott Kis-Hont népessége, de különösen Rima-Szombat polgársága egészen protestans, minden ízében hanyakodó, a mely nem átalja nyíltan bevallani, hogy ő neki bizony se a megyei

kath. főispán, se a clerus ne nagyon parancsolgasson.

Az 1687-ik évi országgyűlés 25. t.-cz. azért a kis-honti nemesség eszközzésére Kis-Hontot »kerület« (districtus) néven törvénybe foglalta és a quasi új megyét autonomiájával együtt a király Rima-Szombat supprematíáját is megszentесítette, melyet maga az országgyűlés és a nádor irodája nem egy ízben határozottan ki is fejezett, valahányszor Fülek oltalmazására Kis-Hont őrseregét egybe hívatta, azt »Kis-Hont vármegyének« titulásván.¹⁾

Ebből több rendbeli kifakadások származtak. Jánoki Farkas (1693—1698) Kis-Hont vármegye első alispánja keményen ellentállott Nagy-Hont rendeleteinek s a pörnek a rima-szombati megyegyűlés sem vetett véget, a hova Nagy-Hont követei a kibékülés kieszközlése végett önként felrándultak; de a tanácskozmányokban a kis-hontiak nem vettek részt s csak 1688-ban okt. 15-én Bécsben sikerült hg. Eszterházy nádor személye előtt jóra menni, a hol Madách Pál honti alispán 1688—1691. s Kajali Pál megyei jegyző 1705—1760. nem különben Kubinyi Ádám Kis-Hont képviselője egyezsége léptek, melynek tartalmából kiemeljük, hogy a vármegye egyszer egy évben Rima-Szombatban is tartozott gyűlést tartani, a kis-Honti alispánt külön hivatalos pecséttel

¹⁾ V. ö. 1647. évi 153. tcz. 12. §.

nem látták ugyan el, de ezen czímet »Hont vármegye másik alispánja a kis-honti kerületben« megnyerte, s addig is, míg ez ügyben a jövő országgyűlések érdemleges határozatokat hoznának: irányadóul, jobbára a megelőző években divatozott jogszokást fogadták el.

Kubinyi Ádám nyugodtan tért haza, azonban otthon a közbirtokosság nem találta elég szabadelvűnek és igazságosnak az egyezséget, talán azért, mert Bécsben kelt, s minduntalan felírt a megyéhez, mely ennek utánna Alsó-Palójtán, Szebeklében, majd végre Kemenczen tartotta gyűléseit, miszerint vetné közbe magát s eszközölje ki, hogy inkább Nógrád vármegyéhez kapcsoltsassék s helyette foglalja el Kis-Nógrádot, de erre megint Nógrád nem állott rá, míg nem az ügy 1693-ban Pozsonyban az országgyűlésen, 1722-ben gróf Koháry István előtt, 1729-ben ismét az országgyűlésen is megfordulván,¹⁾ 1787-ban II. József alatt először, 1802-ben másodszor és véglegesen Gömör vármegyéhez csatoltatott.

Az 1729. évi országgyűlés 23. tcz. határozatai közül figyelmet érdemel, miszerint a kis-honti közbirtokosságnak jogában volt a szükséghez

¹⁾ De processu Kis-Hontensi; ejusdemque Activitate, et Obligatione. Ut ultiores Processus Kis-Hontensis querelae ac in promotionem earundem fieri solitae expensae, jurisdictionumque confusiones anteverti valeant; accedente benigna Suae Majestatis Sacratissimae annuentia, determinatum est.

képest törvényesen gyűléseket tartani és csak utólagosan tartoztak határozataikról értesíteni a vármegyét, közös főispánjuk volt, de külön tisztikara egy helyettes alispán vezénylete alatt, s a közös költségek megfelelő arányszám szerint (quota) a megyei közgyűlések alkalmával vetettek ki és vizsgáltattak meg, a mely gyűlések közül a négy évszak valamelyikén Rima-Szombatban jöttek össze.¹⁾

1802. óta Gömör megyével van Kis-Hont összeházasítva, mely fölé főlnyét hasonlóképen kiterjesztette, s bár a megye gyűléseit felváltva majd Pelsőczön, majd Rima-Szombatban tartják, a tisztikar, kir. törvényszék, levéltár és minden politikai hivatal itt van összpontosítva, jóllehet a gömöriek, régen megjövendőlték, hogy a megye centruma előbb-utóbb Tornaljára fog átvándorolni.

37. A város pallos-joga.

Elszaporodván a közbűntettek a török uralom alatt s az azt követő zavaros időkben a fejedelem kénytelen volt nevezetesebb városokat pallos-jog által tüntetni ki.

A vármegyék e joggal törvényhatósági joguknál fogva már az előző századokban éltek. Gömör vármegye hozott 1678.²⁾ Kis-Hont pedig 1697-ben erre vonatkozó statumokat.

¹⁾ »Főv. Lapok.« Hőke L. cikke. 1871. decz. 2-iki 277. szban.

²⁾ Die 24. Mai: Cruentatus paris conditionis cum cruentante cruentum ostendet coram iudlium penes commissionem domini vicecomitis cum praefixione termini procedentis. Olv. dr. Kolozsvári és dr. Óvári: A magyar törvényhatóságok jogszabályainak gyűjteménye II. köt. I. fele Budapest, 1890. 277. lp. — Különben Hont vm. statutumait vonta ki. Gömör vm. levéltára Prot. N. 13. Fol 181—198.

Kis-Hontban a földesúr a maga jobbágya töltött büntető ügyekben azonnal és első fokon érdemleges ítéleteket hozott.¹⁾

Rima-Szombatnak földesura Széchy Tamás már 1601-ben engedélyezett pallos-jogot ez értelemben 1702-ben halálos ítéletet is hoztak Mészáros István ellen, melyet a kanczellária is helyben hagyott 1734-ben, azonban a helytartótanács tiltakozott a város eme joga ellen s ennek folyománya volt, hogy III. Károly a köv. év őszén az itt szó szerint közlött kiváltságot latinul kiadta. Szövege a következő:

Mi VI. Károly Isten kegyelméből minden időben választott felséges római császár, Német-, Spanyol-, Magyar-, Csehország, Dalmácia, Morva- Szlavonországok királya, Ausztria főhercege, Burgundia, Brabant, Stajersország, Karinthia, Krajna, Luxemburg, Württemberg stb. hercege, Theka, Felső- és Alsó-Szilezia, Svajcz fejedelme, Morvaország örgrófja, Habsburg, Tirol, Fetrara Kyburg és Görcz grófja stb. Emlékezetébe ajánljuk mindeneknek, a kiket illet: hogy midőn mi, ezennel a mi bölcs és tapasztalt esküdt bíránk s a mi hiveink Hont vármegyében fekvő szabadalmas Rima-Szombat város közönségének legalázatosabb kérelmére kiadtuk, azért tettük, mivel országunkban és tartományainkban, melyeknek gondviselészerű urai vagyunk, királyi tisztünk és kötelességünk s végre a közigazságnak is érdekében áll, hogy hű alattvalóink közt a béke és biztonság mindenütt megtartsassék a gonosztevők és veszedelmes emberek vakmerősége s gonosz-

¹⁾ Domini terrestres, in causis criminalibus, de subditis suis, mox et termino primo meritoria impendere tenentur; etc. dr. Kolozsvári és dr. Ovári i. m. 334. lp.

sága kellő felügyelet által korlátoztassanak az ártatlanok pedig és igazak javaikat kellő nyugalommal és biztonsággal élvezhessék. Különös kegyelmünknel és királyi hatalmunk teljességénél fogva tehát azon polgárok-
nak és fentemlitett Rima-Szombat város közönsége jelenlegi lakosainak és utódainak kegyesen beleegyezni és nekik megengedni véltük, miszerint arra nézve teljhatalmat adjunk s tulajdonítsunk, hogy a fentnevezett Rima-Szombat város területén akasztófát, kerékbetörő eszközt, pallost és egyéb kínzó eszközöket rendezzenek be, minélfogva azok, a kik a város igazi határán belül, s a város területén mint tolvajok, latrok, lélek-
kufárok, ördöngösök, gyujtogatók, méregkeverők, varázslók, kuruzslónők, gyilkosok, kéjelgők, vérfertőztetők, rablók és más gonosztevők nyíltan és nyilvánosan találatnak, legyenek azok nemesek avagy nemtelenek, ha tetten éretnek vagy rajtakapatnak, személy szerint letartóztatassanak s a mint fentemlitett Magyarországunk közigazsága, a törvények és szokás megkövetelik azok kihágásait és bűneit méltó büntetéssel illessék, s azt végrehajták mindeneket úgy egyeseket, a kik az előre bocsátottakban a fent hivatkozott törvények és szokások szerint tenni szoktak és érvényesítik érvényesítsék.

Nehogy pedig a nyilvános gonosztevők pénzért vagy egyéb oknál fogva szabadon bocsátassanak s azon kívül a hazai törvények értelmében a bűnvádi keresethez megkivántató felebbezést előre elküldhessék el kell kerülni, oly esetek megfigyelésében a nemesség bírása a hites táblabíróval együtt intézkedjék s ha a szükség úgy hozná magával azok közbejöttével hasonló ügyekben a fentnevezett Hont vármegye közgyűlésén előadni tartozzanak s a város közönsége tartozván és bent foglalt feltételekbe beleegyezni és mi jelen titkos peesétünk által, megengedjük és átruházzuk melylyel

mint Magyarország királya a közönség független jelle-
gével és oklevelek bizonyítékával élünk.

Kelt a mi kedvelt hivünk tekintetes és nagyságos
gróf Batthyány Lajos Német-Ujvár örökös urának, Vas
vármegye örökös főispánjának, Magyarország főpohár-
nokmesterének, kamarásnak és valóságos belső titkos
tanácsosnak nem különben a mi Magyarországunk
udvari kancellárjának keze által, Bécsben, Ausztia
főhercezségünk fővárosában az Úrnak ezerhétszáz
harminczötödik, római birodalmunkbeli uralkodásunk
huszonnegyedik Spanyolországunkbeli uralkodásunk
harminczharmadik, Magyar-, Cseh és többi országunk-
beli uralkodásunk huszonötödik esztendejében október
hó 8-án. (függő pecsét helye)

Károly s. k.

Gróf Batthyány Lajos s. k.

Wanyetzky Illés s. k.

A halálbüntetés eseteit a törvényszéki gyá-
korlat már a mult század végén szűkebb körre
szorította. Nemeseket és nőket régi gyakorlat
szerint csakis pallossal nyakaztak le. Hont vár-
megyében 1782-ben mintegy 42 olyan rablót vé-
geztek ki, a kiket arról vádoltak, hogy ember-
húst ettek. Rima-Szombatban még az ötvenes
években történt nyakazás; de azt az abszolút-
kormány hajtotta végre.

38. Vallási egyenetlenségek.

Egy sajátzerű epizod adta magát elő Rima-
Szombatban a XVIII. század vége felé, a mely
a történet idejére nézve, a melyben véghez
menni tapasztaltuk, éppen nem tartozott a közép-
kori események közé mindazonáltal ezen zilál-
tabb időszak keretébe foglaltuk, miután sötét

árnyával nehezedik rá, úgy a nép heves, izgatott kedélyére, mint azonidőben szereplő katolikus papok lelkületére s az akkori törvénykezési viszonyokra, melynek irat-csomagából szomorúan kellett meggyőződést szereznünk, úgy a bírák jogérzületének fejletlenségéről, mint az akkori emberi gyarló felfogás és peres eljárás korlátoltságáról, fonák formuláiról.

1767-ben ugyanis igen szívére vette két szomszéd községbeli kath. pap, u. m. Rozgonyi Osgyánban és Uhlárik Szuhán, hogy a kath. hivek száma a kis-honti kerület népességében szemlátomást csökken, mi végre azon kérelemmel járultak a vármegye, mint köztörvényhatóság színe elé, hogy az ezen bajnak meggátlása tekintetéből olyaténképen intézkednék, miszerint a dolgok állása a róm. katolikusokra nézve jövőben ne lenne ennyire hátrányos. E kérvényre, melyet a helytartótanácsához terjesztettek fel, egy 1768. jun. 16-iki felsőbb rendelet két hittérítőt látott jónak az eretnekek közé kiküldeni, hogy azok a római kath. hit elveit a más vallásfelekezetűek előtt hirdessék, s így történt, hogy ezen missionáriusok egyike Karaba György galsai pap, a ki ezentul Ráhóra tette át székhelyét, körmenettel járta be a vidéket, s nagyszámú kíséretével nyilvánosan imádkozott, énekelt és szónoklatokat tartott; mondják, hogy hiveire kemény büntetést rótt azon esetre, ha a vallásgyakorlat alól magukat vétkes köny-

nyelműség vagy hithidegség révén kivonni mérészelik. Midőn Karaba Rima-Szombaton keresztül tartotta volna átvonulásait, az oda való protestansok által nem a legszivesebben látott csoportot képezte, annál is inkább, mert a nép között azon kószahir elterjesztését kelté, hogy tőlük azon ősrégi templomot, a mely egykor a katholikusok birtoka volt, a nép elfoglalja, s midőn a körmenet másodizben a város piáczán átvonult, s Karaba tűzesen szónokolt, éppen akkor léptek ki a kálvinisták az isteni tisztelet végeztével egyházukból, s ki hozzá csatlakozott a kath. tömeghez, ki csendesen szállására ment, az iparos népesség otthon sem volt, hanem Debreczenben járt vásáron, midőn eleinte szóváltás, majd tettek figyelmeztették a bucsujárókat, hogy jobb lesz eltávozni; egy asszony sarat dobott, többen zábotjással ismételték, s a körmenetet nemcsak kiverték, de a papjuk a sodoma-tón tudott csak megmenekülni, a melynek büzhödt vizébe állítólag a magával hozott sacramentomot is elvesztette, mire a nép a körmenet zászlóit póznákra aggatott rongyos szoknyákkal kicsúfolta, a mi igen szomorú következményeket vont maga után.

Az ez ügyben megejtett bűnvádi vizsgálatok után a kálvinistákra kimondott ítélet igen lesújtó volt, melyet 1771. apr. 9-én hirdettek ki; 6 egyén 3—5 évig terjedő súlyos börtönre ítéltetett vasban; a nők közül azok, a kik ne-

mesek voltak kilenczen 1—1 évi fogságra, a nem nemesek ellenben, tizennégyen testi büntetésre marasztaltattak el, mit büszke és eredetére családi állapotaira sokat tartó népen végre is hajtottak. A testi büntetést nyilvánosan alkalmazták a helybeli piacon.

Meglakolt a hitközség is, templomát elvették, iskoláit becsukták, papjait, tanárait kiűzték, s összes ingó és ingatlan vagyonait, közel száz éves anyakönyveit, egyházi edényeit elkobozták, még a város biráját, jegyzőjét és tanácsosait is elcsapták, noha a tett elkövetése után nyomban jelentést tettek a kihágás valódisága felül, hanem a vétkeket se be nem csukatták, se vizsgálati fogság alá nem vetették, a mint az ezekről szóló perbeszédék a Kollár művében szórólszóra ki vannak nyomatva.¹⁾

És a rima-szombati róm. kath. anyaegyház ekkor keletkezett. Karaba György a ráhói misszionárius költözött ide első plebánosnak, a kinek közbenjárására a régi elhagyott templom földig leromboltatott, s helyette a mostani izléses róm. kath. templom emeltetett, a bejárat előtt a megfeszített Üdvözítő szobrával, a melyet büntetéseken a helv. h. ev. község tartozott a maga költségén tataroztatni, de a melyet a jelen század ötvenes éveiben a szépészeti bizottság elhánytatott.

A protestansoktól elkobzott arany és ezüst

¹⁾ Idézett műve. 54. s köv. lapjain.

edényeket, melyek között nem egy ritka szép mű volt a XVI. és XVII. század remekei közül, Pozsonyból Bécsbe küldötték, a hol azok megolvasztatván, a kath. egyházi szertartás szükségleteihez képest átidomítottak s mint monstrantiák, ciboriumok és masszív oltárra való gyertyatartók stb. a rima-szombati róm. kath. anyaegyhaznak adományoztattak.

Csak maga a királyné 8,000 frtot ajánlott fel az új templom felépítésére, melyet ismételten 6938 és végre 4000 frttal tetézett.

Az úgynevezett Perjessy-féle krónika így adja elő a rimaszombati templom elvételét.

1769.

Ezer hétszáz hatvan kilentz hogy iraték,
G a r a b a György addig addig mesterkedék¹⁾
Keresztelő János napján be érkezék,
Ekkoron elére miben ígérkezék.

De az processio itt félben szakadott,
Mert az sok Parasztság mingyárt megszaladott,
Egy néhány rossz Aszszony eleikbe állott!²⁾
Még is egész Város lett elárultatott.

Majd két esztendőig folyt az Praessusunk³⁾
Senki sem lőn akkor a mi Patrónusunk,
Felséges Udvarnál rútul vádoltattunk
És szentség töröknek pronounciáltattunk.

¹⁾ Helyesebben K a r a b a.

²⁾ Megdobálták sárral, záptojással.

³⁾ A pőr 1769. máj. végétől vagy jun. elejétől 1771. ápr. 9-ikéig tartott.

Mivel nem hagygya bünt Isten büntetlen,
 Király sem nézte el azt mi volt helytelen;
 Mi is hogy vétettünk Isten s Király ellen,
 Jött deliberatum¹⁾ ellenünk ekképen:

Ezer hatszáz hetven egyben, hogy irtanak,
 Szent György nap tájában az idők folytanak²⁾
 Zajos Sententiát így Deliberáltak
 Rima-Szombat ellen s pronuncialtak.

Két Svadron Németek ellene küldettek:
 Az Executiók véghez vitettettek;
 Templom, Schola ekkor tőlünk elvételtek,
 Katholikus részre ekkor rendeltettek.³⁾

Az Urnak papjai mingyárt ki hajtattak;
 Marton s Varannai, az kiket így hívtak,⁴⁾
 Pásztor nélkül Juhok noha meghagyattak
 Deákok, Gyermekék Scholától fosztattak.

Az Missionalis Garaba György vala
 Az Parochiára ki hamar bé szálla,
 Minden rend szép szokás, Ecclesia bomla;
 Magistratus két fél tiz személy be álla.

Az Úr Temploma is csak hamar bontata
 Keserves könyvekkel ez romlás láttata
 Hogy az ékes Templom rontata bontata
 Három ezer ember, helyben Helyt foghata.⁵⁾

¹⁾ Végzés.

²⁾ Az ítéletet 1771. apr. 9-én hirdették ki.

³⁾ A prot. isteni tiszteletet betiltották.

⁴⁾ Huszt Jenőnél: Mártonyi és Várnay (olv. Egyházi örömmünep. Rima Szombat, 1859. 5. lp.

⁵⁾ Perjési András: Jordánból ki vont Követske stb. Gömör-Kishont 1890. nov. 13. IX. évf. 48. számában közlé Ladányi Béla.

IV. KORSZAK.

39. T á j é k o z á s u l.

Rima-Szombat történetének ezen végső korszakát a »felvilágosultság korszakának« neveztük el; nem mintha az minden tévedéstől menten maradt volna, avagy oly előnyöket tulajdonítanánk neki, melyek e szép epithetont teljes mértékben kiérdemelték; hanem miután a fokozatos fejlődés menete oly öröndetes állapotba jutott, hogy e miatt ma a város jövő felvirágoztatása tekintetében kételkednünk nem lehet, nem szabad; — azonkívül Rima-Szombatnak boldogulása szempontjából a gondviselés oly derék férfiakat és hölgyeket adott, a kikre nemcsak e kis város gyermekei méltán büszkék, hanem az egész haza nemes megnyugvással tekint. Ezen negyedik korszakunkba esik továbbá az 1848/9-iki dicső szabadságharcz, melynek színterén a mi hőseink is példás vitézséggel harczoltak, s az elvet, melyet diadalra vezetni segítettek, nemcsak hiven és nemes önfeláldozással szolgálták; de vérökkel is megpecsételték.

Egy mély szomorúság vegyül mindazáltal fájdalom! e tiszta örömbé; a mi miatt azonban városunk polgárságát és az ide való törzsökös családokat szégyen nem érheti soha: a világosvári fegyverletétel alkudozásai

állítólag városunk területén mentek végbe s Görgei Arthur honvédtábornok is Rima-Szombat városában írta alá (?) a fegyverletétel okmányát, melynek szövege döntő szerepet játszott az egész szabadságharcz epilógusában.

40. Művelődéstörténeti viszonyok.

Mikor 1765-ben Bécsben II. Józsefet édes atyjának lotharingi Ferencznek halála után német császárrá. választották Magyarország területén nem fűztek valami vérmes reményeket a nagy Mária-Terézia királynő fia országlásának jövőjéhez; még Rima-Szombatban sem, a hol tudva volt, hogy II. József tele van jó szándékkal, melyeknek megvalósítására magában elég kedvet és erőt érez.

II. József a magyar törvények mellőzésével országgyűléseket tartani nem akart, magát megkoronáztatni vonakodott s a szent koronát, a nemzet palladiumát a bécsi császári kincstárba vitette s ott helyezte el, míg maga az akkori divat szerint három szegletes kalapban járt, polgári öltözetet viselt, s az életbe át akarta ültetni az egyenlőséget, a polgári jellegű u. n. civilisatiót.

Nálunk különösen a német nyelvnek hivatalos nyelvvé történt felemelése következtében támasztott maga iránt ellenszenvet; s azért, hogy a megyék önkormányzati jogait mélyen megsértette azzal, hogy a megyék s városok

törvényszékeit eltörölte s igen sok helyen, így nálunk is: személyesen jelent meg a hely színén s királyi hatalommal önszántából intézte el a vallásügyi villongásokat, melyek fájdalmasan érintették a rima-szombati protestansok kedélyét és a melyek említésére még most is sajog a dédunokák keble.

Hogy II. József a német nyelv jogait követelte: az nálunk természetes ellenzésre talált, miután Rima-Szombatot már az előző századok, a kurucz világ idejében úgy emlegették, mint oly területet, a hol a magyar »Mi Atyánk« végződik; annál inkább, mert a hosszú évszázadok történelme beigazolja, hogy e vidék népe emberek emlékezete óta más nyelvet, mint magyart: alig beszélt; a tót mint a leigázott autochtonok ivadéka munkálta a földet, mivelte a bányát, fejlesztette a mesterséget, ipart és űzte a kereskedést; míg a fegyver fogható nemesség majdnem kivétel nélkül magyar volt.

A koronként betóduló tót népesség ellen német városokban például Korponán szabályrendeleteket alkottak; Rima-Szombatban ilyenekre szükség nem volt, miután a hatalom birtokában a Széchyek, a Rákóczyak, a Thökölyiek kivétel nélkül magyarok — nemzeti elem — voltak.

Mikor Kis-Hont az anyavármegyéből Gömör felé kezdett gravitálni, a kis vármegyének háza ott állott a mostani vármegye házának az u. n. »Fekete sas«-nak tőszomszédságában, a mely

később »Generalis-ház« néven volt ismeretes, miután itt székeltek a letelepülő katonaság tábornokai; az első vármegye házat a piacon a mostani »három rózsza« vendégfogadóhoz közel 1798-ban építették, a mint azt a homlokára vésett chronostikon is mutatja.

StatVVm proVIDentla

popVLI soLertla

pVbLICIs VsIbVs

posVIIt.

Az épület alapkövét két évvel hamarabb tették la, a mit a fundamentomba elhelyezett versek igazolnak. Ezek közül kettő latin; egy a Török József műve, pedig magyar.

Az első epigramma:

stet LapIs Iste DIV! stet serIs Integer annIs

Vt per pLVra sVVM saeCVLa serVet onVs;

majd ismét:

horDozoM a terhIt e köz épÜLetnek

a KIs-HonthI karok ez heLyre fektetnek

feL készÜLVén Itten törVények tétetnek

özVegy s árVa Ügye hIVen ItéLtetnek;

végre:

DIIs

aVspIClbVs

hVC

fVI DeposItVs

Dle

XII. AprlIs

azaz, hogy a kő elhelyezése szent György havának tizenkettedik napján ment végbe.¹⁾

¹⁾ Solennia.

A város adója egy 1794. évi kimutatás szerint:

	a róm. kath.	evangelikusok
hadi . . .	175 frt — kr.	2909 frt 30 kr.
kinestári . .	— „ — „	— „ — „
Összesen:	175 frt — kr.	2909 frt 30 kr.
együtt . . .	3084 frt 30 kr.	
Porták szerint .	970 „ 20 „	
Kinestári:	2114 frt 10 kr. ¹⁾	

A helvét hitvallásuaktól elvett róm. kath. templom már akkor készen állott; valamint készen voltak a két protestáns vallásfelekezetűek egyházai is, paplakkal, kántor- és tanítói épületekkel.

A rima-szombati városházát 1801-ben építették. Mutatja a kapu fölé helyezett irat:

S. P. R. Sz.²⁾ 1801.

DIVa TheMIs IVstl sIs heIC aeqVIqVe patrona
fLoreat aVspICIIs pax bona sera tVIs.

A piacz maga nem volt tágas; délkeleti sarkában a ref. templommal s a Bernát-féle házzal szemben ott állott a szín (az áruház) a városháza előtt ott éktelenkedett a szégyenpad, a kaloda s a rom. kath. templom előtt Szent-Háromság nevet viselt egy szobor-csoport: a felfeszített Megváltót ábrázolva a latrok között, Máriával és Magdolnával, mely csoportot kővel kerítették be, s rácsajtóval látták el.

¹⁾ Tabellue Pol. Stat. Regni Hung.

²⁾ Senatus Populusque Rima-Szombat.

A protestáns gymnasium épülete 1794-ből, a rom. katolikus plébániáé 1801-ből való.

Nyomdája a városnak a múlt században nem volt, hogy azonban itten irodalommal is foglalkoztak, bizonyítja azon körülmény, hogy itt rendezte sajtó alá Gyöngyösi, Gömör vármegye néhai híres alispánjának egyik művét, bizonyos Z. Sz. I. a kinek nevét a bibliographusok mai napig sem bírták felfejteni.

Gyöngyösi könyvének czime a következő: Igaz barátságnak és szíves szeretetnek Tüköre stb.¹⁾

Az, a ki sajtó alá elkészítette, a könyvet »Nemzetes és vitézlő Ambrús Gábor uramnak, Tekintetes Nemes Nógrád és Gömör Vármegyének Juratus Assessorának« ajánlotta, a kinek »ő kegyelmének egészséget és minden jókat kívánok« — úgy mond az ajánló. —

A mostani protestáns közép-iskola eredetileg Füleken keletkezett a XVII. században; onnan vitte át Bakoss Gábor oszgyáni földesur Kis-Hont területére s itt helyben Korponay Gábor építtetett hajlékot neki a saját telkén. Abból fejlődött a mostani főgymnasium.

Hogy városunk területéről a külföldi egyetemekre már a XVI. század közepén tömegebben jártak, abból tetszik ki, hogy már az

¹⁾ Petrik Gyöngyösinek tulajdonítja. Megvan a m. tud. Akadémia könyvtárában M. Irod. 237. szám alatt kis S. 127. lp.

1517. évben a krakkói egyetemen a magyar burza tagjai között egy Benedek, az 1527. évben egy János nevű ifjú »de Rimazombath« volt bejegyezve.

1529-ből a bécsi egyetem tanulója Emericus de Rima Zambath azok sorában igtatva, a kik »Scholares sub nobilium statibus non comprehensi;« végre egy másik hasonló nevű 1551. Emericus Zombathinus, a wittenbergi egyetemen »Hungarus« névvvel megkülönböztetve,¹⁾ a hol 1658. nov. 1-én is volt egy Mihael »Rima Zombathinus Hungarus« tehát helybeli.²⁾

A rima-szombati főiskolában a múlt században a bölcsészetet és a hittant is tanították. Igazgatói voltak az első időszak alatt, vagyis a templom elvétele napjáig:

1715. Szathmárnémethy András, 1718. Megyasszay Gergely, 1720. Jolsvay Ferencz, 1722. Héczey István, 1725. Eöry Pál, 1728. Péczeli Imre, 1731. Tokay György, 1735. Kökényesdy Pál, 1736. Igaz Sámuel, 1738. Sziráky János, 1741. Szilágyi Pál, 1744. Szalay Sámuel, 1746. Lossonczy József, 1748. Kovács Mihály, 1749. Farkas György, 1751. Lossonczy József ismét, 1761. Szabó János, 1763. Szentesy János, 1766. B. Kovács János, 1768. Szabó Mihály, 1770.

¹⁾ Frankl Vilmos: A hazai és külf. iskolázás a XVI. században. Budapest, 1873. 229. 263. 265. és 300. lp.

²⁾ Archiv für siebenb. Landeskunde NF. X. Bd. 2. H. Hermannst. 1872. 189. lp.

Molnár István. 1771. Béres Imre, a kit 1771. jan. 31-ikén irtak be utoljára a gymnasium jegyzőkönyvébe.

1769. után a következő igazgató-tanárok szereplése teszi emlékezetessé az iskolaügyet:

1783. Bujdosó János, 1786. Babarik Ferencz, 1788. Megyasza István, 1790. Éva András, 1793. Vályi S. József, 1795. Váczi I. Mihály, 1801. Szarka János, 1804. Vécsey Takaró Lajos, 1807. Szentmártony Károly, 1809. Szilvássy József, 1812. Mészár Pál, 1815. Apostol Péter, 1817. Diószeghi Horváth József, 1820. Kovács János, 1825. Apáthy János, 1827. A. Molnár István, 1832. Török János, 1834. Rácz Lajos, 1838. Homonnay Imre, 1840. Török János ismét, 1841. Farkas Imre, 1842. Soós Lajos, 1844—1853. Baksay István, ugyanaz, a ki korunkig nagy szerepet játszott az iskolaügy és közművelődés történetében.

Posta-hivatalunk 1790-ben már volt, legalább így van a városunk a Schrämbl-féle térképen megjelölve s a Crusius-féle póstai helységnévtár úgy közli az állomásokat, hogy Rima-Szombat váltó-hely volt Tornalja és Zelene állomások között. Volt az igaz posta-hivatal Losonczon is, hanem a levelek Zelenéről Gácsra és Gácsról kerültek csak Losonczra, minek oka valószínűleg abban rejlik, hogy a jogot a gácsi gróf Forgách szerezte.

A »Magyar Hiradó« szerint a postát 1769. aug. 1. állította fel Gács és Tornalja között bizonyos Huszár János.

41. A róm. kath. egyház szervezése.

A róm. kath. hívek körülbelül a XVI. század közepéig ragaszkodtak őseik vallástételeihez; 1555. táján a lakosok az ágostai hitre tértek s 1594-ben a Kálvin értelmére pártoltak, megtartván templomukat egyházi javadalmaikkal együtt.

Mária-Terézia a reformátusoktól elvett templomot az 1774-ik esztendőben kezdette építtetni, melyet Török plébános idejében hat év multán fejeztek be. Igazolja ezt a templom bejárata fölött elhelyezett márvány-tábla, a melyen ez áll:

ReX AVgVsta MaRia TheresIa Deo et CathoLICIs posVIt.
--

A király a patronatusi jogot fenntartotta a maga számára, daczára, hogy ezt a Koháry és Forgách családok magok részére vindicálták.

Mikor a templom épült 1778-ban a boltozat valamely állvány ledőlése következtében beszakadt s a templom alatt elhelyezett kriptában ép tetemmel eltemetett hullát találtak. Lerombolták a régi tornyot is, melynek négy campanilején vitorlák forgottak volt, hegyiben pedig az aranyozott gomb fölött a csikorduló kakassal Magyarország czimere volt egyesítve a holddal

és a csillaggal. Mondják, hogy ezen hold Abauj-Tornavármegye Hárskút községének plébániájára került, a csillag talán ugyanaz, a mely most is látható a helvét hitvallásu templom tornyának tetején.

Az új tornyot 1779-ben bizonyos Gottfried nevű rézműves földte be, addig deszkával volt a kőfal betakarva.

Felszentelte 1792. szept. 30-ikán azaz pünkösöd után a XVIII. vasárnapon báró Andrássy Antal rozsnyai püspök.

A templom hajója 15 öl hosszú és 8 öl széles; a toronyban három harangja van, melyek közül a »Szent-Háromság«-ot egy 25 mázsányi »Szent-György«-öt egy tizedfél s »Szent-József«-et két mázsás harang dicsőíti. A harangokat 1779-ben szentelte fel gróf Révay Antal rozsnyói püspök.

A római kath. templomnak eleinte csak három oltára volt. A főoltár képét »Keresztelő Szent-János fővételét« Fischer V. jó nevű bécsi képi festette, a ki ezért Mária-Teréziától 75 darab # tiszteletdíjat kapott, jobbra tőle a keresztelő-medence mellett van a »Nep. sz. János« képe, ismeretlen képi festőtől; balra »Szent-Terézia« mellék-oltár, melynek képét 1781-ben Zannusti József festette Nagy-Szombatban.

A negyedik oltár képét »Szent András apostol«-t 1834-ben készíté Zauzig József löcsei

művész, a mely képet Bélik József szepesi püspök rendelt meg nála.¹⁾

Kazinczy Ferencz 1831-ben járt Rima-Szombatban, a hol a kath. templomot nyilva találta s a János fővétele czimű képen a muskulaturát emelte ki.²⁾

Jeles orgonáját bizonyos Moravcsik nevű trencsényi molnármester s orgonacsináló állította; a templom különféle diszleteit, az »Úr koporsóját« stb. bizonyos Boda, ki a negyvenes években sokat tartózkodott Rima-Szombatban.

Hajdan egy »Szent Antal«-ról czimzett ol-tárnokság (altaria) is volt itt, hanem az idők jártával idegen kezekbe került; így kapta azt 1727-ben Ujvendégi János a malommal, mikor Gillányi György tinnini vál. püspök, a volt birtokos elhalálozott s csak 1771-ben egyesítette Mária-Terézia a plebániával. A malommal járó jogot az ötvenes években váltotta meg a város.

Renoválták 1878. derekán.

Mikor a hitközség Karaba György ráhói misszionárius idejében megalakult, ő felsége a király Cheffalvay ügyvédet küldötte ki az ide vonatkozó okiratok szerkesztése végett, a ki Gömör és más vármegyék táblabirája volt.³⁾

¹⁾ Zausig József 1857. vagy 1858-ban hunyt el Lőcsén.

²⁾ Kazinczy Ferencz: Utazásai (1831.) Ered. munkái II. köt. Budán, 1839. 106. lp.

³⁾ Solennia XVI. memoriae anniversariae Bibl. Kis-Honth 1824. Pestini, 1825. 77. lp.

Vallásukhoz a helybeliek közül azon időtájban már csak a Varga és a Halassi családok tagjai ragaszkodtak; a kath. hivek többi része mind beköltözött.

Az 1791—1891. évszázad alatt 73 egyén hirdette az Isten igéjét, ezek között 7 plebános és 66 segédlelkész. Plebánosok voltak: Karaba György, Török József, Makay Tádé, Zabka Márton, Szentmiklóssy Lajos, Tremel Miklós és Mészáros Bálint.

Az 1802-ben megejtett népszámlálás szerint a hivek száma csak 413 lelket tett, s a fiókközségekkel együtt csak 910 emelkedett; úgy hogy a városban most 2,240-re tehető míg a plebánia keretében együtt véve mintegy 3,200.¹⁾

A lefolyt évszázad alatt ebben a templomban 8,626 esetben kereszteltek; 1,986 párt eskettek össze, s a plebánia területén 8,010 halottat temettek el. Az egyes évek összehasonlításánál felemlítendő, hogy legtöbbet (151) kereszteltek meg 1858-ban, legkevesebbet (26) 1796-ban. A legtöbb esketés (41) az 1832. évben volt, a legkevesebb (3) az 1805. évben. A legtöbb halálozás (250) az 1873-ik évi cholérában volt; a legcsekélyebb (23) az 1793. esztendőben.

A templomot 1829-ben újra fedték s 1853-ban újra zsindelyezték. A falakat 1857-ben meszelték újra, s 1878-ban az egésztest restaurálták, az oltár aranyozásait is beleértve.

¹⁾ »Gömör Kis-Hont« 1892. okt. 13. XIII. évf. 43. szám a szónok: Szeman Endre tudósítása nyomán.

A régi kath. temető még 1779-ből való; de a hova csak a következő év február havában kezdtek temetni, miután belőle a halotti tanítás helyét lehordatták s a fészületet helyezték el. Az 1831. évi cholera-ban a papokat eltiltották a temetés szertartásaitól, a város népessége tehát azóta felekezet nélkül közös temetőhelyet használ és pedig Huszt Jenő jogász és Papp Ábrahám technikus kezdeményezésére.

A róm. kath. plebániát 1801-ben építették, mit a bejárat fölött elhelyezett chronostichon mutat.

saCro bene teMpora CeDite teCto.

A város a róm. kath. plebániának egy 1794. évi kimutatás szerint évenként 1161 frt, 43¹/₂ krt térített meg.¹⁾ Jellemző, hogy a magyar szabadságharcz idejében nem vette el a város a felekezetek, különösen a kath. plebánia fizetését. A status-quo ante üdvösebbnek látszott s az is maradt.

42. A helv. h. ev. egyház szervezése.

A legsúlyosabb büntetés, melylyel Rima-Szombat hel. h. ev. lakóit a helytartótanács ítélete sújtotta, az volt, hogy őket a nyilvános vallásgyakorlattól eltiltották, s nem volt nekik szabad még magánházaknál sem oly czélból összeseregleni, hogy akár egyházi énekeket zengedezhettek, akár a Mindenhatóhoz fohászaikat

¹⁾ Tabellue Pol. Stat. Regni. Hungariae.

intézhették volna. Azok, a kiket a mindennapi munka helyhez nem kötött, minden héten kétszer Alsó-Pokorágyra jártak, míg vasárnap apraja-nagyja vagy Zeherjére, vagy Jánosiba ment s a gyermekeket is távol eső falvak iskoláiba küldötték, miután abba bele nem nyugodhattak, hogy gyermekeiket római kath. iskolába jártatták, mely hitfelekezet jogosítvánnyal birt fölöttük s egyházi anyakönyveiket is e vallás papjai vezették, elkoboztatván a régi, Harsányi által kiállított matricula!

Tettek ugyan lépéseket a kálvinista hitközség vénei ő Felsége Mária-Terézia királynő előtt a kiengesztelés iránt és mindig biztak, hogy régi jogaikba vissza fognak helyeztetni. Hasztalan! buzgó esedezésöket mindannyiszor felelet nélkül hagyták, míg végre az 1781-ik évi türelmi parancs, melyet 1782. márcz. 9-én hirdettek ki, bennök is új reményt élesztte s csakhamar a kihirdetés után harmadnapra egy új folyamodványt adtak be II. Józsefnek, s mély alázatossággal esedeztek, hogy a nyilvános szabad vallásgyakorlattól ne legyenek továbbra is eltiltva s elkobzott javaikért megfelelő kártérítésben részesíttessenek.

A ref. egyház szervezése körül nagy érdemeket szerzett magának Decsy-Borbély Sámuel a »Magyar Kurir« szerkesztője, a város szülötte, a ki mint gyakorló-orvos Bécsben utat tört a rima-szombati helvét h. evangélikusok

ügyének és maga személyesen is eljött azon alkalommal, mikor II. József 1783. július 5-én a város közönségét látogatásával megtisztelte, mely fejedelmi látogatás elévülhetetlen betűkkel van a város; de különösen a helvét hitfelekezetűek évkönyveibe jegyezve.

II. József kétszer járt Rima-Szombat területén 1770-ben és 1783-ban. Az első esetben úgy látszik innen Kassára ment; a hagyomány legalább azt tartja, hogy őt Abaffy Miklós rendszerinti esküdt kalauzolta a Zsip és Iványi községek közt levő Czakó helység korcsmájáig, a hol Gömör vármegye küldöttsége várta, s a császár Abaffy Miklóst maga után Kassára rendelte küldeni.¹⁾

1783-ban árp. 25-én indult el II. József székvárosából s Budán a pünkösdi ünnepeket tölté; majd Fiuméba, Temesvárra, Zimonyba rándult, úgy hogy jul. 14-én már Bécsben tettek előkészületek a fogadtatására. Városunk területére a császár Rozsnyóról jött, Aggtelek érintésével és Zelene, meg Gács felé tért haza.²⁾

Mikor II. József a várost megszemlélte a piacon mindenek előtt a bevonuló lovasság századosát szólította meg: Hányan vagytok — úgy mond — ez városban?

— Két Svadron; — felelé az neki; — de az többi is berukkol!

¹⁾ »Gömör Kishont« 1892. ápr. 14-iki 16. szám.

²⁾ »Magyar Hirmondó« 1783. évf. 265. 290. 314. 361. 419—420. 431. 438—440. lp.

— Van-e jó kvartélyotok?

— Igenis jó vagyon!

Erre Decsy Sámuel jobb kéz felül állott s egykoru feljegyzés szerint egy folyamodványt nyújtott a császárnak, a kihez a következő szavakat intézte.

— Nincsen-e; de mégis Helvetikusok Exercitiumotok?

— Nincsen; Felséges Méltóság! felelte neki Decsy.

— Leküldöttem én az Resolutiót, ki fogta el? — Majd a viczeispánhoz fordult s azt kérdezte tőle: Hol az Resolutio?

Mire az alispán azt válaszolá: Én nem tudom, nem jött kezeimben!

Azután II. József Decsyhez fordulva annyit mondott latinul:

— Az templomhoz szerezzetek, melyek szükségesek; nyolcz napok mulva én leküldöm az Resolutiót; erre megmutta Decsy azt a helyet, a hol a helvét h. templomot akarták építtetni mire a fejedelem megjegyzé.

— Jó hely ez!

Decsy Sámuel a vármegye gáncsoskodására czélozva válaszolta a császárnak:

— Ebben a vármegye impediál.

A császár folytatá:

— Kié ez az Hely?

— Az Communitásé — felelé neki Decsy;

— Ha az Communitásé — ugy mond II. József — ebben az vármegye nem impediálhat,

E szavakat a közel állók jól hallották, a melyeket valaki, a ki latinul jól értett »vivat« szóval viszonzott; mire »Vivat Joseph!« hangzott többszörösen vissza, melyeket a fejedelem fejbólintással fogadván: eltávozott.¹⁾

A folyamodvány véleményadás végett Hont megye köztörvényhatóságának küldetvén meg a helytartótanács azt kedvezőtlen előterjesztéssel terjesztette vissza s ámbár az ő Felsége előtt az 1771. apr. 9-iki ítélet erejénél fogva nem tartotta méltónak a szabadvallás engedélyezését, s azt kívánta, hogy a hiveknek a várostól egy órányi távolságnál ne legyen szabad közelebb a templomot felépíteni. II. József a magán vallásgyakorlatot mégis megadta s ha e tekintetben a maguk erejéből a szükséges pénzalapot előteremteni képesek lesznek, ő Felsége még azt sem ellenzé, ha saját költségükön templomot állítanak, hanem úgy, hogy az ne álljon piaczon, de csak a többi házakkal egy sorban.

Nagy volt az öröm Rima-Szombat hely. h. ev. családjai között, úgy hogy sokan el sem hitték, miszerint 13 évi tilalom után a király tanácsosainak szívét igénytelen papir s azon néhány holt betű könyörré indítsa. Csakhamar egy bizottság jött létre, mely a helvét hitvallásuak áldozatkészsége iránt tájékozást kívánt szerezni s egy aláírási ívvel házról-házra járva ké-

*) Perjési András: Jordánból ki vont követske stb, Gömör-Kishont 1890. nov. 20. XI. évf. 49. szám,

regettek, »a mivel az Isten megáldotta« mondák, s aláírt kiki a mi csekély tehetségétől kitellett; s ekkor történt, hogy e bizottság áldott emlékü Sziogyártó István házánál is benyitott, kit nem tartott módos embernek senki, de vallásossága miatt párját az egész hitközség kebelében ritkította. Sziogyártó uram egy maga 500 frtot irt alá, a mennyi az iven még összesen sem volt akkor feljegyezve.

És az egyszerű polgár viasszal való kereskedés által gazdagodott így meg, hogy a templomépítkezésre egy maga összesen 20 ezer forintot adományozhatott, s korántsem hamis mérték használása által, de sőt abban a hirben állt, hogy ő másnál nagyobb mértékkel mér, nagyobb, mint a hogy az árut magának megszerzi; egyszerű házi vászonöltözetben járt, feleségével együtt akár a quakkerek s oly szigorú és mértékletes életmódot folytatott, miszerint azt a ma élő öreg emberek elbeszélései után alig hiszi el az ember, így történt aztán, hogy a sok szinaranyat és ezüstöt fazekakban halmozta össze, a mit igen kevesen sejtettek s még kevésbbé tudták megmagyarázni, midőn kincsével egyszerre előállott.

Midőn 1788. év szept. 26-án éjfél tájban az épülő templom tornya, melyet egy rosszlelkű szepességi vállalkozó lazán rakott fel, egész váratlanul lerogyott, Sziogyártó Istvántól már csak kölcsön fejében kértek pénzt a templom építke-

zésre, ő azonban nemcsak az e kölcsönről szóló kötelezvényt semmisítette meg, hanem annál a budai harangöntőnél, a ki a két szépszavu harangot készítette, még egy harmadikat is rendelt meg, hogy az Isten dicsőségét éppen úgy hármaztassa, mint a katolikusok három harangja, de sőt végrendeletében egy káplántartásra is alapítványt hagyott s polgártársai nagyrabecsülését minden tekintetben kiérdemelte s nevét a hálás utókor egy márványtáblával örököltette meg. Miután a kegyelem-levelet, melyért 1783. apr. 10-én ismételve folyamodtak, s ugyancsak jul. 5-én ő Felsége kegyes színe előtt személyesen is kihallgatást nyertek volna, aug. 10-én kézbesítették a hitközségnek ők még azon év okt. hó 3-án meghívták Szentkirály-Szabadjai Szőke Ferencz tiszteletest, a ki pestmegyei Gomba helység papja, kerületi esperes volt s ennek jelenlétében tették volt le templomjuk alapkövét 1784. apr. 19-én.¹⁾ A templom ajtaján levő vasalások id. Ferenczy Istvánnak néhai jeles szobrászunk atyjának műhelyéből valók.

A kálvinista iskolának épületét, melyhez Sziggyártó István egy maga 5,000 frttal járult, 1801. aug. 21-én kezdték el építeni, mely a mult 1874. év nyarán volt tanítványainak s némely tanügy barátak adakozásából bővült és újalakult.

¹⁾ Az ágost. h. ev. templom fundamentumát a rima-szombati és támaszfali hívek 1786. aug. 7-én tették le.

A hely. h. ev. hitközség szervezkedésére vonatkozó okiratokat latin nyelven közzé tette Kollár, az ügy folyamának tüzetes leírása kívül esik e mű keretén.

Az u. n. Resolutio jul. 16-ikán érkezett Rima-Szombatba, Kis-Hont vármegye, illetőleg kerület alispánjához, melynek kihirdetését tizenkilenczedik napra halasztották volt, tényleg azonban az ügy csak szept. 9-ikén lőn lebonyolítva.

Perjéssy András így éneklí meg:
Kisasszony havának tizedik napjában
Visszahozattatott Frigyláda Szombatban,
Meggyulladt szövetnek ég már Valójában
Az ő Finum arany Gyertyatartójában.

Méltó bizonyára Márvány Kő Táblára,
Avagy vas pennával Kemény Kő sziklára
Mélyen lerajzolni ez napot sokára
És megemlékezni Isten jó voltára.¹⁾

1783. év Lőrincz napján kezdődtek az ünnepélyes isteni tisztelet actusai, ekkor vezették be a hitfelekezet lekipásztorait.

A szent tanítás reggel kezdődött Hoscas Rs. 11. Vers 8. 9. által, tartotta Mándy Sámuel tiszteletes; este pedig Esaias Rész 95. Vers 15. nyomán Patay István.

Augusztus 11-ikén könyörgést tartott a káplán: Beretty Gábor; ugyancsak este 2. Mos. R. 33. értelmében temetés volt;

¹⁾ Jordánból ki vont követske stb. Gömör-Kis-Hont 1890. decz. 4. 51. szám.

Aug. 12. keresztelest tartottak ;

Aug. 17. beköszöntő Luk. R. 19. V. 40.

Aug. 29. Communio, először Leczke Solt
119. V.

Ez idő tájban okt. 3. hívták meg Gombáról Szent-Király-Szabadjai Szőke Ferencz tiszteletét, a ki tisztét október havában el is foglalta. Leczkéje Esa. R. 90. 1. 2. 3. V. Vigasztalljátok . . . Az alapkö letételének ünnepélyén 1784. ápr. 19. beszédet tartott, felvévén Esdrás III. R. 10—13. verseit.

A templom felszentelése alkalmával a beszédet Mándy Sámuel zsipi ref. lelkész tartotta 1786. okt. 22. a ki előbb Katona Józseffel Zeherjéről tanította a rima-szombatiakat; míg Jánosiban bizonyos Oláh és Pata y István legeltették a juhokat.

A hitközség kántora B e t e s nevű egyén volt.

43. Országszerte ismeretes embereink.

Azon egyének, a kik Rima-Szombat területén születtek, s mint helybeliek különösen ez irodalommal és művészettel való foglalkozás útján hasznos szolgálatokat tettek a közművelődés előkelő ügyének *A—F.* csoportba sorolva főképen a következők:

A) Publicisták: dr. Decsy-Borbély Sámuel, Haviár Dániel, dr. Jekelfalussy József és Bernát István.

Decsy-Borbély Sámuel szül. 1748. aug.

19-én orvos, bölcsész, hírlapíró volt s az Odera mellett levő frankfurti tudós társaság tagja. Mint egészen ifjú ember meglátogatta a külföldi egyetemeket, ismereteket, összeköttetéseket gyűjtve s 1776. doktorrá avatták. Műve *Dissertatio inaug. hist. phys. de successivo telluris incremento* 4° VIII. + 64. lapon Traj. ad Viadr. jelent meg, a hol a következő esztendőben *Γαιτος φιλοσοφος ισοδεις* hoc est: *medicus philosophus deo aequalis, effatum Hippocraticum commentatio ne academica illustratum*» czim alatt értekezett s magának a magyar névnek nagy dicsősséget szerzett. Mint orvos és hírlapíró Bécsbe került s a »Magyar Kurir-t« évek hosszú során át nagy buzgósággal és szakértelemmel szerkesztette. Ekkor ismerkedett meg a bécsi udvar több kitünőségeivel s csak így tudta kivívni azt, hogy mint rima-szombati, szülővárosának protestansait közvetítette s mikor II. József a várost személyesen meglátogatta ügyüket hathatósan támogatta. Decsynek »*Osmanographiá*»-ja 1788/9-ben három kötetben jelent meg. Majd 1790-ben a »*Pannoniai Feniks*» vagy hamvából felelevenedett magyar nyelv, czimű munkáját rendezte sajtó alá. Bécsben censura mellett minden himezés-hámozás nélkül szemére lobbantja a nemzet hibáit és sikra száll a magyar nyelv, a nemzet szokásai és ősi viselete érdekében, megmutatván egyuttal a helyes

kibontakozás egyetlen igaz útját.¹⁾ Decsy a szabad szellem legnagyobb akadályának a deák nyelv elterjedését tartotta. Sürgeti azért egy jó »Magyar Szótár« szerkesztését, sürgeti, hogy a tanítás nyelve magyar legyen az iskolákban éppen úgy, mint a templomban: a szószékeken. »Valameddig mi serényebbek nem leszünk nemzeti nyelvünknek mívelésében; valameddig azt az egész hazában közönségessé²⁾ nem tesszük; valameddig az iskolákba, polgári és törvényes székekbe be nem vesszük és valameddig meg fogjuk azokat az eszközöket vetni, melyek által a mi nyelvünk virágzóbbá tetetődne: soha addig sem természeti, sem erkölcsi, sem polgári állapotunkra nézve boldogok nem leszünk.«³⁾

Két évvel rá Decsy a II. Lipót koronázása után kiadta művét: »A magyar sz. koronának és ahhoz tartozó tárgyaknak története,« Béts 1792. 8° 589. lap. Leírja benne nemcsak a magyar király clenodiumait; hanem a szent korona eredetét, történetét és viszonyosságait is. Szerinte a koronát nem Rómában készítették, hanem Konstantinápolyban s azt eredetileg nem Szent István királynak küldötték, mi által alkalmat adott Horányi Eleknek, hogy a szent ereklyét alapos vizsgálat tárgyává tegye becsmérelvén tudatlansága miatt gróf Révai Pé-

¹⁾ v. ö. Magyar Tudós Társaság Évkönyvei I. 183^{1/2} 31.

²⁾ a. m. általánossá.

³⁾ »Pannoniai Feniks z.«

tert, a ki nem értett görögül és nem volt jártas a régiségekben s így jutott könyvében a hibás concequentiákra.

Decsy a »Házi kereszt« című munkáját 1793-ban Bécsben adta ki, majd 1794—1796-ban a »Magyar Almanák« című évkönyvet szerkesztette »A mezei gazdaságot tárgyzó jegyzetek« című könyvet pedig élemedettebb korában (Bécs, 1811) rendezte sajtó alá. Meghalt 1816. jan. 25.¹⁾

Haviár Dániel szül. 1849. márcz. 1-én. Atyját a szarvasi ágost. h. ev. egyház lelkészé választotta, ő szülőivel innen elköltözött s a középiskolát Szarvason végezte, majd jogot tanult, 1872-ben ügyvédi vizsgálatot tett, és Szarvason telepedett meg. 1877-ben Békés vármegye tiszteletbeli főügyészévé választották, 1884-ben a szarvasi választó-kerület képviselőnek választotta s mint ilyen különösen Békés vármegyében, a megyei, egyházi és társadalmi téren nagy tevékenységet fejt ki.²⁾

Dr. Jekelfalussy József szül. 1849. okt. 9. Iskoláit Lőcsén, Eperjesen és N.-Szombatban végezte, majd a budapesti egyetemen jogot tanult, jog-

¹⁾ Szinnyei: »Magyar Írók« Budapest 1893. I. köt. — Balagi Géza: A polit. irod. Magyarországon. Budapest, 1888. 569—570. h. — Kempelen Béla: Decsy »Fővárosi Lapok« XXIX. évf. 40. szám. 1892. febr. 9.

²⁾ »Országgy. Almanach« 1886. Szerk. Dr. Halász Sándor. — Képviselőház. — Budapest, 1886. 66—67. lp. — »Vas. Ujság« 1891. XXXVIII. évf. 29. szám.

tudor és h. ügyvéd lett. Az országos stat. hivatalba korán jutott, a hol már 1873-ban tevékeny részt vett Magyarország helységnévtára szerkesztésében, melynek terhei úgyszólván az ő vállaira nehezedtek. 1876-ban a stat. kongresszus tagja s 1881-ben a nagy népszámlálás vezetője. Ő felsége Jekelfalussyt a Ferencz-József lovagrenddel tüntette ki. Irodalmi érdemeinél fogva a m. t. Akademia 1888-ban lev. majd 1893. rendes tagjává választotta. 1892 óta min. tan. és az orsz. stat. hivatal igazgatója.

Művei: 1. A községek háztartása és pótdójuk 1881. (Hiv. stat. Közl.) — 2. A szent István korona országainak népessége a terület, lakviszonyok és házi állatok kimutatásával 1882. — 3. Magyarország házi ipara az 1884. elején (Hiv. stat. Közl.) — 4. Magyarország malomipara az 1885. év elején (németül is.) — 5. Magyarország iparstatisztikája 1885. — 6. Fogházaink állapota 1872—1886.

1888. óta szerkeszti a »Nemzetgazd. Szemlét,« mely 1893. óta »Közigazd. és Közigazg. Szemle« czim alatt jelenik meg, dr. Varghával szerkeszti a »Közigazd. és Stat. Évkönyvet« s közreműködött a Láng Lajos stat. kézikönyvének megírása körül.¹⁾

Bernát István jogtudor szül. 1854. jul. 3-án. Gymnasiumi tanulmányait szülővárosában és Pozsonyban végezte, jogi tanulmányait a budapesti egyetemen. Hivatalos pályáját a köz-

¹⁾ A m. tud. Akad. értesítője XXII. évf. 3. sz. 1888. »Vas. Ujság« 1894. szept. (arczképpel.)

gazdasági ministeriumban b. Kemény Gábor oldala mellett kezdette, majd országos ipariskolai főfelügyelővé neveztetván ki, mint ilyen a rima-szombati országgyűlési kerület képviselőjének lépett fel, de arról a választás előtt lemondott.

188 $\frac{4}{5}$ -ben nagy utazást tett Angolországban és Éjszak-Amerikában, melynek tudományos leírását a magyar tud. Akademia adta ki. Majd a »Szövetkezést« szerkesztette, a »Hazánk« cz. lapot alapította s a szövetkezetek valódi apostola hazánkban!

Megjelentek tőle: 1. *Bagehot*: Lombard street 1887. — 2. Éjszak-Amerikai Utazás 1888. — 3. Változások küszöbén 1893.¹⁾

Ezekén kívül felemlítendőek még Dapsy Vilmos, helybeli ügyvéd majd legfelsőbb ítélőszéki bíró, a ki a rima szombati országgyűlési képviselő választási kerületet képviselte s a kinek nevét a város érdemkönyveiben mindenütt olvashatjuk († 1892. márcz.)²⁾ Rima-szombati Baraczi Gerő illetősége nem volt megállapítható.³⁾

* * *

B) Orvosok: Dr. Csesznok Pál dr. Batizfalvi Sámuel és dr. Plichta Soma.

Csesznok Pál orvostudor 1819-ben. A tudori fokot »Dissertatio inauguralis me-

¹⁾ Szinnyei »Magyar Írók« I. köt. 954. hasáb.

²⁾ »Gömör Kis-Hont« XIII. évf. 14. szám.

³⁾ »Budapesti Hírlap« III. évf. 87. sz. 1883. márcz. 29. Verhovay Gyula: Álmárczok korszak 82. és köv. lp.

dico-pharmacolog, de opio ejusdem praeparatis» című művel nyerte el; 1845. Szülővárosába telepedett le, a hol nagy orvosi gyakorlatra tett szert s 1873. márcz. 18-án halt meg.

Batizfalvi Sámuel szül. 1826. aug. 26. A gymnasiumot Osgyánban és Rozsnyón végezte, a bölcsészetet Lőcsén. Atyja a theológiát is el akarta vele végeztetni, de ő 1848-ban honvéd lett s a forradalom lezajlása után orvos Budapesten. A tudori szigorlatokat 1855-ben állotta ki s mint assistens a híres Balassa oldala mellett működött. A következő évben meglátogatta a művelt nyugat nagyobb intézeteit s 1859-ben a testgyógyászat (orthopoedia) m. tanára lett a budapesti egyetemen s virágzó magán-intézetet alapított, a hol több ezer beteg talált gyógyulást. A m. t. Akademia 1868-ban I. tagjává választotta. Irodalmi és jótékonyczélokra sokat áldoz, pályakérdéseket tűz stb. Rózsay József és Horváth György fölött emlékbeszédeket tartott.

Művei: 1. Növénytan. Pest 1853. — 2. Utasítás a madarak, emlősök hullók és halak bőrének lefejtésére, kitömése és fenntartására Pesten 1853. — 3. Házi gyógytest gyakorlat 1857. — 4. A testgyógyászat újabb haladása s tud. állása napjainkban 1869. — 5. Gyakorlati testgyógyászat. — 6. A gerinczoldal görnye kóroktana. — 7. A városligeti ártézi-kút.¹⁾

Dr. Plichta Soma szül. 1832. jun. 12. Gymn. tanulmányait szülővárosában és S.-Patakon vé-

¹⁾ Színnyei: Magyar Írók I. köt. 681—683. h.

gezte a tud. egyetemet Budapesten és Bécsben. Mint gyakorló-orvos Losonczon telepedett le s boldog családi kört alapított Nógrád vármegye t. főorvosává választotta s ő Felsége a koronás arany érdem kereszttel tüntette ki. Az orsz. egészségügyi tanács tagja.

Művei: 1. Nógrád megye felvidéke, éghajlati és közegészségügyi tekintetben Budapest, 1875. — 2. Segélynyújtás rögtön támadt veszedelmekben Budapest, 1889.

Ezekon kívül felemlitendők Madách Péter¹⁾ Toth-Pápay Soma,²⁾ Patzek Mór³⁾ és többen.

*
*

C) *Papok, tanárok, tudósok*: Kapusi Sámuel, Pelsőczy Kovács János, Hatvani István, Szombathy János, Ferenczy József, Farkas András, Batizfalvy István, Broncs Béla.

Kapusi Sámuel, hittudományok és képművészetek doktora, Kapusi Juhász János rima-szombati ref. lelkész fia, iskoláit elvégezvén szülővárosában, melynek igazgatója is volt külföldre ment, s hét évet töltött el külföldi Akademiák látogatásával. Gyula-Fehérvárott előadta a theológiát, nyelveket, a bölcsészet minden ágát, 1813-ig, a mely évben jul. 30-án mint megmérgezettet temették sirjába.⁴⁾

¹⁾ Kerületi orvos, nagy bothanikus.

²⁾ Híres szemorvos. Az ő hagyatékából származik a város-házán egy remekműű arany szelencze.

³⁾ Szül. Kokován 1811. szept. † 1885. jul. 24.

⁴⁾ Siremléke gyula-fehérvári temetőben a következő:
Septem Visa mihi sunt Regna, annique videndis

Művei: *Memoriale Hebraicum*. Claudiopoli 1698. 8° és *Trajecti* 1738. 8° *Breviarium Biblicum* Claudiopoli 1699. 8° Kéziratban hátra maradtak 1. *Grammaticae Hebraicae* 2. *Promptuarium Mathematicum*. 3. *Promptuarium Philosophicum*. 4. *Compendium Geographiae*. 5. *Epitome Astronomiae*. 6. *Calendario graphia*. 7. *Tractatus Mathematicus*. 8. *Compendium Historiae Hungarorum Ecclesiasticae*. 9. *Explicatio Catech. Palatinae*.¹⁾

Pelsőczi Kováts János szül. 1672. atyja Kováts István 1681—1686. iskolába járatta majd Debreczenbe s Gyula-Fehérvárra került s II. Apafi Mihály udvarában mint káplán talált foglalatosságot, a honnan Ebesfalvára ment papnak. Bejárta az Odera melletti Frankfurtot, Utrechtet, Leydát stb. Midőn hazakerült Keresztesi Sámuel kegyes jóltevője által 1702. a szentmihályfalvi 1704-ben a magyar-igeni lelkészi hivatalba igtatták, 1717-ben a gyula-fehérvári püspökség seniora és 1740. egyházmegyei főjegyző 1748-ban superintendens. Meghalt 1749. jan. 18. életének hetvenhetedik esztendejében.

Impensi septem, cum Praeceptoribus usus
Septem de famâ notis. septem mihi linguae
Notae, Septem artes, quarum me scribo Magistrum,
Theologiae Sacrae Doctorem, quo titulo me
Princeps Austriacus, quem Magna Britannia Regem
Nacta est, maclavit, Lajdensis denique Athenae.
Nunc mihi Septem Castra locus, cujus quoque septem
Professoribus annumeror, septem mihi Pensa Incumbunt.

¹⁾ Jos. Benkő: *Transsilvania*. Tom. II. Vindobonae
MDCCLXXVIII. 283—285. pag. — A maros-vásárhelyi ref. collegium XXVIII. értesítője. M.-Vásárhely, 1885. 134—144. lp.

Művei: 1. De mirabili Anania et Sapphira morte. Trajectum Rheni. — 2. De Votivo Pauli anathemae ad Rom. 10. v. 3. Lugduni Batavorum, 1699. azonkívül kéziratban hagyta uti jegyzeteit.¹⁾

Érhatvani Hatvani István a »magyar Faust« szül. 1718. nov. 21-én. Elemi iskoláit szülővárosában végezte, a gymnasiumot Losonczon, Kecskeméten és Komáromban; 1738-ban a debreczeni főiskolában tanult; 1738—1741. nevelő volt Losonczon; majd Pestre került, s hogy az orvosi tudományokat elsajátíthassa Baselbe ment, a hol a betegségeknek az ember ábrázatából való felismeréséről irt művével 1748. doktorrá avatták. Svajczból Hollandiába ment, majd Hamburgon, Berlingen, az Odera melletti Frankfurton, Boroszlón és Bécsen keresztül tért hazájába: előnyt adva a debreczeni főiskola meghívásának a marburgi és leydeni akademiák fölött, a hová szintén kapott meghívásokat. Debreczenben a mértant és a bölcsészetet 37 éven keresztül tanította; mint gyakorló orvos működött, s felügyelője volt a gyógyszerházaknak. Nevét tisztelettel emlegették az angol, franczia, olasz, helvét, hollandi, német sőt szentpétervári tudósok, a kikkel összeköttetésben állott. Bihar vármegye 1783. táblabírájává választotta, miután a protestánsok iskolázása ügyében II. József csá-

¹⁾ Jos. Benkő: Transsilvania Tom. II. Vindobonae MDCLXXVIII. 496—497. pag.

szár előtt javaslatokat tett s pályatársai számára gazdagabb ellátást követelt.

Irodalmi munkásságát a következő könyvek jelzik:

1. De matheseo utilitate in theologia. Debrecen, 1749. — 2. Locorum communium et controversiarum animadversiones 1747. (bővitve Museum Helveticum II. és III. kötetében.) — 3. De aestimatione morborum ex facie. Basíl, 1748. — 4. Az úri szent vacsorára megtanító könyvecske. Basel 1760. — 5. De jure summorum imperantium in religionem et conscientiam civium commentatis. (Név nélkül) Basél, 1757. — 6. Mily hasznát lehet venni a bölcészetnek a theologia mezején. (Név nélkül.) — 7. Introductio ad principia philosophiae solidioris. Debrecini, 1757. — 8. Thermae Varadienses examini physico et medico subjecta una cum illarum usu salutari. Függetlenül: De Nitro Saponario Debreczinensi. Viennae 1777. — 9. Modesta disquisitionum in philosophia eadem doctrinae capita in scholis catholicis, augustinis ac reformatis salva religione doceri possit. Viennae 1785.

Hatvani életét keserőségek közt fejezte be. Tanrendszerét a tiszántuli egyházkerület költségnek találván, 1786. hivataláról lemondott s azon év nov. 16-án meghalt.

A róla elterjesztett ördögös mondákat állítólag dr. Kazinczy Sámuel költötte; de megénekelte Arany is ¹⁾ s leírta 1855-ben Jókai Mór.

¹⁾ Kitélt az év, a percz lejára,
Hogy Debreczen híres tanára,
Mint vérrel esküvé egy rossz nap,
Átadja székét a Gonosznak.

Felesége Csatári Mária volt. Gyermekei közül Pál, István,¹⁾ Mária és Julianna öt túléltek. *Sirirata Wessprémi: Medicorum Hung. et Transilv. Bibl. III. köt. 494. lapján olvasható.*²⁾

Szombathy János, sz. 1749. tanulmányait szülővárosában és Sáros-Patakon végezte 1774. a zürichi és utrechti egyetemeket látogatta, majd Leydába, Frankfurtba és Párisba ment ki s 1778. végén tért haza. Három évig nevelősködött, mig-nem 1782. Sáros-Patakon tanárrá választották, a hol a könyvtár élető szelleme s a collegium-nak több ízben rectora volt. Bő és alapos ismereteit bizonyítják bibliographiai jegyzetei, melyeket 1856. Toldy Ferencz is nagy méltánylattal

Az ifjúság tömöttebb rendben
Gyül össze a hallóteremben,
Meghatva titkos borzalomtól,
Midőn az éji óra kondul.
Nincs semmi nesz . . .

Mi sors vár rád a csillagokban,
A csiziónál tudja jobban,
Bölesek követ régóta birja,
Nap s holdfogyatkozást megírja stb.

¹⁾ Talán az ő fia írta a »Freimüthige Beurtheilung des zurückgelegten Landtages vom 1791.« (Germanien 1791.) 8° VIII. † 116. lp. című politikai röpiratot?

²⁾ »Vasárnapi Ujság« 1871. febr. 5-iki 6. szám — Dr. Kiss Károly felolvasása »A magyar orvosok és természetvizsgálók 1882. évi Debreczenben tartott XXII. vándorgyűlésen.« Budapest, 1883. az évkönyv 269—279. lapján »Vasárnapi Ujság« 1872. máj. 12. és 19. »Ung. Revue« 1886. X. füz. »Csokonai Album« 1861. 211. »Hazánk s a Külföld« 1866. 31. szám. »Ung. Staats- und Gelehrtennachrichten« Ofen 1787. No. 25. 219. lp. Jókai Mór: A magyar Faust Pesten, 1855.

emlit. Személyes barátja volt a nagy Kazinczy Ferencznek.

Művei: 1. *Dissertatio de praesentia futurorum contingentium, cujus, Deo a socianis degeneratae exemplo demonstratur etc.* Utrecht, 1778. 2. Halotti beszéd a legfőbb jóról Szemerc László felett Kassán 1787. 3. ABC könyvecske (Pozsony 1797.) 4. *Orbis pictus* (Comnenius A. J. nyomán.) Pozsony, 1797. 5. *Catena genealogica Stirpis Arpadianae.* (S.-Patakini 1809.) 6. A s.-pataki ref. kollegium rövid törtéjája (S.-Patak, 1809. és 1827) 7. *Historia Regni Hungariae* (S.-Patak, 1819.) 8. Rövid értekezés a magyar szent koronáról. (Pest, 1821.) 9. Tudósítás a magyar bibliáról. (Utrecht, 1794.)

A magyarországi reformatio története, Ázsia, Afrika és Dél-India geographiája, valamint több halotti beszéde kéziratban maradt; a sáros-pataki főiskola története ellenben a „*Monumenta prot. Hung.*“ cz. folyóiratban napvilágot látott.

Meghalt 1823. okt. 5. Sáros-Patakon.¹⁾

Ferenczy József kassai helv. h. ev. lelkész, a szobrász Ferenczynek testvéröccse, szül. 1797. A gymnásiumot és a hittani tanfolyamot Sáros-Patakon végezte, miután 1824—26. Miskolczon tanárkodott, kiment Utrechtbe s ott a theologiai doktori oklevelet nyerte. Hazájába térvén, egy ideig lelkész volt Sáros-Patakon, 1836. óta pedig Kassán. Meghalt a rányi fürdőben 1873. jul. 7.

¹⁾ Wurzbach: *Biogr. Lexicon* XLII. Wien 1881. — Horányi: *Nova Memoria.* — »*Mindenes Gyűjt.*« 1789. és 1791 »*Sárosp. Füzetek*« 1861. — »*Zeitschr. von und für Ungarn*« 1802. és 1804. — »*Tud. Gyűjt.*« 1824.

Művei: 1. *De consilio et causis proditionis Judae*. Traj. ad Rh. 1829. 2. Beköszöntő papi beszéd a hivatalnak s boldogságnak feltételeiről. Sáros-Patak, 1830. 3. Halotti beszéd Vékey Károly fölött. Sáros-Patak, 1830. 4. Gyászbeszéd I. Ferencz emlékére márcz. 15. Pozsony, 1835. 5. Vallás az erény alapja. Gyászbeszéd Kóji Comáromi István emlékére. Kassa, 1846. 6. Az abauji helv. hitv. egyházmegyei gyámintézeti pénztár állapotja, 1828—1846. Kassa, 1846. 7. Gyászbeszéd József cs. kir. főherczeg Magyarország nádora ó fensége emlékére márcz. 9. Kassa, 1847.¹⁾

Farkas András tanfériú sz. 1768. tanult a sáros-pataki ref. collegiumban, ott hallgatta a theológiát is. Majd segédtanító s a rozsnyói ágost. hitv. evang. főgymnásium igazgató-tanára lett. Meghalt 1836. nov. 5.

Munkája: *Theoria latinae syntaxeos regulis comprehensa, exemplis classicis illustrata, usibusque juventutis accomodata*. Leutschoviae, 1817.²⁾

Batizfalvi István szül. 1824. okt. 26. Középiskoláit az oszgyáni és rozsnyói gymnásiumban végezte, a bölcsészetet Kézsmárkon és Szarvason, a jogot Sáros-Patakon tanulta. A magyar szabadságharcz alatt mint főhadnagy vitézül harczolt, majd nevelőnek ment s tanár lett Rozs-

¹⁾ Szinnyei: Magyar Irók I. köt. 408—409. lp. — Abauj-Kassai Közlöny 1873. 28. szám. — Kovács Gábor: Miskolczi ev. ref. főgymn. tört. Miskolcz, 1885. 119. lp.

²⁾ Szinnyei: Magyar Irók I. köt. 146. lp. — »Zeitschrift von und für Ungern« VI. 1804. 388. lp. — »Magyar Kurir« 1805. I. 19. szám.

nyón, a hol Földrajzát 1853. adta ki, mely tizenegy kiadást ért. 1860-ban a fővárosba került, a hol részint mint hirlapíró működött részint mint tanár.

Művei: 1. Tört. életrajzok 1852. I., II. rész (Ballagi Károlylyal.) 2. Aranybánya 1852. (Ballagival.) 3. A magyar királyság földrajza 1861., 1871. Versekkel öt kiadásban. — 4. Vezérfonal a világ történet első oktatására I—III. köt. három kiadás. 5. Magyarország tört. 1861., 1862., 1885. — 6. Magyar királyok és vezérek arczképesarnoka 1863. (több kiad.) 7. A világtörténelem alaprajza 1864—1872. két köt. — 8. Olvasókönyv 1869. — 9. Keresztyén hittan 1872. — 10. Keresztyén erkölcstan 1868., 1873., 1889. — 11. Bibliai ismertetés 1885. — 12. A magyarországi prot. egyház tört. 1888.

Szerkesztette az 1861. évi magyar országgyűlés köteteit s a Heckenast-féle „Ismerettárt.”¹⁾

Broncs Béla, szül. 1856-ban. Édes atyja János kereskedő volt s családjával Nagy Szent Miklóstra költözött. A fiú magát mérnökké képpezte ki s az u. n. bronolyt robbanó szert találta fel 1882-ben, melylyel Idrián, Huttendorfban és Pribramban számos kísérletet tett.

Mielőtt gyárát Bécs-Ujhelyen felállította volna, Pribramban próba-robbanásokat tett, a 31. számú robbantás alkalmával azonban nem a tudomány, hanem állítólag bűnös kéz áldozata lett 1887-ben. Hagyatékában megtalálták a bronolyt-lőpor gyártásának ismertetését, a mely

¹⁾ Szinnyei: Magy. Irok I. köt. 679—681. h.

a francia melinitel is felülmulta s a katonai tudományokban nyert volna gyakorlati érvényt.¹⁾

Nem lehet egészen mellőznünk Szőke Ferenczet, a ki sok évig volt papja a helvét h. ev. egyháznak, válságos viszonyok között, író, szónok; Konyha Józsefet,²⁾ Gresits Miksát,³⁾ Martinyi Józsefet,⁴⁾ Leffler Sámuelet,⁵⁾ Stöhr Szilárdot és Richter Aladárt.⁶⁾

* * *

D) Szépirodalmi írók és költők: Török József, Perjéssy András, Tompa Mihály, Berecz Károly, Balás Frigyes, Bodon József.

Török József, kitűnő költő Karaba után a kath. hivek plebánusa.

Művei leginkább alkalmi versek.

1. Francisci Szányi, Episcopi Rosnaviensis inauguratio celebrata per J. T. an. 1801. — 2. Carmen Heroicum in laudes Bonapartei post pacem in Campo Formio. — 3. Carmen elegiacum in consolationem Com. Forgách dignitati supremi Nitriensium Comititis exuti. — 4. Carmen in inaugurationem Francisci Koháry in supremum Honthensium Comitem. 5. Elegia Antonio Makay Episcopo Neosoliensi. 6. Plausus in solenni Ladislai Eszterházy in Epis-

¹⁾ »Pesti Hírlap« IX. évf. 1887. márcz. 16.

²⁾ Az ötvenes években politikai fogoly Vácson.

³⁾ A losonezi főgymn. igazgatója. Olasz író.

⁴⁾ A nyiregyházi ágost. h. gymn. igazgatója. Évekig volt nevelő Klagenfurtban Görgey Arthur családjánál.

⁵⁾ Tankönyv író. A nyiregyházi gymnasium tanára.

⁶⁾ Az aradi főgymn. tanára. Jeles bothanicus.

copum Rosnaviensem inauguratione. — 7. Suprema ad suos districtuales Fratres dicta verba. — 8. Foedus trium Potentiarum celebratum. 9. Nuptiae Napoleonis Ludovica decantatae.¹⁾

Perjésy András költő, a róla elnevezett verses krónika szerzője, melyben Rima-Szombat városának történetét népies nyelven adja elő. Kronikáját három részre osztotta. 1. Rima-Szombat fundálása, 2. A vallásszabadság elvétele, 3. A ref. egyház újra szervezése. — Költőnk 1783-ban már idős ember lehetett. Maga mondja »Fetske Jó Hajnalban az ház tetejére« kezdetű dalában:

Másoktól mit félek? idős Ember vagyok!
Betsültre kapni már én nem is vágyok;
Elég motsok rajtunk az bűnnek mirigye
Kit tsapott nyakunkban Épségünk irigye.²⁾

Tompá Mihály az ujabbkori nemzeti költészet a népiessel szövetkezett irányának legkiválóbb képviselője, született 1817. szept. 28. Atyja szintén Mihály, csizmadia-mester, édes anyja Bárdos Zsuzsána. A fiú anyja halála után a borsodmegyei Igriczibe került anyai nagypjához,

¹⁾ Gödér István: Hollók Imre irod. működése cz. értekezés. »A rozsnyói prém. r. főgymn. 188³/₄. évi Értesítője 31. lp. »Rozsnyói egyházm. Töredékek« VIII. köt.

²⁾ Méltatta a »Gömör-Kis-Hont« XI. évf. 51. számában 1890. decz. 4. Ladányi Béla.

míg az apa egy a rima-szombati czéhből kikö-
 zösített iparos két más fiával Miskolczon lakott
 s a városnál tizedes volt és kalendáriumokat
 meg verses historiákat árult. A fiuk közül az
 egyik hentes legény volt, a másik egy vézna
 suhancz a porcellángyárba járt és edényeket
 festett. A költő is járt 1843-ban a miskolczy
 református gymnasiumban; Aranygyal, Petőfi-
 vel s Kerényi Frigyessel mint tanuló ismer-
 kedett meg, ez utóbbihoz Bartfáról egy költői
 levelet is intézvén. Atyja másodszer házassodván
 nőül vette Bóka Juliannát egy félszemű öreg
 asszonyt, Tompa folyton sok hányattatásnak
 volt kitéve nevelősködött Sárbogárdon, Eperje-

sen stb. theológiát meg jogot tanult Sáros-Patakon. 1845-ben pályázott a miskolczi reál-lyceum egyik tanári székéért, de el nem nyerte, Pestre rándult tehát, hogy ügyvédi vizsgálatot tegyen, de hosszas betegsége ágyba szegte s a »Télen nyáron« című népdalát a Rókus kórház egyik szobájában költötte; lelkésznek ment azért Bejébe, majd Kelemérre és Hanvára, a hol megnősült, elvévén Soldos Emiliát a kívül boldog családi életet élt, bár két kis fia korán elhalálozott. 1848⁹-ben a rimaszécsi nemzetőrök tábori papja s mint ilyen vett részt a schwechati ütközetben. Barátsága Bónisné Pogány Karolinával, a női jellemek egyik leg-tökéletesebbjével még Sáros-Patakon kezdődött, Szemere György ismertette meg vele s Tompa a verseit e hölgynek ajánlotta.

Tompa verseket már 1841-ben irogatott. Népregéit, népmondáit nem győzték magasztalni; »Szuhay Mátyás«-a 1847-ben jutalmat nyert s a Kisfaludy-Társaság tagjai sorába vette fel, a magyar t. Akademia pedig 1868-ban neki ítélte oda a nagy jutalmat. Mikó Imre, a későbbi miniszter barátságával tisztelte meg. Meghalt 1868. júl. 30. Hanván, a hol kinos szibaj vetett véget életének. Emlékiratait a jászói levéltárba tette be, a melyeket csak 1918-ban fognak felbontani. Költészetét az egyszerűség, a csendes béke s az anyatermészethez való feltétlen ragaszkodás jellemzi. Nincs magyar költő, a kinek lyrája az

ember keblét annyira áthatna, mint ő; a ki a költészetében a szívét osztotta szét. Alaphangja a merengés, a bánat; de a mely folyton férfias és nemes érzelmekben nyilatkozott. Kedvencze a kép, a jel, az allegoria. Virágregéiben az emberi élet és a sors esélyeit példázta. Motivumait a Sajó mentén, különösen a multak emlékeiből merítette; kedvencz themái a családi örömök, a bánat, a haza-szeretet, a barátság, stb. Hazafias költeményeiért üldöztetést is szenvedett 1850-ben »A gólyához« czimű verseért Kassán ült hat hétig. Muzsája utolsó esztendeig emelkedőben volt, daczára, hogy évek óta hol Graefenbergben, hol Feketehegyen gyógykezelték, mely utóbbi helyen minden nyáron emlékünnepet tartanak fölötte. Szülőházát Rima-Szombat 1878-ban emléktáblával jelölte s emlékszobrára folynak az adakozások.¹⁾

»O l a j á g« czimű imádságos könyvét a nők valláskülönbség nélkül használják.

Berecz Károly ügyvéd, eredetileg Perecz, a magyar tud. Akadémia tisztviselője 1821. okt. 12. született. Jogot tanult s az 184³/₄. országgyűlésen b. Eötvös József oldala mellett Po-

¹⁾ Tompa Mihály versei Pest, 1847—1857. Teljes kiadásban I—VI. köt. 1858—63. Mehner-féle kiadás 1894. — Ferenczy József: Tompa Mihály élete. Pozsony, — Kerékgyártó Elek Tompa Mihály költészete. Budapest, 1879. — Tolnai Lajos: Tompa költészete. »Budapesti Szemle« 1878. — »Fővárosi Lapok« 1879. okt. 30. Léva József cikke »Budapesti Szemle« 1889. jan. 157. szám 1—27. »Vasárn. Ujság« 1878. 51. képpel és 1893. jul. 30.

zsonyban nyert alkalmazást. Ekkor ismerkedett meg Petőfivel, a ki itt egy szintársulattal szeretett volna szerződni. Mikor Szemere Bertalant faklyás zenével tisztelte meg az országgyűlési fiatalság, a szónoklatot Berecz Károly tartotta s népszerűsége nagy volt. 1845-ben gróf Zichy Manó titkára s az 1847—8-iki pozsonyi országgyűlésen távollevő követ a füleki gróf Berchtold Antal helyett. Mikor a magyar kormány 1848-ban a hivatalos lapot megindította, a »Közlöny« segédszerkesztője lett s a lappal vándorolt Budára, Debreczenbe, Pestre. A felszabadult sajtó első terméke a Berecz »Szabad hangok« czimű költemény-füzete volt, sokat dolgozott a folyóiratokba »Rimavölgyi« név alatt, a »Jelenkor«-ba »Sevér« és »Szilvester« név alatt a »Pesti Naplóba.«

A »Krinolin Naptárt« »Sánta Ördög« név alatt 1865-ben Ebeczky Emillel együtt szerkesztette.¹⁾

Balás Frigyes szül. 1834. márcz. 6. Szolgabíró volt Pest vármegyében majd Torontálban. Az 187⁵/₈. évi országgyűlésen Nagy-Becskerek városát képviselte. Meghalt 1879. jul. 18. Elemeiren (Torontálban.)

Művei: 1. Utóhangok Rima-Szombat 1859. — 2. Gömöri Titkok Rima-Szombat 1860. — 3. Szerelmi pikanteriák. Kolozsvár, 1863.

¹⁾ Szinnyei József: »Magyar Írók« I. köt. 6. füz. 916—918. hasáb.

— 4. Tartaroff herczegné. Kolozsvár, 1863. — 5. Egyik az egyik csillagban, másik a másikban. Pest, 1864. — 6. Ibolyabokor Pest, 1864. Irt szindarabokat, melyek közül 1861-ben „A honvédhuszárokat Almássy Tihamérral együtt szerzette. — Szerkesztette a „Hölgyfutárt“ 186²/₄. és a „Csalán“ cz. lapot. Ő alapította a „Torontált“ 1872. majd a „Császárfürdői“ és az „Árnykép-Albumot“ adta ki.

Bodon József szül. 1845. szept. 29. Tanult szülővárosában és Kecskeméten. A hetvenes években a fővárosba került, a hol egyideig ügyvédkedett s a »Fővárosi Lapokba« és »Vas. Ujság«-ba írt 1878. a »Mulattató Ujság«-ot szerkesztette. Súlyos szívbaja miatt vidékre ment lakni s előbb Gyöngyösön volt ügyvéd, majd Rima-Szombatban, előbbi helyen szerkesztve a »Gyöngyösi Lapok« cz. ujságot. A Petőfi-társaság 1877. tagjává választotta.

Művei: 1. Elbeszélések Budapest 1878. — 2. A magyar nemzet története 1878. (Szalay József folytatta.) — 3. Az életből 1883. — 4. Négy eredeti elbeszélés. 1883.

A 3. szám alatti műről írja egyik bírálója: Az »Utolsó Kurucz« legfényesebb bizonyítéka Bodon elbeszélő tehetségének s valóságos gyöngye a magyar novella irodalomnak. Eredeti, mélyen átérzett, jellemzetes, bámulatos finomságú rajzával valóságos cabinetdarab. Teljesen önálló, minden ízében magyar független és egyéni világnézlettel irályában épp úgy mint a

componálás mesterségében mindig szabatos, jellemző, kifejezésteljes.«¹⁾

Felemlítendők ezek után Terhes Sámuel, költő,²⁾ Huszt Jenő³⁾ és Lőrinczy György⁴⁾ szépirodalmi írók.

* * *

E) Színészek: Erdősiné, Szathmáry-Laczkóczy né szül. Farkas Lujza, Blaháné szül. Kölesi Lujza. De lássuk részletesebben.

Erdősiné név alatt emleget egy kedves színművésznőt Déryné,⁵⁾ a ki a gömör-vármegyei várnagy igen ügyes kis leánya volt; 1818-ban s a Kilenyi társulatánál szivességből a kis Cupido énekét, meg holmi verseket szavalt s azokat oly kedvesen mondta el, hogy foráztatták is.⁶⁾ Később mikor megnőtt színésznő lett belőle s Erdősiné név alatt ismerték.

Szathmáry-Laczkóczy né szül. Farkas Lujza a napvilágot 1818. június 21. pillantotta meg először. Édes atyja Farkas István színész volt, anyja Fodor Klára, a kik korán elhalálozván a gyermek Petrisevits Horváth József igazgatóhoz került, kinek társulatával vidéken szerepelt. 1825-ben részt vett a koronázási

¹⁾ »Irod. Értesítő« I. évf. 17. szám 1888. aug. 1.

²⁾ Kassáról jött Rima-Szombatba.

³⁾ Műve »Ábránd és való« 1861. két kötetben jelent meg.

⁴⁾ A »Gömör-Kis-Hont« volt szerkesztője.

⁵⁾ »Déryné Naplója« Sajtó alá rendezte Törzs Kálmán Budapest, 1879. I. köt. 334—339. lp.

⁶⁾ Foráztatták = Voraus! Ujra, hogy volt!

diszelőadásokon Pozsonyban. Majd 1829-ben nevelő atyja halála után Éder Ede igazgatósága alá került, 1831-ben pedig Fehér Károly fogadta családjába a sugár termetű, szép és fürgé leánykát, a ki 16 éves korában férjhez ment Szathmáry Dániel színészhez, a magyar szabadságharcz első áldozatához, a ki mint honvédszázados esett el, négy gyermek nevelésének gondjait hagyván a feleségére. Fiai közül Károly és Árpád jeles színészek váltak. Kilencz közül az egyik katona lett, s Garibaldi mellett egyike a száznak. Szathmáryné 1848-ban maga is szerepet játszott, keblén kokárdával, kezében a háromszínű lobogóval nemcsak felfonulást tartott, de a városháza erkélyéről szavalt is, mi miatt Károly fiát nem volt képes az ötvenes években a katonaságtól kiszabadítani. Szathmáryné eleinte mint szende szerződött, majd drámai hősnői szerepekre vállalkozott, de ezekhez nem birt vérmértéklettel. Kolozsvárról a harminczas években Latabárhoz került Győrbe és Pozsonyba, végül 1843-ban Bartay hozta le a nemz. színház kötelékébe. 1851-ben férjhez ment Laczkóczi Nándorhoz, hanem attól elvált s folyvást nagy gondok közt élt fizetve annak adósságait. A mama név őt nemcsak a színpadon, hanem az életben is jogosan megillette. Ötven éves jubileumát 1888-ban tartotta, a színpadtól elbucsuzott 1891-ben. Szerepei közül híresek voltak a czímszerep Szigligeti »Mamájában«,

»Nők az alkotmányban« Tóth Kálmántól, »Mátrai vadászok« színésznője, Fáy András darabjában; F a d e t t e a »Tücsökben,« Marczellina »Figaro házassága«-ban, a d a j k a Sheakespeare »Romeo és Juliája«-ban és így tovább.

Meghalt 1893-ban okt. 28. Tetemei az újpesti temetőben nyugszanak.¹⁾

Jogot tartunk végre Blaháné Köles Lujzához, ki e városban született,²⁾ 1850. szept. 5. Atyja Reindl Sándor katonatiszt, később »Várai« név alatt színész. A Lujza még gyermek volt, midőn 1858-ban Völgyi szintársulatánál az első próbát tette Győrött. Tizennégy éves korában kisebb énekes szerepekre Budára szerződött; hangja üde volt ugyan, de iskolázatlan s csak Szabatkán művelte ki, midőn Blaha nevű karmesterhez ment feleségül előbb Hubay, majd Sipos társaságának volt szerződött tagja. Midőn 1866-ban a debreczeni állandó színházhoz coloratus-énekesnőnek szerződött és operadarabokat énekelt, kedvence lett a nagy közönségnek s az év egy részében Nagyváradon énekelt. Miután 1871-ben Budapesten Tamásit felfedezték népszinmű énekesnőre is volt szükség, Helvei Ilka nagyon úriásnak tetszett, Blahánéra gondoltak tehát, s mindenki kitörő lelkesedéssel

¹⁾ »Pesti Hírlap« X. évf. 67. (3304.) szám 1888. márcz. 7. — »Főv. Lapok« XXVIII. évf. 31. szám 1891. jan. 31. »Vas. Ujság« 1874. évi 43. szám (674. lp.) »Egyetértés« 1893. XXVII. évf. 299. szám.

²⁾ »Vasárnapi Ujság.« 1875.

fogadta 1872-ben »Tündérlak Magyarországon« népszínmű Marcsáját, a ki nemcsak énekelt, de játszott is. Midőn pedig a hetvenes években a népszínház felépítették egyenesen Blahánéra czéloztak, a ki nélkül ez a genre aligha virágzott volna fel, s a nemzeti színház egész népszínmű repertoire átment vele és Tamásival, a hol az általa énekelt dalok hatása alatt egy évtized alatt megmagyarosodott a főváros kereskedő és iparos eleme. Fellépett az operettekben is; eleme azonban a népszínmű maradt. Blaha halála után férjhez ment Soldos Sándorhoz, a kitől elvált s 1881-ben báró Splényi Ödön vette feleségül. Blaháné életpályája nagyon küzdelmes volt »Magánéletemet irjam le? — úgy mond — Hidje el barátom ez nagyon szomorú kép lenne és nem felelne meg a várakozásnak, melyet a közönség a kaczagó, pajkos Blahánéről alkotott magának. Sok küzdelmen, kellemetlenségen mentem már ez életen keresztül nem a legörömeztobb tekintek ezekre vissza. Életírásomat majd akkor fogom megírni, ha pályámtól visszavonulok, midőn már senki sem törődik velem, ha nagyon öreg asszony leszek és a kályha mellett pápaszemen át olvasgatom a szentírást.«¹⁾ És Blaháné emlékirataiban Rima-Szombatnak is kijut a méltó szerep, miután benne 1894. jun. havában vendégszerepelt s feledhe-

¹⁾ »Pesti Hírlap« II. évf. II. (371) szám 1880. jan. 11

tellenné tette művészetét a város közönségének apraja-nagyja előtt.¹⁾

Ide sorolhatók Vadász József,²⁾ az ötvenes évek alatt a nemz. színház tagja, Zehery János³⁾ jeles vidéki színész.

* * *

F) *Szobrászok, ötvösök, építésszek* stb. Ferenczy István Halász László, Szentpétery József.

Ferenczy István a hazai szobrászat kezdeményezője szül. 1792. febr. 23. Rima-Szombatban, a hol atyja igen ügyes lakatos volt s fiát is e mesterségnél alkalmazta. Ferenczy, mint lakatos legény vándorolt Miskolczon és Budán, utóbbi helyen Balás Andrástól rajzolni tanult, majd Bécsbe ment s a Turiet aczélgyáros műhelyében kapott alkalmazást; de egyúttal a szent Annáról czimzett képzőművészeti akademiában tanult, s 1816. ő nyerte el Solon feje által az első pályadíjat; de mint magyar és protestáns ösztöndíjat nem kaphatott, a melylyel Rómába zarándokolhatott volna, pedig erre ellenállhatatlan vágyat érzett magában, különösen »Mária-Krisztina siremlékét« szemlélve, melyet Canova faragott s azon műszaki és történelmi műveket olvasgatva, melyekkel a bécsi könyvtárak és gyűj-

¹⁾ »Gömör-Kishont.« és »Pesti Hirlap« 1894. juu. és 1887. decz. 3

²⁾ Családi néven Zvada.

³⁾ 1872-ben Miklósi Gyulánál játszott Budapesten. Ifjan halt el.

temények el voltak halmozva. Önerejéből ment el azért Rómába, s ott a Canova, majd Kaunitz herczegnő közbenjárására a Thorwaldsen műhelyébe került a hol »alvó Vénusa« általános feltűnést, sőt csudálkozást ébreszt. Ferenczy Rómából küldötte haza Csokonai mell-szobrát s a »Pasztor leány«-t mint a művészet kezdetének allegoriáját, az előbbi Debreczen városának, az utóbbit József nádornak emlékül a ki őt öt éven keresztül 400—400 forintnyi segélylyel támogatta. A magyar főurak közül különösen kiemelhetjük gróf Eszterházyt, a ki őt magával vitte Nápolyba s vele együtt lelkesedett a pompéji romjaiból kiásott antik-tárgyak szemléleténél, nem úgy mint gr. Széchenyi István, a kire neheztelt s a kivel szintén együtt járt; de arra se tartotta érdemesnek, hogy »kocsijában üléssel megkinálta vagy egy tányér levesre meginvitálta volna.« Miért? a gróf »Kelet Népe« czimű művében igazolta; Ferenczy ellenben így vélekedett: »Rómának semmi szüksége nincs az én olyan, a milyen talentumomra, ellenben Magyarországnak nagy szüksége van arra, hogy fiai közül valaki a művészséget megismertesse és megkedveltesse. Tudom, hogy minden kezdet nehéz, de én meg akarok küzdeni a nehézségekkel, hogy azoknak, kik majd utánunk jönnek, könnyebben legyen dolguk.« Mikor haza jött Budán a várban műtermet építtetett s itt faragta »István vértanu« szobrát

az esztergomi basilika számára, melyet 1831-ben állítottak fel. Döbrentei figyelmeztetésére pártfogásukba vették gróf V a y Adam, gróf S á n d o r M ó r i c z, Ü r m é n y i J ó z s e f országbíró, gróf B r u n s z v i k J ó z s e f tárnokmester, M a r c z i b a n y i Márton, gróf T e l e k y J ó z s e f referendarius és S z i l a s s y J ó z s e f főispán. Nevezetesebb művei: S z á n t h ó Márton siremléke Kecskeméten, K ö l c s e y mint költő s államférfiú, K i s f a l u d y Károly, V i r á g h Benedek emléke és S c h u s t e r tanár mind a négy a m. nemz. Muzeumban. F o r r a y Iván siremléke, az »Ü d v ö z ü l t l é l e k « a vályi templomban; K á r o l y i István gróf első feleségének siremléke Fóthon; több mellszobor a rimaszombati apai ház telkén, a hol műterme állott, egy száraz kút fenekén összehordva mállanak szét K á r o l y - R ó b e r t király mellszobrával, melyet a városnak faragott. Működéséért a magyar tud. Akademia 1832-ben levelező tagjává választotta, noha ellene akkor már hangok emelkedtek, s midőn 1839-ben a nemzet a nagy Hunyady Mátyás lovag szobrának elkészítését rá bízta, szinte azt lehet mondani, hogy tervszerűleg buktattak meg! A politikai élet mozgalmai közt elköltvén az aláírt százezer forintból csupa kísérletezésre mintegy 17 ezret, budai házát, az üstökkel és öntökemenczével áruba bocsátotta a lovasszobor gipsz mintáját összetörte s vésőit bedobta a lánczhydról a Duna hullámaiba, s

1846-ban szülővárosába költözött, a hol öreg napjait leélte. Ebből az időből való volt életpályájának emblemmája, mely egy nagy tűzvész alkalmával összeroppedezett, miért is azt koporsójába rakatta, Vörösmarty ama levelével, a melylyel a költő az »Atheneumban« a szobrásznak védelmére kelt. Mint oly egyén, a ki a francia nyelvben jártas volt, ő tolmácsolta a város küldöttségét 1849-ben Natte tábornok előtt, majd a szabadságharcz után pártfogásába vette I z s ó Miklóst, a kit ő vezetett be a szobrászat első elemeibe.

Meghalt 1856. jul. 4-én.

Irodalmi mánkasságát jelzi a »Társaságos emberi illendőség, vagy: kinek-kinek mi az övé, mi a másé,« 200 rézre metszett históriai képekben a scytha és magyar történetből magyar és francia magyarázattal; I. füzet 1839. Irt a »Közhasznú Esméretek Tárába« az 1840-iki Honművészhöz, Athenaeumba, Társalkodóba. Leveleit a »Fővárosi Lapok« 1874. évf. tette közzé.¹⁾

¹⁾ Zsilinszky Mihály: Ferenczy István szobrász (A Kiskaludi Társ. Évlapjai Új folyam XIV. köt. 1878/9. Budapest 1879.) — »Budapesti Szemle« 1860. IX. köt. 50 lp. Magyar Akad. Értesítő Nyelv- és néptud. oszt. I. 1860–1861. Fővárosi Lapok 1874. 98–105. 1891. évi decz. — »Gemeinn Blätter« 1822. 97. szám. — »Tud. Gyűjt.« 1821. XI. és 1823. V. köt. — Divatcsarnok 1853. 20. 51. szám és 1855. 48. szám. — Pesti Napló 41. évf. 177. szám. 1890. jun. 29. — Vas. Ujs. 1856. 28. sz. 1859. 19. sz. 1862. 3. sz. 1875. 40. sz. — Magyarország és a Nagyvilág 1875. 39. sz. 1880. 47. sz. — Újabbkori ism. tára. Pest, 1850. III. köt. 261. lp. Ein ung. Bildhauer zerstört sein Werk dr. Frankl: Sonn-

Halász László szobrász szüi. 1828. márcz. 10. Gymnasiumi tanulmányait befejezván a műszaki pályára lépett s La Vigne cs. k. udvari szobrász mellett képezte ki magát Bécsben. Ő készítette a prágai Hradsinban azokat a pompás műveket, melyek a néhai V. Ferdinand király által lakott termeket díszítették. Haza térvén Szakalban birtokot vásárolt és gazdálkodott. Majd Kuglerral műtermet nyitott Budapesten s elkészítette a hg. Voronieczky siremlékét. 1871-ben tanárnak nevezték ki a budai reáliskolához s mint ilyen halt meg 1883. márcz. 14.

Szentpétery József szül. 1781. ápr. 12. Már gyermekéveiben szívesen segédkezett édes atyja műhelyében, a hol őt a diszes fegyverek rajza utánzásra serkentette. Szőke Ferencz esperes ajánlatára Hangácsra került Szathmáry Pál birtokos és festő műtermébe, majd Kassára ment s megtanulta az ötvös és a könyvkötő mesterséget. 1805-ben vándorolni ment Pestre, majd Lőcsére és Bécsbe. Olaszországba való utazását 1806. megakadályozta a rendőrség, miért is visszatért Pestre s 1809. szerény kis műhelyt nyitott s a remekelésnél birságot szenvedett, mi miatt boszantó czég-táblát tett ki, ezért a czéh legényt nem osztott neki, úgy, hogy nyomorba jutott, úgy, hogy még nem volt 30 éves,

tagsblätter 1846. 936 lp. — »Brünner Zeitung« 1856. No. 164. — »Bohemia« (Prager Blatt) 1856. No. 167. — Abendblatt der »Grazer Zeitung« 1856. No. 160. — b. Hormayr s Archiv XVII. 1826. évf. 55. lp.

mikor egészen megőszült. Később mikor megnősült ől ment a dolga, de meglopták s művét »Nagy Sándor átkelését a Granikuson« a bécsi cs. kincstár vásárolta meg. Második művének az »Arbelai ütközetnek« ára 4000 frt volt, azonban az Londonban 20 ezer forintért kelt el. »Moriatur pro rege nostro« cz. művét Fáy Alajos szerezte meg, »Budavárának visszavételét« s Krisztust a megfeszítés előtt« a nemz. Casino. A kritika elismeréssel irt Szentpéteryről a kit a bécsi ötvös czéh nagyszerű elismerő oklevéllel s az 1851-iki világkiállítás bírálóbizottsága Londonban kitüntette. »Porus király fogságba esése« 300 lat ezüstöt nyom s a nemz. Muzeumban látható.

Szentpétery öreg napjaiban a vésőt tollal cserélte fel s a vallás főigazságairól könyvet irt, hanem az kéziratban maradt. Czikkei a »Tudományos Gyűjtemény«-ben s a »Hetilapban« jelentek meg.

Meghalt Budapesten, 1862. jun. 13.¹⁾

Szentpéteryre vonatkozólag figyelmet érdemlő azon nyilatkozat, melyet az 1832-ik évi »Tudom. Gyűjt.«-ben olvastunk tőle:

»Csekély számú népességet magadban foglaló kedves születésem helye Rima-Szombat! — sóhajtja fel — mennyire haladtál te elő negy-

¹⁾ Gelléri Mór: A magyar ipar uttörői Budapest, 1887. 173—175. lp. — »Tud. Gyűjt.« 1832. VII. és IX. köt. majd 1833. V. kötet.

ven év óta a közmivelődés útján! Vajha a te példádát követnék az országnak azon részében lévő városok is, melyek az ő megrögzött régi szokásaikat elhagyni nem tartják kisebb igaztalanságnak, mint az ő nemzeliségöket megtagadni.» — Megjegyzendő, hogy ő 23 éves korában adta rá a fejét, miszerint a német nyelvet elsajátítsa s a legelső bugyogót felöltse.

»Igaz az — folytatja — hogy ezen te előre való törekvésed közben becsuszott ugyan a te kebeledbe is valami olyas, a melyet a mi atyáink nem a legjobb szemekkel néztek volna. — A te kicsinységedet pótolja ki a te köznemes czélra való törekvésed — neveld a te gyermekeidet az országnak, adj fiakat a nemzetnek, kik a te homályodat az ő fényökkel elűzzék, még eddig nem pirult meg a te orczád az olyan szégyen által, a melyet a te fiaid neked okoztak volna.«¹⁾

Végül nem hagyható felemlítés nélkül Miks Ferencz építész, a ki iskoláit a külföld legjelesebb egyetemlein végezte s a kinek a város szépítése körül számos érdemei vannak.²⁾

* * *

Mint katona szép előmenetelt tett Kálmán Frigyes honvédhuszár-ezredes, híres lovas, a pécsi 8. sz. huszárezred parancsnoka. Mint kereskedő említendő Kretschmár Adolf.³⁾ A mű-

¹⁾ »Tud. Gyűjt.« 1832. IX. köt. 88. l.

²⁾ Született Losonczon. Meghalt Budapesten, 1880-ban.

³⁾ Szül. 1818. Szepes-Szombatban. Életrajzát lásd »Wiener Weltausstellungs Zeitung« III. éfv. 1873. márcz. 15.

ipar terén említendő Csapó Lajos könyvkötő, kinek egy Missaleja a vaticani könyvtárba került és Majomi József nyereggyártó, a ki 1858. egy diszes nyereggel kedveskedett az itt időző Ferencz József ő Felségének. A mű Bécsben van.

44. Az 1848/9-iki eseményeket megelőző időszak.

Egy-két emlékezetesebb mozzanatot lehet mindössze e helyen városunk történetének ez időszakából kiemelni.

1802-ben egyesült Gömör és Kis-Hont és az ugyanezen évi VIII. t.-cz. értelmében törvényesített. Azóta a megye székhelye Pelsőcz és Rima-Szombat, majd később maga Rima-Szombat.

1806-ban meglátogatta városunkat József főherczeg és az ország nádora, azóta nem is emlékszünk, hogy magasabb látogatója lett volna, mint 1858-ban ő Felsége Ferencz József s később egy alkalommal Albrecht főherczeg.

Rima-Szombat szabadalmait és kiváltságait 1815. decz. 12-én a Pelsőczön tartott vármegyei közgyűlésen hirdették ki s érvényüket a vármegye nagy lelkesedés között hagyta helybe.

A várost 1821-ben még nádori telkek (Sessio) szerint osztották fel s a lakosság száma csak 3121, a családok összes száma csak 866, ebből is csak 22·86-^o/_o nemes, sőt ha az egyéneket vesszük hát csupán 15·82-^o/_o.

Az ágost. h. evangélikusok szentegyháza valamikor térségen állott homlokzatával a piac felé eső u. n. cserencsényi utczára. Az ötvenes években toronynyal látták el, bekerítették, a vad-vizes, semlyékes helyet szabályozták, majd csinos paplakkal látták el.

A mai vármegye háza »Fekete sas« czimen városi vendéglőnek épült, a szabadságharcz előtt nemesi curia volt s azt, a ki a katona-fogdosáskor ide menekült nem volt szabad besorozni.

A »Három rózsza« czimű vendégfogadót e század második tizedében építették a városi úri kaszinót 1834-ben helyezték el benne, itt tettek kísérleteket egy állandó magyar színház megalapítására vonatkozólag; de sikertelenül, csak diszletek és suffiták voltak, melyeknek a vándorszínészek és műkedvelők nagy hasznát vették.

Mi a casinót illeti, arra itt valóságos missió várakozott. Az 1825/7-iki országgyűlés még mindig a gravamenek tárgyalásával foglalkozott, a rimaszombatiak kedélye rendkívül hajlott ilyenek megvitatására. Hol panaszkodtak volna inkább, mint a casinóban? Széchenyi védte a kiváltságos osztályt a bécsi kormány önkénye ellen, Kossuth felrázta a városi polgári földmives elemet az évszázados lethargiából. A harminczas évek vívmánya volt, hogy az úrbéri törvény szabályozta a földesúr és jobbágy közt fennálló jogokat, majd behozták a hitelképesség emelése végett alkotott váltótörvényt és a jobbágyok önkénytes örök-

váltságát, mely intézmények következtében eszmélni kezdett a nép s tüntetni kezdett a szabadelvű reformok érdekében. Majd felemelte tiltakozó szavát a pánszláv üzelmek ellen, melynek itt a magyar határszélen minden időben derekasan meg is felelt; eszményképe lévén a népképviselőlet alapján választandó országgyűlés, az egyenlő teherviselés, a törvény előtt vallott jogegyenlőség; eszmék ezek, melyeket zászlájára irt a nép egyeteme a magyar szabadságharcz kitörése alkalmával azonnal.

Városunkat a vándorszínészek is gyakran, sőt elég sokszor felkeresték. Így a század második tizedében Déryné játszott nálunk a Kilényi társulatánál, melynek tagjai voltak Szentpétery Zsigmond, Pály Elek és Szilágyi Pál. Déryné rendezetlennek nevezi ezt a társulatot, mely a vármegyeház szálájában vagy a bálteremben játszott. A földbirtokosok előszere-ttel jöttek be az előadásra különösen Jánosi-ból. A rima-szombati jó, szelid közönség Calderon »Az élet csak álom« s a mai napig ismert »Tündérkastély Magyarországon« című darabokkal nagyon meg volt elégedve.¹⁾ Az idő-tájban (1817.) Petricsovits-Horváth József társulata játszott mikor a »szép Farkast« egy kis leánynyal, Lujzával, örvendeztette meg neje.²⁾

¹⁾ Déryné Naplója. Sajtó alá rendezte Törs Kálmán. Budapest, 1879. I. köt. 334—339. lp.

²⁾ »Fővárosi Lapok« 1891. jan. 31. XXVIII. évf. 31. sz. tárczája.

Mágát az u. n. színházat, az az a casino teremben elhelyezett színpalakat 1838-ban alapították s farsangban nyitották meg Ujfalussy Sándor igazgatósága alatt. A nagy közönség ő vele már nem volt megelégedve, miután ősszel felhívást tettek közzé, melynek értelmében »oly szintársaságoknak, melyek éldeletet szerezni nemcsak nem képesek, sőt inkább válogatva rossz, ismeretlen s minden hatás és ész nélküli darabjaiknak még rosszabb előadása által a néző közönséget a játékszíntől elidegenítik stb. . . . színpadunkon fölléphetni ezentúl reményök se legyen.«¹⁾

1824. táján vetették meg a jelenlegi »Széchenyi kert« alapját. Töménytelen széna és szalma-kazal állott azon a helyen, a nép rákászni járt oda a Rimába s állítólag Lenner Ferdinand agyában született meg az eszme, e helyet parkirozni, a ki mindig félt a rákászók által rakott tűz elharapódzásától, valahányszor a Madách-kertjébe vagy Szabatka pusztára kirándult. A »város kertjéről« irta Édes János az 1839. évi »Társalkodó« 20-ik számában, hogy nem hiszi, miszerint Felső-Magyarországon párja találkozna.

Egy megyei kórház eszméjét 1840-ben pendítették meg először.

A házi adót és a közmunka megváltását Ragályi Ferdinand és Dapsy Vilmos indit-

¹⁾ »H o n m ű v é s z « 1838. okt.

ványa következtében önkényt vállalta el polgárságunk s a nemesi nemadózás elvén ők törtek rést először az 1845. év április havában. Ragályi 1894. jun. elején halt meg.

Hogy a városnak minő formája lehetett e folyó század első felében, az 1839-ik évi »Társalkodóból« láthatjuk, a hol egy a felvidéken utazó egyén apró házainkat mindannyi salétromfőző helyekhez hasonlította. »Rima-Szombat kis helyre szorult, az igen tömött város, házak s lakók úgyszólván egymás hátán, többnyire kéménytelen faépületekkel . . . — a füst a házak belül fűlő kandallóiból egy kurta tapasztcsőn a padlásra egyenesen megyen föl, s ott oszlik el, minden házat salétromfőző helynek képzelgetvén annak tetőnni kigőzölgése.« Lakószai jó mesteremberek, kivált szűrszabók, csutorások, fazekasok;¹⁾ asszonyai jó kenyérsütők;²⁾ piacza nagy — a rima-szombati cserépkályha s kenyér országszerte híresek — igaz, különös benyomást gyakorolnak az idegenre a mi cserépfazekat égető kemenczéink (a bányák), azonban azok, a kik itt a híres rima-szombati cserépedények agyagját vélik feltalálni, fölötte tévednek, miután a kályhások és fazekasok az agyagot messze földről szállítják ide. Az agyag Zsaluzsányból, az égetett mész Pribojról kerül

¹⁾ A rima-szombati fazekasműhelyről olv. a »Házánk s a Külföld« cz. lap. 1867. évf. 40. számát (képpel.)

²⁾ V. ö. »István bácsi naptára« I. évf. Huszt Jenő cikkét.

ide. Gubás volt 1821-ben 198; csizmadia 124; varga 75 és szabó 24; szűrszabó 92; fazekas 29; csutorás már csak 4; ötvös 6.

A forradalmat megelőző években sok tűzeset fordult elő: Így többi között 1847-ben máj. 22-én gyuladt meg az ispotály-köz, (majd külső-rózsa-utca néven ismeretes); ekkor égett le a serház, mely többé hasonló célra fel nem épült; leégett a Ferenczy műterme stb., minek folytán a város éjszak felül az által bővült, hogy a baromvásárok tartására a régi temető jelöltetvén ki; e környéken sok új ház emelkedett, melyek között a legkiválóbb a törvényszéki palota, a megyei kórház és a katonai laktanya stb.

Az 1848. máj. 14-én a jánosii-utczán 34 csür és 4 ház égett porrá, s ugyan ez év pünköst harmadik napján a Sodoma, (majd zöldfa) utczának 12 ház és 3 csür lett a lángok martalékává.

45. Adatok az 1848/9-iki szabadságharcz eseményeihez.

A magyar forradalmi tüntetések itt is az 1848. év tavaszán vették kezdetöket. Nemzeti zászlók leptek el minden magasabb épületet s a galambősz Radics Marczi bandája ez előtt soha nem hallott lelkesedéssel hangoztatta a Rákóczy-induló viharát.¹⁾

¹⁾ Hogy mily tisztelettel viseltetett a nép Rima-Szombathban a Radics zenekara iránt, mutatja különösen, hogy a primás arczképét, ugyszólván, minden család berámáztatta, s a zenekart bő pártolásával látta el folyton-folyvást!

A virág-vasárnapi vásári alkalommal már kiállt a piacra a toborzó s a szilaj hadfiak kurjantására számtalan délczeg ifjú csapott fel honvédnek s a kis sereg mihamar együtt volt és lakosságunk színe-virága nehéz fegyverbe öltözve indult szent kötelességét teljesíteni, hova a haza baja szólította; ott voltak többen a tíz első honvédszászlóalj harcosai között, vívtak a 2. és a 9. számú lobogó alatt is, mely zászlóaljoknak több, mint $\frac{5}{6}$ része vérével festé a magyar szabadságot.

Felállott kevés vártatva a nemzeti őrsereg is, s az alig 4,000-nyi lelket számláló kis város egymásután 220 főnyi katonát adott, kiállította a rendes hadjutalékot, az ujonczokat, sőt a megyei zászlóaljhoz 8 havi szolgálatra 26 egyént adott, a guerillákat bele nem számítva.

Nemzetőreink Almássy Albert gróf őrnagy vezénylete alatt rövid kiképzés után, Schwehat alá vonultak, a hol 1848. okt. 30-án állták ki az első tűzpróbát, fájdalom, nem a legnagyobb sikerrel. Reggeli 7 órakor kezdődött a csata s Móra altábornagy volt a sereg fővezére. Egy a jobb szárny leghátulsó soraiban felállított, kaszával fegyverzett komárommegyei csapat a közéje hullott bombától rendetlen hátrálásnak eredvén, a mienket is megzavarta¹⁾ és csupán

¹⁾ Gelich Richard: Magyarország függetl. harca Budapest, 1884. I. köt. 316—332. lp. — Kerékgyártó: »Magyarország tört. kézi könyve, Budapest, 1874. VII. 448.

egynéhány maradhatott életben, a kik bizonyos, régi kipróbált harczos figyelmeztetése folytán a bombázás ideje alatt a sűrű füstgomoly leple alatt hasra feküdve várták, miglen őket a Fischa folyón való átkelésre vezényelték. Elesett Harmatzy Lajos, eltűntek igen sokan.

A vezéri botot Mógának a lóról történt lebukása után az alig 30 éves Görgey Arthur vette át, a kit Kossuth egyszersmind tábornokká léptetett elő.

Sokat, igen sokat ígérő fényes jövő várt ekkor még a hősre, a ki a véres dráma végigjátszására vállalkozni vakmerő vala, Kossuth álmai azonban egy általában nem teljesülhettek s meghiusultak azon ígésző remények is, a melyeket e jeles katona pályájához látnoki szellemben a honvédelmi bizottmány előtt köténk.

A sereg széteszlott és mikor a rima-szombati 185 főből álló, többnyire megyei és városi közhivatalnokokból, okleveles emberekből és művészekből alakult kis csapat a köpcsényi táborba került: a hadviselés kényelmetlenségei s a folyton változó éghajlat alatt elviselhetlen hideg, testben és lélekben összetörte: a pozsonyi és nagyszombati kórházakban 35 egyén synylett; úgy, hogy az épebbekben a le nem küzdethető honvágy élénken feltámadt, a kik már-már éhen halni látták siró feleségeiket és apró gyermekeiket, miért is egy kérvényt irattak Papp Samu ügyvéd és bajtársuk által s felkérték a honvédelmi

bizottságot eresztene haza, kik a táborozás sanyarúságai alatt végkép elgyengülve már arra is alig képesek, hogy kisdied családjaikat új életre keltsék és ápolják.

1848. nov. 2-án kelt folyamodványukra Kossuth mindjárt másnap a következő hátlíratot jegyezte saját kezével:

„Tökéletes elismeréssel s hálával méltánylom én a gömöri zászlóalj példás hazafiságát, melylyel vérét, életét szegény elárult¹⁾ hazánk oltalmára felajánlotta. Ismerem a sanyarúságokat, miket szenvedett s szívvéremmel örömet megváltanám azokat. De a bennfoglalt kérésre egy kérdéssel felelek: m e g v a n m á r m e n t v e a h a z a? — nincs; sőt növekedik veszélye, mert Bécs elesett s az ellenség egész ereje szegény hazánkra agyarkodik. Most hagyni abba a hon megmentésének pályáját, annyit tenne, mint példát adni a sereg szétbomlására s ha e sereg szétbomlanék, mielőtt újat állítna helyére a hazafiui lelkesedés, akkor szegény hazánk elveszett; — s önöknek uraim pihenésök a szolgaságnak pihenése leszen; — enyém nem, mert én nem élem túl hazám szabadságának halálát.“

¹⁾ Ismeretes szóllásforma akkor.

Lássuk az autographiát magát:

Akarjék e kis a hadtest
elvezetni? - ha igen akkor
mire mit ajánlom

Azok a hadtestre mennek a világ
szélsőjére. ott jól elhelyezkednek
on, haragvni érzelmekkel
őpörög mindenütt. Önként
hisztváni a győzelemig, vagy
addig, míg sebezget sebezget
mink. Ezzel erősebb és erősebb
has a hadtest megmenekülni
- a dicsőségnek és dicsőségnek
melyben örvöghet a nemzeti
hatalom kisérni.

A magyar nem hagyja
el hazáját.

Torony Nov. 3 1848

Kossuth Lajos
elvért

A hadtest Magyar-Óvárra mozgósítatván, Kossuth
szózatára eltűntek a panaszok s bármily kétes sors várt

is hadfiainkra, szívesen belenyugodtak otthon maradt szeretteik nyomorába, a melyen segíteni úgy sem voltak képesek egy könnyen.

Ennyiből állt körülbelül az 1848/9-iki forradalmi színjáték prologusa, a mely megelőzte a Rima-Szombatban és környéken véghez ment eseményeket. A mik nálunk történtek ezek:

- a) Schlicknek Rima-Szombat körül történt portyázásai;
- b) Beniczky Lajos merész tette;
- c) az oroszok első megjelenése Szassz tábornok vezénylete alatt;
- d) Görgey alkudozásai Chruleff tábornokkal;
- e) az alkudozás bírálatával; — végre
- f) Grabbe fenyegető átvonulásai.

a) Schlick portyázásai Rima-Szombat körül.

Schlicknek Rima-Szombat tájékán való portyázásai a függetlenségi hadjárat azon időpontjára esnek, a mely a branyiszközi határhegyen történt ütközet és a Kápolna mellett véghezment csata, azaz február 5—26-ika közé tehető.

A magyar kormány még 1848. decz. 13-án felszólította Abauj, Sáros, Szepes, Torna, Gömör, Zemplén, Ung vármegyéket, hogy Schlick tábornok előnyomuló hadserege mögött keljen fel,

előtte pedig fogjon fegyvert: Borsod, Heves a Jász-Kunság népe és Pestvármegye.¹⁾

Alig két hónapja mult, hogy Schlick a duklai szorost 8,000 emberével áttörte, és már is nehéz gondot adott a Felső-Magyarországon hadi állásba elhelyezett Klapka és Dembinsky seregeinek, melyszerint a Schlick tábornoknak Hatvan tájékára kilátásba helyezett egyesülését Windischgrätzcel megakadályozzák.

Dembinsky, — kinek fővezéri fenhatósága alá az időközben a Szepességen állomásozó s névünnepét Lőcsén zajos táncmulatsággal ülő Görgey seregét is beosztották — összes hadait a miskolcz-egri útvonalon akarta összpontosítani, de őt ezen tervében az eszélyes Schlick tábornok vértyezett katonái az u. n. svalizsérekek meggátolták.

Schlick az 1849. évi febr. 8. és 9. közötti éjjel személyesen indult Fiedler tábornokhoz Enyiczkére, másnap a Parott dandárja az összes társzekerekkel előbb Szénbe, majd Tornaújára vonult és mialatt Parott Kereszturra, Deym és Krieger pedig Fügére érkeztek, Fiedler előőrsei azalatt (febr. 14-én) tüzes harczméneiken vágattak be a rima-szombati akasztóhegyről.

Horváth Mihály abban a véleményben él,²⁾

¹⁾ A honvédelmi bizottmány elnökének tudósítása. Pap Ő: Okmánytár II. köt. 267/268. lapján CCCLXXX. okmány.

²⁾ Horváth M.: »Magyarország függetl. harcz. története.« Genf, 1865. II. köt. 277. l.

miszerint Schlick azonképen akart itt saját kezére működni; mint ezt minálunk Görgey cselekedte; — ha ez igaz, úgy több szerencsével kalandozták be az osztrák hadak vidékünket, mintsem e tervet elég furfangosnak tartanók arra, hogy Schlick Windischgrätzczel kívánt volna egyesülni.

Schlick hadai febr. 13—15-ike között Lonsoczra vonultak, s a helyett, hogy Klapkát Miskolcz mellett meg merték volna támadni: Rima-Szombatba tértek. Febr. 19-ikéről azt írja a honvédelmi bizottmány, hogy az ellenségtől már 14-ikén megjelent Somfalván egy altiszt hat vasas némettel s mialatt a lakosságtól élelmi szereket zsaroltak a nép egyet közülök agyonlőtt, egy altisztet megsebesítettek a többit elfogták,¹⁾ majd 19-én Putnokra indultak, a hol a hiuzlátású osztrák tisztek hamar neszét vevén a nagyobb hadi erőnek, febr. 21-én még egyszer Rima-Szombatban termettek s innen vonultak el azután Heves vármegyébe, a hol a kápolnai csatában uj babérok sarjadzottak a magyar di-csőség számára.

Schlicknek ez időben lőszerei alig voltak s az ágyúkat azzal a löporral töltötték, a melyet a legénységtől szedtek el. Gróf Wickenburg kapitány és Beutl főhadnagy hangosan adtak kifejezést abbeli csudálkozásuknak, hogy a ma-

¹⁾ P a p D: Okmánytár II. köt. 311—312. lp. CCCXCIX. okmány.

gyarok Schlickel meg nem támadták s kezdtek ócsárolni Görgeyt Rima-Szombatban, a mi itt rossz hatást szült.

b) Beniczky Lajos merész tette.

A felsővidéki tótok erőszakoskodásai az 1849-ik év kezdetén a mi környékünkön is visszataszító színben kezdtek feltűnni. Az úgynevezett hurbanisták fegyelmetlen csapata zenekarával városunkon kétszer is átvonult, mignem Görgey Tokaj alul Beniczky Lajos bátor és vitéz őrnagyot ki nem küldötte az elvetemült parasztkatonaság és bocskoros emissáriushad fékentartására.

A rima-szombati ifjak közül többen résztvettek a bécsi márcz. 13-iki s a budapesti márcz. 15-iki tüntetéseken, a kik azóta már jelentékenyebb szerepeket is vittek, nevezetesen, Pap Sámuel és Ethey Károly ott voltak Gácson mikor a honvédek a sópénztárt lefoglalták; Abonyi János és Kálmán Károly veressapkások lettek, s azok száma, a kik elvérzettek jelentékeny volt.¹⁾

Beniczky alig 600 főnyi gyalogsággal, egy század huszárral és két hatfontos ágyúval érkezett ide márcz. 23-én Miskolcz felül; — tölünk hallotta, hogy Pestről Losoncra egy császári zászlóaljat s egy röppentyű-üteget küldöttek az

¹⁾ A mint Kinizsi egykor a holtak hátán evett-ivott úgy tombolt Kálmán a délmagyarországi hadjárat alatt, a hol a csata hevében poharából ivott áldomást egy elesett rác vérevel.

osztrákok Almássy ezredes vezénylete alatt, a kiknek éppen következő napon kellend ide megérkezniök. Jobban vizsgálva a dolgot, Beniczky arról is értesült, hogy Losonczon e zászlóalj 500 emberének szállásokat is készítenek s a röppentyű-üteg Pesten maradt és a gyalogságot közbejött események miatt máshová rendelték.

23-án reggel 8 órakor indult el tőlünk Beniczky, s Osgyánba érve meghallotta, hogy a szálláscsinálók száma mindössze alig 18; azonban lovasságot várnak Beszterczebányáról, a kikkel — ha őket megtámadná — jobban meggyülhetne a baja. A hó sűrű pelyhekben hullt alá, melynek oltalma alatt 24-én Losoncz-Apátfaláról circálva bizonyosságot szerzett magának az ellenség roppant létszáma és körülményei felül, a mely az út fáradalmait kipiheenni éppen nyugalomra helyezkedett; ezen kedvező pillanatot tehát Beniczky gyorsan felhasználandó előbb, hogy sem az osztrák előőrsök állomásait elfoglalták volna, vakmerő guerilláival szokatlan nagy zaj és merész futamodás közben előtör, az ellenséget több oldalról megszalasztja, úgy, hogy Almássy Váczig meg sem pihen, ott hagyván a Civalart-dzsidások ezresi osztályának zászlaját, mely tisztjei a Casino épületébe menekültek s kardjaikat onnan nyújtották ki az ablakon a magyar katonáknak. Inkey őrnagy, Schusster és Zuka ti gróf századosok, Schu-

man hadbíró és még más három tiszt fogságba estek, azonkívül 206 közlegény, 56 ló és a pénztár 27,000 frtnyi készlettel.¹⁾

Beniczky foglyait rabszijra fűzve éjjelre Osgyánba vitte, kiket a gazdag zsákmánynyal együtt csak 25-én reggel vezetett be nagy hűhó között Rima-Szombatba, a hol 4 napig magát jól kipihente. Az osztrákok közt egy főtiszt neve Putinelli Bonaventura volt, a ki magát a polgármester kérdésére így nevezte meg. A csapat Vadna felé vette az útját, a melynek Szemere költséget sem adott egész idő alatt, így hát sokat nélkülöztek. Beniczky egy ide érkezett parancs következtében sietve a Szepességbe távozott, s ápr. 1-én már Iglón találjuk, innen üldözte Egressy és Maurer csapataival az ellent, miután serege a gömöri önkénytesek 3 századával öregbedett, a kik között feledhetlen emlékü művész hazánkfia Izsó Miklós is szolgált s csakhamar tiszti rangra emeltetett.

Mily válságos idők nehezettek e tavaszon szegény városunkra, és mint fészkelte be magát lassan és alig felismerhetőn a haza ellen folytatott hadjárat iránt való bizalmatlanság, jellemzésül legyen elég ezen egy esetet felemlítenünk.

Valamely itt időző császári tiszt — állítólag Riperda kapitány — felszólítására e város tehetősebb polgárai közt akadt egy ember,

¹⁾ Asbóth: Emlékiratai. Pest, 1862. 51. és 61. lp.

a ki bizonyos titkos hadi tudósításnak Ungvárra való elszállítása végett tetszetős ürügy alatt szegénysorsú szomszédját bérelte fel, azt hozván fel előtte, hogy egy Szénben hagyott aprólékos podgyászt kellend néhány sor írás átadása után ide hoznia.¹⁾ Szabó András magyar timár volt a levélvivő, a ki azonban ezen év máj. 4-én a magyar hadsereg kezeibe esvén, Nagy-Kállóban mint honáruló minden önvédelmezése daczára főbe lövetett. Szabót a törvényszék elnökének Nagy Károlynak távollétében ítelték halálra. Vallomásának legterhelőbb kifejezése az volt, hogy a »kényszerítve« volt kifejezés helyett tájszólásból »kintelen« szót használta, a melynek értelmét helytelenül alkalmazták. Szomszédját is szembesítette a hadbíró vele, a ki a feltett kérdésre, hogy ismeri-e Szabót? azt válaszolta »Uram soha se láttam!²⁾

Valamint a kurucz háborúban úgy az 1848|9-iki szabadságharcz ideje alatt is rendkívüli szolgálatokat tettek a rima-szombatiak a hadsereg élelmezése és ruha-felszerelése körül. Egy eredeti okmány szerint 1849. jún. 28. — júl. első három napján öt szekér döcögött innen Budapestre nyolczvannégy mázsa vászonnal és ruhaneművel megterhelve Kottlár János, Lepiny András, Borlas Mátyás, Asztalos

¹⁾ A levél czime ez:

Lonis Pielsticker K. K. Oberlieut, des 2. ten Coirassier Regiments zugetheilt dem General Quartier Meister Stab im 10. ten Armee Corps Brigade G. M. Bron Bianchi zu Ungvar.

²⁾ »Gömör-Kishont« 1891. július 18. XII. évf. 25. szám.

Pál és Asztalos Mihály fuvarosok lovain; de az országos ruha-raktári bizottmány ezen árukat nem vehette át, miután időközben az egész raktár Aradra költözött s Lukács Sándor kormánybiztos az 588 frt fuvarbért nem tudta kiegyenlíteni s azt nekik Papp Sámuel biztos fizette, éppen úgy mint István Andrásnak 40 frt, 30 krt is fizetett 1450 font súlyú csizmák és bakancsoknak Pestre és onnan vissza történt elszállítási bére fejében.

Ezen tizennégy mázsa súlyú lábbelit rimaszombati csizmadiák varrták épp úgy mint később Danielisz főintendáns és Prugmayer Ferencz őrnagy részére is készítettek július havában 471 pár fontos talpas csizmát és 134 pár bakancsot, melyekért Görgey Arthur maradt adós s az iparosok számadásait a kassai hadi törvényszék Papp Sámuelnél lefoglalván ebből egyesek érzékeny károkat vallottak.

A védsereg az u. n. guerilla had már 1849 marc. közepén állást foglalt a környéken, ami a hadi törvényszékek szigorát, sőt kérlelhetetlenséget vonta maga után. Szemere első sorban Hatvan, Eger, Miskolcz, Putnok, Rozsnyó, Torna, Kassa, Eperjes, Lőcse, Sátoralja-Ujhely és Tokaj hegyes-völgyes vidékét vonta bele¹⁾ csak hogy ezek legénysége nagy részt a síkságról került és tüntetett, rendkívüli eszközöket követelvén.

¹⁾ Papp D: Okmánytár II. köt. 368–373 és 479–480 lap. CCCXXXIX számú okmány.

A folyton átvonuló seregek, különösen az osztrák tisztek főhadí szállásául a róm. kath. parochia épülete szolgált. Plébános az idő szerint nem volt s a lelkészi hivatalt a két segédlelkész adminisztrálta.

E lelkészek ellen a nép közt folyvást nagy ingerültség uralkodott, kik közül az egyik számára, pedig helybeli születésű volt: a bitófát már fel is állították, mivel jónak látta hiveit mérsékletre inteni azért, hogy a csöcselék egy muszka előrsöt a kurinczi pusztára utasított, a hol a guerillák mint hire járt egy orosz elevenen nyúztak meg.

c) Az orosz had első megjelenése.

Az orosz hadak első hirnökei julius hóban jelentkeztek Szabatka körül Szassz tábornok vezénylete alatt, de ezek városunkon keresztül szép rendben, ájtatos énekek zengése közt vonultak végig, anélkül, hogy valakinek a haja szála meggörbült volna.

Azután Grabbe tábornok érkezett meg s miután emberei a lakosság részéről jól megvendégeltettek: zúgolódás nélkül eltávoztak s Bátkán át Tornalja tájékára huzódtak. A térparancsnokság bizonyos Tretyikoff ezredes kezében volt.

Ezen időben történt, hogy a Görgey hadteste Vác alul Nógrádmegyén keresztül vonulva 18-án Losonczon, 19-én végre Rima-Szombatban állapodott meg. A sereg elrongyolva, kiéheztetve, a szájalom keserű érzetét gerjesztette

fel városunk polgárságában. Maga a hadvezér fejsebe következtében Losoncz-Apátfalán már-már haldoklott s egy napi késedelemmel követte az elcsigázott katonaságot. Megható volt látni s átérezni, hogy mivé lett a dicső honvédsereg, mely napok óta félig nyers krumplinál és erdei, éretlen fanyar gyümölcsöknél egyébbel nem táplálkozott, pedig mint hire járt, hogy hús kenyér és bor egész társzekerekkel követte mindenütt, de Görgey jónak látta a hadfiakat koplaltatni. »Az leirhatatlan mit e visszavonulás által szenvedtünk — írja Lapinsky — Vácztól kezdve sem kenyeret, sem húst nem láttunk . . . A legények szitkokat szórtak főnökeik ellen, hogy nem vezetik őket az ellenségre, hanem mindig hátráltatják. A lovak csak rossz szénát és szalmát és néha ezt sem kaptak. A lovasság néhány nap alatt többet szenvedett, mint az egész hadjáraton át!).«

Városunk főbirája Káposztás József s egy itt időző feledi közbirtokos Jekelfalussy József tartották jól a honvédeket, a miről rokonszenvvel emlékezett meg egy öreg ref. lelkész (Konyha József).²⁾

Görgeyt vidrabőr-gubába bujva, bekötözött homlokkal hintón czipelték a lovak serege végén; könnyű hintóban ült, a melyet apró lo-

¹⁾ Th. Lapinsky: »Feldzug der ungarischen Hauptarmee im Jahre 1849.« Hamburg, 1850. 139. s. köv. lp.

²⁾ »Görmör« 1875. évf. márcz 14 és köv. sz.

vak húztak; Görgey a jánosi-utczában a Ratkó József házában szállásolva be magát, a hol azon okból, mert a szellemi erőfeszítés fejsebét igen elmérgesítette, pihenni volt kénytelen, később azonban annál rohamosabban indultak meg az oroszokkal való alkudozások.

Az oroszok pártfogásának hajhászása iránt táplált előnyös, de vétkes szándék felül már ekkor országszerte el volt terjedve a hiedelem, de sehol sem voltak ezen hiu ábrándok vérmesebbek, senkit sem kecsegtettek jobban, mint e magyar tábor tisztjeit, a kik a Chruleff orosz követségével még Losoncz-Apátfala környékén megbarátkoztak, egy szóval az ellenség a magyar csapatokat ezen utjában már látszólagosan sem üldözte.

A Görgey seregét a Nagy-Sándor József csapata és egy század Coburg-huszár zárta be s úgy hirlett, hogy ezek fedezete alatt jöttek városunkba a Chruleff megbízottjai, a kik Görgeyvel a világosvári fegyverletétel iránt az alkudozásokat megkezdették.

Ime itt van Görgeynek Rüdigerhez intézett leveléből a következő néhány sor:

„Igazán érdekében áll-e Önnek¹⁾ – úgy mond – Magyarországot kimélni és a szegény hazát jövőre nézve legalább nagyrészt a háboru borzasztó veszélyétől megmenteni, s kívánatosnak tartaná-e az Ön nagyméltó-

¹⁾ Ist Ihnen wirklich daran gelegen.

ságú főnöke¹⁾ velem közölni minő feltételek alatt későn Magyarország békét ő Fenségevel az orosz csárral, úgy én legszentebb kötelességemnek fognám tekinteni az Ön nagyméltóságu főnöke és Magyarország ideiglenes kormánya közt megkezdődő titkos alkudozások útját egyengetni²⁾ s egy a mint ez esetben hiszem, Magyarország állapotait alaposan ismerve Oroszország javára vérontás nélkül kedvezőbb eredményt helyezni kilátásba,³⁾ hogysen a megmérhetetlen vérontás után Magyarország teljesen elérhető leigázását eszközöljem.“

Kelet és a hely, hol Görgey ezt jul. 19-ikén vagy 20-án írta, kitéve nincsen; de hogy az tőle származik, Papp Dénes bizonyítja, a ki az egész 1848/9-iki forradalomra vonatkozó iratokat nyomtatásban kiadta.⁴⁾ Annyi áll, miszerint a béke feltételeinek fogalmazására Görgey előbb szökölt fel Rüdigert, s mint magát kifejezte »szent kötelességének tartja elkezdni a Chruleff és az ideiglenesnek mondott magyar kormány közti titkos alkudozásokat.«

Valóban Rima-Szombatban adta-e ki e levelet a magyar fővezér, nem tudjuk; de hogy jul. 19-én ide már megérkezett, fentebb említettük.

¹⁾ wollte Ihr erlauchter Chef es benehm finden, mir bekannt machen zu lassen azaz: kíváncsi!

²⁾ die Wege für die zwischen Ihrem erlauchten Chef und der provisorischen Regierung Ungarns zu beginnenden geheimen Unterhandlungen zu eröffnen tehát titkos alkudozások!

³⁾ für Russland ohne Blutvergiszen ein erwünschteres Resultat: vagyis Oroszország részére azon okból mert bár interveniót a muszka, de látszólag nem Ausztíra hanem internationalis érdek folytán.

⁴⁾ »Okmánytár« II. köt. 512. lp.

Görgey saját szavai szerint később maga adta a tanácsot Kossuthnak, hogy Törökországba meneküljön: ő nem ment vele; mert katonává volt s a bitófán akart meghalni, de azért nem végeztette ki Haynau, — mert orosz fogságban volt s nem tényleges szolgálatból lépett a magyar hadseregbe, a mint ezt Windischgrätz egyik hadsegéde beszélte.

d) Görgey alkudozásai Chruleff ezredessel.

Amaz eredeti s német nyelven irt oklevelek is, melyek Görgey hadvezért a fegyverletétel pontjainak megállapítására oly rohamosan vezették s a hont egy negyedszázados, akkor örökösnek tartott szolgaság jármába hajtották városunk területén: Rima-Szombatban keltezve láttak napvilágot. Kettőt ezek közül éjjel irt Görgey és pedig az elsőt 1849-ik év jul. 21-én reggeli 2 órakor, tehát mintegy harmadnapra a Rüdigerhez intézett az imént említett felszólítás után; ezt csak hamar, egy óra múlva egy második okmány követte, a mely Chruleff barátságos indulatáról biztosítá Görgeyt, ki a kormányhoz küldött másolatának 4-ik pontja mellé magyarázasképen sajátkezűleg jegyezte volt oda miszerint »Magyarország szorongatott helyzetében hajlandóbb lenne orosz, mintsem osztrák fejedelmet vállalni el.«¹⁾

¹⁾ V. ö. Jellem volt e Görgey? »Budapesti Szemle« 1877. ápr. máj. füzetében. »Századok« XI. évf. Budapest, 1877. nov. füz.

Chrulleff a fegyverletétel pontjait a következő értelemben terjesztette Görgey elé: Tiszteink tartsák meg fegyvereiket s szabadon mehetnek vagy ha orosz szolgálatba állnak ott hasonló rangban vétetnek fel; ellenben a légénység átadja fegyverzetét s háborítás nélkül tüzhelye mellé vonul; mire Görgey nem késett az ajánlott feltételekre nézve a következő észrevételeket tenni és pedig az ajánlott békefeltételek fölött előbb kikéri táborkara tanácsát, s addig, míg e tekintetben legfeljebb 48 óra alatt határozatot nem nyer, nem függesztheti fel az ellenséges hadi állást s Magyarország megbékkeltetése iránt nézeteit négy szem között fogja tudtul adni Katlaroff kapitánynak.

Ki volt, ki ezen itt következő okiratot Görgey elé nyújtotta: nincsen tudva, azonban, hogy a szövege városunkban készült, az aláírásból látható:

Görgey Arthurnak 1849. jul. 21-ikén Paskevitschhez intézett válasza:

Főhadi szállás Rima-Szombat 1849. jul. 21. reggeli két órakor,

Azon ajánlatra nézve, melyet nekem a két meghatalmazott Katlarow kapitány és Rüdiger hadnagy urak a Chrulew őrnagy által tett, az orosz császári és a belföldi az én vezérletem alatt álló csapatok között megkötendő békére nézve tettek, van szerencsém egyelőre a következőket válaszolni.¹⁾

¹⁾ Itt a béke »Pacification« az ajánlat »Vorschlag« által van kifejezve.

Először: Tanácskozhatok-e tábornokaikkal és csapatparancsnokaikkal a nekem tett békefeltételein¹⁾ egy vagy két napig s én tehát határozott választ azonnal nem küldhetek.

Másodszor: Ezen határozott válasz elküldéseig fegyverszünet²⁾ lenne kötendő azért, mert csapataim előtt a katonai értekezlet ezen módja³⁾ teljesen ismeretlen, miért is én a magunk részéről az ellenségeskedés⁴⁾ megszüntetéseért a felelőséget magamra nem vállalhatom s mint katona és hadvezér becsületemet kockára nem tehetem: szükségesnek tartom azért határozott válaszom megérkeztéig a fegyverszünet köszönettel visszautasítani⁵⁾ s csak annyit várok, hogy parlamentairejemet éppen oly emberileg és a hadi szokások szerint fogadják és engedjék visszatérni a mint az a mi részünkről az orosz császári parlamentairekkel történt. A fent nevezett parlamentaireknek az orosz táborba való közvetlen visszaérkezése után kezdetöket veszi az ellenségeskedés szokott természetes útja⁶⁾

Harmadszor: A békeajánlatra vonatkozó határozott válaszomat a mennyire lehetséges huszonnégy legfeljebb negyvennyolcz óra alatt két tisztem által Chrulew ezredesnek el fogom küldeni.

Negyedszer: Magyarhon összes országai érdekében megköthető békére, nézve⁷⁾ négy szem közt el-

¹⁾ A tett béke feltételek = die gemachten Friedensbedingungen. Bedarf ich . . . zu berathen = megfontolhatom-e?

²⁾ Ein Waffenstillstand.

³⁾ Dieser Art militärischen Uebereinkommens.

⁴⁾ Feindseligkeiten.

⁵⁾ mit Dank abzulehnen.

⁶⁾ Unmittelbar nach der Rückkehr der beiden oben genannten Herren Parmentaire in das russische Lager nehmen die Feindseligkeiten ihren gewöhnlichen natürlichen Lauf

⁷⁾ Im Interesse einer möglichen Pacification der gesammten Landes Ungarn.

mondtam véleményemet idő és mód tekintetében Kallarow kapitánynak — Görgey Arthur magyar tábornok.¹⁾

Görgey az oroszszal már előbb megkezdte az alkudozásokat. Nevezetesen jul. 19-én kelt Rüdigernek az a levele, a melyet neki Balassagyarmatról keltezve báró Boryné vitt. A francia levél hű magyar fordítása következő:

Uram!

A vezetésem alá rendelt csapatok szemben állottak azokkal, a melyeket Ön vezet; a fegyver szerencse mellett nyilatkozott. Önt követve — utamon mindenütt úgy hallottam, hogy Ön teljes loyaltással tökéletes és teljes igazságot szolgáltat hadtestem értékének. Ez a nyíltság az Ön részéről kötelességemmé teszi, hogy Önnek tanújelét adjam, az Ön derék katonái jelleme iránt érzett tiszteletemnek; ez a magyarázata annak, hogy elhatároztam magamat jelen közlendőmmel Önhöz fordulni.

Az Ön talentoma kétségkívül nagy nehézségeket birt legyőzni, melyek hadtestére nehezedtek; hanem Ön be fogja látni, hogy jelen pillanatban imminens veszély fenyegeti azt, felajánlom tehát Önnek, Uram teljes bizalommal az alkudozások útján jelezze előttem azon feltételeket, melyek mellett lehetségesnek véli, megszüntetni a harczot, mely mostantól kezdve Önre nézve egyenlőtlen és igyekezni fogok azon, hogy az orosz császári hadsereg méltóságos főparancsnokának rendelkezését ez iránt kinyerjem.²⁾ Fölösleges hozzá tennem, hogy azok teljes igaz-

¹⁾ Közli Pap D: Okmánytár Pest, MDCCCLXIX. évben DIX. okmány az 513—514. lapon. Magyar fordításban meg van Görgey 1848. és 1849-ből Budapest, 1888. III. köt. 207. lp.

²⁾ »Se viens don Vons offrir. Monsieur, en toute confiance, la voie des négociations.«

ságossággal fognak hozatni, a mi főnökömet jellemzi és hogy az Ön becsülete mint derék harcosné legkisebb sérelmet se fogja szenvedni. Fogadja Uram kiváló nagyrabecsülésem nyilvánítását.

Rüdiger gróf
az orosz csapatok egyik
hadtestének főparancsnoka.¹⁾

A hadvezér szokott módon foglalta el a számára kijelölt szállást melyet J e k e l f a l u s s y József feledi földbirtokos birt. haszonbérbe, a kinek családját mint szintén szepességi még gyermekkorából ismerte. Görgey környezetével — úgy szólván — átvirasztotta az éjszakát a melyen István öccse, Kempelen segédtsízt és részben a házi gazda vettek részt, még az alatt is, hogy a parlamentairek Katlaroff és Rüdiger bekötött szemekkel megérkeztek.

A konyhát egy középtermetűnél valamivel magasabb jól táplált egyén: L e f t e r főhadnagy látta el, a ki mint osztrák tiszt a szabadságharcz előtt Olaszországban feküdt, s beszélt Rima-Szombatban azokkal az osztrák tisztekkel a kiket Beniczky Losonczon elfogott s itt csufondárosan előadta a Putinelli nyelvén a losonczí katasztrófát. Azok közé tartozott, kik a maguk genialitását úgy szeretik feltüntetni, ha ostobának látszanak. Lefter ez időben rendesen a tábornok konyhájáról gondoskodott s a vacsora

¹⁾ P a p D: Okmánytár II. köt. DVI. okmány 510—511. lapon francia nyelven közölve.

után felszolgáltatót theát is ő szerezte be, a melyből az oroszok is részesültek.

Vacsora után az orosz tisztek a náluk volt kancsukát emlékül Görgey segéd tisztjeinek adták mit a magyarok azzal viszonztak, hogy nemzeti színű tábori övüket kötötték az oroszok oldalára, a kik csákójuk mellé nemzeti színű szalagot tűztek és úgy távoztak a magyar hadakon keresztül, a házi gazda pedig Jekelfalussy József, a ki szintén jelen volt gyönyörű fringiát adott át Görgey Arthurnak családja diszkardját, melyet a tábornok folytonosan viselt, s akkor is ez volt az oldalán mikor 1849 aug. 13-án a kardot Világos alatt letette.

Görgey kardját Moszkvában őrzik a Kreml kincstárában; ott azonban egy közönséges gyalogsági kard szerepel kopott bojtjal, melyet a tábornok Nagy-Váradon adott át Paskievitsch parancsőtisztjének, a ki a fogolynak azt üzenete, hogy ezentul polgári ruhában járjon, s a kardját adja át. Görgey tehát a szoba egyik sarkában álló kardcsomóhoz lépett s azokból kiválasztva nyújtott át egyet. Hogy a rima-szombati kard hová lett? — nincsen tudva.¹⁾

A parlamentaireket bekötött szemmel Mednyánszky vezette ki a városból, kiknek nagy néző közönsége volt. Már tizenegy órakor megdördült egy ágyú, a mely azt jelezte, hogy

¹⁾ »Vasárnapi Ujság« 1890. évi nov. 30-án 48. szám.

az elővéd a Tisza környékére vonuljon a mely tábori jel nagy nyughatatlanságnak vált kútforrásává.

A hadbiróság jul. 20-án egy K o c h Jakab serfőző legényen hajtotta végre a halálos ítéletet, a kit Körmöczbányáról hoztak a magyarok. A katolikus káplán kísérte ki az utolsó utas a nagy zür-zavarban elfelejtették az elhalálozottak anyakönyvébe bejegyezni.

e) Az alkudozások bírálata.

A békekötésre vonatkozó alkudozásokat — mint fentebb láttuk — francia levélben: gróf Rüdiger Balassa-Gyarmaton kezdeményezte, mely elől Görgey, aki hazája sorsát már jul. 16-án este, a váczi csata előestéjén látta: teljességgel ki nem térhetett. Teljes katonai diszben vonult ki a magyar hadak élén jul. 17-én, hogy mint Zrinyi Miklós Szigetváron hősie halállal haljon meg. A megmérhetetlen vérontás és szolgaság helyett azt a függő helyzetet remélte, a melyben Ausztriával voltunk, csak hogy Oroszország fennhatósága alatt.

Görgey jul. 20-án tehát nem békét csak fegyverszünetet kötött, azt is azzal a határozott szándékkal, hogy Paskievitsch kezei közül megint kisiklik, erre mutat az éjjeli 11 órai ágyúlövés, a mely a csapatok megindítását jelezte Zsolcza tájékára.

Hogy katonai és hadvezéri becsületét mért látta megtámadva Görgey? a guerilla-intézményben keresendő, a mely a felvidéken erre a vandalismusig vetemedett; az orosz parlamentaireknek az ellenséges területre történő visszavezettetése után szerinte kezdetöket vehették az ellenségeskedések, az persze titok, hogy közte és Katlaroff kapitány közt a beszélgetés négy szem között miről történt.

Ha a honárulás vádja Görgeyvel szemben nyilatkozott s az a nemzet köztudatába átment igen természetes. Az 1850. év végén egy könyv jelent meg Lipcsében,¹⁾ a melyből a francia »Le Constitutionel« mutatóványokat is közölt,²⁾ hol a rima-szombati eseményekről a következő sorok foglaltatnak: »Mély fájdalom fog el, valahányszor erre a névre — Rima-Szombat — rá gondolok, könyek tolulnak szemeimbe, midőn e szavakat leirom. Véres, lángbetűkkel legyen e név évszázadunk történetébe jegyezve. Magyarországnak, hazámnak, mely felnevelt, kellett a vérszomjas zsoldosok és uralkodni vágyó fejedelmek áldozatául esnie. Szombat falai közt adták el Magyarország szabadságát, ott kötötték meg a bűnös szövetséget, mely annyi könybe, annyi nemes vérbe került;

¹⁾ Wilhelmine Baronin von Beck: Memoiren einer Dame, London, 1851. II. Bpest, 126. lp.

²⁾ »Aventures de la Baronne de Beck.«

itt kötötték meg az alkut, melyet később Világosnál váltottak be.«¹⁾

Ez a Beck báróné se báróné nem volt, se Beck, hanem közönséges zsidó asszony, a ki mint kém tett szolgálatokat »Racidula« név alatt és szenvelegte mintha Kossuthal titkos összeköttetése volna. Könyvét Londonban pénzszerzés céljából iratta, mert írni nem tudott s az angol rendőrség előszobájában hirtelen halállal mult ki, mikor mint közönséges gonosztevő hurokra került.

A másik mystificatio a Lapinski Theophil munkája,²⁾ a melyben városunkra vonatkozólag a következő okirat van közzétéve:

Az orosz előcsapat parancsnoka Chruleff tábornok hg. Paskiewitsch vezérőrnagy megbízásából felhívja a magyar hadsereget, hogy a fegyvert tegye le s a következő feltételeket szabja:

1. A legénység őrmestertől lefelé szabadon elmehet; az vagy osztrák szolgálatba léphet vagy zavartalanul otthon maradhat s a katonai szolgálat minden kényszerétől bizton marad.

2. A tisztek ranguk szerint vagy ő Felségének a csárnak szolgálatába állhatnak, vagy ha ezt nem kívánák fegyvereikkel és tulajdonaikkal háborítatlanul hazájokba térhetnek.

¹⁾ »Gömör-Kis-Hont« 1890. jun. 12. XI. évf. 25. szám.

²⁾ Lapinsky könyvében az eredeti szöveg így szól:

Der Kommandant der russischen Avantgarde, General Chruleff, fordert im Auftrage des F. M. Fürsten Paskiewitsch die ungarische Armee zur Niederlegung der Waffen auf, und stellt folgende Bedingungen:

1. Freier Abzug der Mannschaft von Feldwebel abwärts.

2. Die Offiziere können entweder in ihrer Charge in die Dienste seiner Majestät des Czars treten.

3. Ő Felsége a czár az osztrák császárnál közben jár s azok javára a legjobbat cselekszi.

Mintán a fővezérségről való letételem óta semmi parancsszavam nincsen, hanem magamat csupán a többség képviselőjének tekintem, azért a fegyverletétel elfogadását vagy visszautasítását a hadsereg elhatározásától teszem függővé; utóbbi esetben a megszüntetett ellenségeskedések azonnal kezdetüket veszik.

Rima-Szombat 1849. július 27.

Görgey Arthur
tábornok.

Ezen okmány hitelét megingatja, hogy Görgey július 27-én már Szerencsen volt, minélfogva a datum nem lehet a Görgeyé, hanem legfeljebb az orosz előhadi ezredes megbízásából Rüdiger hadnagyé s innen küldötték el aláírás végett a magyar fővezér után.¹⁾

Lapinski ezt az okiratot saját könyvének az érdekesebbé való tétele végett Hamburgban gyártotta s az u. n. »National Comite« felszólítására tette közzé, a mint ő maga egy Görgey-hez saját kezüleg irt levelében bűnbánólag megírta, midőn tőle 60—100 frt. segínyt kért de nem kapott²⁾; később személyesen is felkereste Görgeyt s az egy frt alamizsnával rázta le a

3. Wird seine Majestät der Czar beim Kaiser von Österreich Fürsprache für das Land einlegen und das Beste für dessen Wohl thun.

Da ich seit meiner Absetzung vom Oberkommando keine befehlende Stimme habe, sondern mich nur als Repräsentant der Mehrheit betrachte.

Rima-Szombat, am 27. Juli 1849.

Arthur Görgey
General.

¹⁾ Th. Lapinszki: Feldzug etc. 143. lp.

²⁾ Feladatott Bécsben 2871. okt. 4. Hochstrasse postállomáson.

kalandort a ki később »Tefik bey« név alatt a Krimi félszigeten harczolt.

Végül felemlitendők Ratkó József rima-szombati ügyvéd elhalálozásának körülményei, kinek házában ment végbe a Görgey és Katlaroff közt történt beszélgetés s ő maga, mint állítják fejére tett kézzel szaladozott más nap a piacon s nem sokára cholerába meghalt. A nép Ratkó ügyvédtől azt vélte hallani mintha a kiabáló a »Jaj Istenem!« szavak után azt is hozzá tette volna: »mit cselekedtem!« a mely jelenet azután a köznép legalsó rétegébe is elterjedt, hogy ekként a honárulásról szóló tradíció a nemzetnek köztudatába menjen.

e) Grabbe fenyegető átvonulásai.

Losoncz 1849-ik évi aug. 8-iki feldulásának és lerombolásának hírét, azt hiszszük nincs ember széles e hazában, a ki ne hallotta volna. E történeti gyászesemény megelőző jelenetei is jul. utolsó napjaiban Rima-Szombat területén vették kezdetüket; ugyanis egy Zólyomban hátramaradt orosz hadlest futárokat küldött Losonczon és Rima-Szombaton keresztül, hogy a Bejében letelepedett Grabbe táborába hadi tudósításokat vigyenek, a kik városunkból póstakocsin szándékoztak ezen utat leggyorsabban megtenni, a miért a póstamester otthon-nemlétében annak feleségét Lenner Ferdinándnét zaklatták, hogy a kívánt előfogatot teremtené elő.

A póstán előforduló jelenetnek véletlenül egy levélre várakozó jánosii asszony volt tanuja, a ki hazamenet, ezt az uton elbeszélte valamely e vidéken szemlélődő guerilla-csapatnak, mely az alkalmat felhasználandó, a csurgó mellett lévő kőhid alá lopakodott s mikor a póstakocsi azon keresztül nyargalt volna, egy a kocsi hátulso ülésén helyet foglaló muszka tisztet lelőtte, sőt a guerillák a jelenlegi huszár-vendéglő táján, magát a kocsit is el akarták fogni, de egy a kocsis mellett ülő muszka a lovakat annyira szurkálta, hogy azok feltarthatatlan sebességgel nyargaltak az akasztóhegy felé.

A meglőtt tiszt hullájával a kocsis: Glaj János, bántás nélkül jutott el Bejébe, hol az a Grabbe táborába vitetvén ott egy összeülő hadi tanács rögtön kimondotta, hogy Rima-Szombatot, e gyűlöletes guerilla-tanyát, végleg ki kell irtani a földszinéről. Az ügy komoly, fenyegető volta félelemmel töltötte el lakosságunkat s míg a büntelen nők és apró gyermekek futásban kerestek menekülést, a főbíró Káposztás József szigoruan meghagyta, miszerint a guerillák kézrekerítése végett a polgárság a várost környező erdőségeket kulassa át, maga pedig bizodalmasan Mátyus János cs. kormánybiztoshoz fordult, hogy a város ártatlanságát tekintetbe véve eszközölné ki, melyszerint Grabbe tábornok a várost a bosszuállástól megkimélje, Ekkor történt, hogy Katinszky Gusztáv rom.

kath. tanító saját személyének bizlonságát kockáztatva ment Bejébe s Grabbe tábornokot megkérlette.

Ez alatt ide érkezett egy hetman kozák, mely távirda hiányában Grabbenek Zólyomban állomásozó hadtestével az összeköttetést volt hivatva fenntartani, mire a rémülés oly fokot ért, hogy nem találkozott közöttünk senki, a ki a megkegyelmeztetés lehetőségét csak legtávolabbról is el tudta volna hitetni magával.

Egy tekintélyes küldöttségről kellett azért a végső szükségben gondoskodni melynek tagjaiul a három vallásfelekezet papjait szállították fel, a kikhez Káposztás József főbíró és Dapsy Vilmos előkelő ügyvéd csatlakoztak, kik rögtön el is indultak Beje felé, a honnan a muszka tábor időközben Tornaljára, innen pedig Putnok felé vette útját.¹⁾

Grabbe a küldöttség kérelmét melynélfogva szigorú, de igazságos nyomozást rendeljen el, nem tartotta elutasítandónak; meglehet egyrészt azért, mert városunkban háborítatlanul hajtottá vala már akkor végre a haza leigázását célzó alkudozásait úgy, hogy városunk felperzselésével a különben is számtalan tüzeset által eléktelenedett szerény külsejű utczákon és házacskákon csak kicsinyes bosszút tölthetett volna; más részt azon gyanu forog fenn, miszerint találkoztak többen a kik Mátyus

¹⁾ »Gömör«, 1875. évf. márcz. 14. s köv. sz.

előtt úgy voltak feltüntetve mint a kik polgártársaikkal a magyar forradalom népszerűtlen voltát elhíttetni, sőt a császári és muszka seregekkel az egyetértést létrehozni hónapok óta törekedtek.

Máttyus közbenjárására azért küldöttségünk Natte tábornoktól egy levelet kapott, melyet mihelyt szerencsésen haza ér, rögtön át kellett szolgáltatnia amaz orosz csapatnak, a mely Zólyom felül a legelső alkalommal érkezik városunk határába; hogy azonban a remegés által elcsigázott és folytonos izgatottságban élő népnek a késedelem vajmikép hátrányára ne legyen, a város közönsége a több nyelveket beszélő Ferenczy szobrászt és a már említett Katinszkyt küldötte ki, miszerint e levél átadása végett a szabatkai pusztán azon muszka csapatot várják be, mely Galizin herczeg vezérlete alatt mint Grabbe tábornok akaratának kiméretlen végrehajtó-közege volt Rima-Szombatba rendelve.

Alig értek a város küldöttei Szabatkára, máris megérkezett egy 200 főnyi csapat, 6 ágyúval, mely a levelet átvévén fenyegető állásba helyezkedett, de a tárgyalást vissza nem utasította és míg a város védelmezője gyanánt egy itt lakó cs. kir. nyugalmazott főhadnagy Csernay Ferencz vetette közbe magát: az ágyúk a piacz közepére kiszegesztetvén, mindegyik mellé égő kanócczal ellátott katonaság rendeltetett,

a melynek adott jelre, éppen mint később Losonczon egy rövid pillanat alatt kellett volna a várost romokba dönteni. Ebben a küldöttségben volt Széplaki Lajos is, a kit humora még a legnagyobb veszélyben sem hagyott el, s mikor a szónok Galizin herczeg előtt a beszédet tartotta folytonosan polgártársai felé hajlongott kérvén őket, hogy vele együtt mélyen sóhajtozzanak.

A guerillák megbüntetése végett Szemere Bertalan bizonyos Barczikay János nevű hadnagyot küldötte ki, a ki az előfogat beszerzése előtt ismerőseinek bizalmasan elbeszélte, hogy ő egyenesmegbízatást kapott Katinszky és Csernay elfogatására, kik közül az egyik a saját lakásának kéményében rejtőzött el, a másikért a polgárság felelősséget vállalt. Katinszky innen egyenesen az orosz táborba menekült és Komáromban mint hadbiztos működött a forradalom végéig.

Rima-Szombat polgárainak ártatlansága kiderülván az orosz katonaságot a szabatkai rétre terelték, a hol az magának takarmányból petrencze nagyságú hajlékokat épített s bevárta míg Grabbe a város falai közé vonult.

Ez időben történt, hogy a guerillák aug. 1-én Losonczon a háború jogát megsértették. Grabbe mielőtt az itt elkövetett vakmerőség megbüntetésére elindult volna Rima-Szombat határában két órányi időközre terjedő rablást engedett

katonáinak, a kik a mezőn minden zsendülő gyümölcsöt felemésztettek — letaroltak mindent, de mindent; úgy hogy a gazda ember sirva nézett az eltakarodók után s megkönnyebbült lelekkel sóhajtott, hogy ezt még nagyobb szörnyűséggel nem hajtották végre.

Városunk polgársága közül néhányan, siettek a losoncziakat a reájok várakozó veszedelem felül értesíteni, de ezeknek a losoncziak hitelt nem adtak, s a kapott tudósításokat eltitkolták, úgy hogy csak igen kevesen menekülhettek meg, s bevárták a legborzasztóbb vandalismust, melyet a guerilláknak Losonczon elkövetett merényletéért, oly súlyos büntetésképp kellett lakolniok.

Grabbe mintegy 18,000-nyi hadtestével aug. 7-én érkezett Losoncra s miután a katonasága számára 16 óra alatt öt napra való élelmiszereket zsarolt, a szabad rablást nemcsak megengedte, hanem a csapatok saját tisztjeik vezetése alatt fejszékkel tervszerűleg fogtak az épületek lerombolásához s mialatt a lakosságot mindenéből kifosztották: a nép ruháitól levetkeztetve kegyetlen korbácsütéseket szenvedett, a nők erényeit a vad katonaság a legundokabb módon megbecstelenítette: az itt megölt 8 muszka büzhödt holttestét e cholerajárvány idejében saját körmeikkel kellett a losoncziaknak a sírból kiásniok! ¹⁾

¹⁾ Fényes E.: »Magyarorsz. geogr. szótára.« Pest, 1851. II. köt.

Végre a várost másnap vad kaczaj és őrült katonazene mellett felgyújtották, azokat pedig a kik saját vagyontájakat oltani iparkodtak a féktelenül harapódzó lángók közé kergették.

Szeremlei azt írja, hogy Grabbe a császári fővezér intézkedése ellen járt el, a ki a főczinkosoknak főbelövetését parancsolta, de ezek idejekorán a hegyek közé menekültek s a muszka tábornok dühét nem volt képes mérsékelni.¹⁾

Hazánk az orosz intervenciót örökre megemlegeti s Losoncz évkönyveiben aug. 8-ika egy új forduló pontot képez, egészen új emberekkel, új szellemben!

49. A forradalom után.

A világosvári fegyverletétel végre 1849. aug. 13. történt meg. A haza egéről minden biztató reménysugár végkép letűnt.

Hat hét múlva történt, hogy Vicziány József a város birája 1849. szept. hóban a város részéről 30,000 frtnyi adósság lefizetésével volt megbizva, a melyet Kossuth bankóban vitt el a komáromi takarékpénztárnak, mely ezt nekünk hitelezte; magával vitte a Rima-Szombatban agyonlőtt muszkatisztnek hátrahagyott kocsiját és két lovát. Midőn Komáromhoz közel, Perbete községbe ért, számtalan üres parasztkocsit talált elő, melyek élelmi szereket szállítottak az itt táborozó orosz hadsereg részére, a fuvarosok

¹⁾ Szeremlei: Magyarország krónikája II. köt. 282. lp.

a kik a rima-szombatiakkal a dolog állása felül beszélgetésbe bocsátkoztak: előmutatták a nekik pénz helyett kiszolgáltatott utalványt, a miről nagy csudálkozással olvasták az aláíró Katinszky Gusztáv nevét, a ki akkor már mint a muszka hadak élelmező biztosa szerepelt. Mikor a rima-szombatiak Szent-Péterre értek, a sok ellenség ellepett mindent, a kik a lakosság közé vegyülve olcsó áron kínálgatták a Losonczon elrablott tárgyakat, egész vég posztókat s oly ezüst evőeszközöket, melyeken Hrtyánski Dániel losonczi polgár nevének kezdőbetűiből felismerhető volt a tárgy, melyet a rima-szombatiak már az előtt Losonczon természetben láttak.

Losoncz pusztulását Görgey már orosz fogságban hallotta emlegetni. Klagenfurtba őt Haynaunak Andrassy Norbert nevű hadsegéde kísérte el, a ki aztán őt Haynau jelleméről is tájékoztatta. Tőle tudta meg, hogy a tábornok őt azért nem akasztatta fel, mert a katonai törvények szerint akart elbánni, a mint azt Haynautól egy másik hadsegéde hallotta,¹⁾ mely adatok természetesen mind benne vannak abban a kérvényben, a melyet Görgey internáltatása idejében ő Felségéhez intézett.

Katinszky pedig a rima-szombatiaktól sok muszka pénzt küldött haza, a kik mire haza

¹⁾ »Den grössten Kerl, den Sp , habe nicht aufhengen können!« ezek voltak az ingerült Haynau szavai.

értek, a Kossuth-bankó is megbukott, mikor pedig tömérdek ember csődült össze, hogy a már sehol érvényben nem levő papirospénzen túladhasson.

Egy vigasztalásunk maradt eme zűrzavaros időből: a rima-szombatiak voltak az elsők, a kik a szegény földönfutókká vált losonczi nép keserű könnyeit felszáritani készen állottak. Koldúsok voltak magok is, de legalább oda adták azt a koldús-tarisznyát, a melylyel ők maguk rendelkeztek és a mit, ha a saját nyakukba akasztva kellett volna hordozniok, meglehet, a gondviselés könnyen elfujja őket, mint a porszemet.

* * *

Augusztus hó végén esténként gyakran mentek keresztül erre bánatos honvédhuszárok, fegyver és ló nélkül; többnyire éjjel utaztak, hogy ne kelljen a jövő-menő kétes jellemű emberek tekintetével találkozniok. Összes málhájukat egy viselt fehér köpönyeg képezte, de a mely azért mocsoktalan lelkületet takart; vállaikról lapos vászontarisznya lógott, mibe nem volt mit elrejteni: nem voltak hozzá szokva az istenadták a kéregetéshez.

Szomorú visszagondolni rá.

A délczeg magyar katonaság helyett rézveretes muszka-süveggel (Pickelhaube) ékitett, nyers bánásmódú csendőrökkel rakták meg a

várost, kik a nép közt minden szabad szót eltiltottak; megszállott vagy két század tiroli vadász, majd a deutschmeisterek, finánczok stb., a kik nem a termelő, csak az érték nélküli fogyasztó közönséget szaporították. A nagy adó nőtlőn-nőt, az egyéni szabadság ellenben érezhetően fogyott, s a bécsi absolut-kormány idegen nyelvű és származású, kegyelmet nem ismerő merev hivatalnokokkal árasztott el bennünket, a kik »Vorschrift« szerint délczeg magyar ruhába öltöztetve, valóságos satyrái voltak a büszke magyar nemzetiség jellegének s az önérzetes közszellemnek. Voltak közöttük fájdalom, magyarok is.

Az ára mindennek, de kivált a nélkülözhetetlen árucikkeknek mód nélkül felszökött s ingadozóvá vált; az embereknek egymás irányában eddig táplált bizalma ellenkadt és megszűnt minden becsületes keresetmód méltánylata, sőt ha valakit a nagy közönség jólléte érdekében heve és buzgalma elragadt, vagy a ki szivelke sugallatánál fogva a mult idők dicső emlékein merengve szavát avagy tollát felemelte: nyomban befogták, tömlöczölték mint derék ref. lelkeszünket, Konyha Józsefet és Tompát, de még számtalan másokat, a kiket szuronyos pusák között kísérték Kassára. Így pl: Putnokról azért kísérték be valakit mert tréfából egy csáthi botot nyomott a csendőr markába, kérvén, hogy húzza ki a stylétet belőle.

Új bűnvádi eljárás és perrendtartás lépett életbe; új és szigorú volt a limitatio, az utlevél, kérlelhetlen a vásári felügyelet, úgy hogy ha a kenyérsütő asszonyok a piacon nem accurátusan irták rá a cipóra azt a sulyt, a melyet nyomott: bírságot szenvedtek. A hetyke Keresztlessy szolgabíró alabárdos emberekkel kémlelte minden heti vásáron, ha ugyan a híres rima-szombati edényeken a máz nem ólom-éeggel van-e keverve? a mikor aztán egész hidegvérrel egyszerűen kiejtegette kezeiből a szép kongó fazekakat, természetes cseréptálakat és törékeny serpenyőket, de a melyek az ide való ügyes fazekasoknak egyedüli keresetforrásait képezték.

Még a tanintézeteinkbe is befészkelte magát a hazafiatlanság s a fogékony szívű gyermekeknek mint kifogás nélküli tényeket kellett bema-golniok a Bach és Thun ministerek által elrendelt tankönyvek tételeit.

A helybeli egyesült protestáns gymnasium azonban e tekintetben dicséretes kivételt képezett, a mely 1853-ban az oszgyáni nemzeti kishymnasiummal egyesült, miután ez 207 évi fenállás után ide költözködött s a városnak több nagylelkű alapítványa által nemcsak megszilárdult, de fel is virágzott. A nyolcz osztályu tanintézetben 16 tanár vezetése alatt 300—400 ifju derekas kiképezést nyer benne, kiket a szü-

lőik a legtávolabbi vármegyékből örömet hoznak el ide.¹⁾

47. Befejezés.

A magyar szabadságharcz befejezése után Rima-Szombat városának egész configurációja oly nagy változásoknak volt alávetve, melyeknek tényezőiről csak terjedelmesen, egy-egy külön monographiában volnánk képesek beszámolni.

A város praeponderantiája a vármegyében s térfoglalása saját hatáskörén belül nyilvánvaló. Megművelt területe Tamásfaláé nélkül 5148 kath. hold. A határnak hetes alkotó része fennáll: a város, Kurincz, Szabátka, a hármasközi (Alsó-, Felső-, Közép-) végre Gernyő. Ez utóbbi még az ötvenes években is a földbirtok közösségéhez tartozott. A városnak Tamásfalával való egyesítése ma még »pium desiderium.«

Mikor a hetvenes években a vármegye Pelső-

¹⁾ Irodalmi téren is ismeretes növendékei: Balogh Dezső nógrád vármegyei tiszviselő, Bernát István lapszerkesztő író, Bodon József szépirodalmi író, Gáspár Imre a »Debreczeni Ellenőr« szerkesztője, Havai Dániel országgy. képviselő, Hork József eperjesi tanár, Kármán Bertalan budapesti ügyvéd, Kis József a »Hét« szerkesztője, költő, Leffler Samu nyíregyházi főgymn. igazgató, Martinyi József nyíregyházi tanár, Mikszáth Kálmán országgy. képviselő, Papp Árpád min. titkár, Plichta Soma Nógrád vm. főorvosa, Pósa Lajos költő, az »En Ujságom« szerkesztője, Richter Aladár aradi tanár, Szabó József kisújszállási professzor, Szabó Béla min. oszt. tanácsos, Szuhay Benedek író, Tórs Kálmán író s országgy. képviselő, Vincze Dániel nagyenyedi tanár, s a közélet terén sokan igen sokan!

czön a közgyűléseit beszüntette, a közigazgatás egész túlsúlyát Rima-Szombatba tették át, a hol már előbb is szolgabírói hivatal, törvényszék, járás-bíróság, kir. ügyészség, börtönkórház keletkeztek; majd felállították a bányabíróságot s az ötvenes évek alatt nem csak telekkönyvi hatóságot rendezték volt be, hanem úrbéri törvényszéket is.

Az államhivatalok nagyobb részt a szomorú absolut-korszakból kerültek: különösen az adó-és illeték-kiszabási hivatal, a csendőrségi és pénzügyőri biztosság, amazokhoz járult idők multán a kir. adófelügyelőség; majd ide kerültek az államépítészeti hivatal, kir. tanfelügyelőség, kir. közjegyzőség, valamennyi a nagyközönség kényelmére.

A város jelenleg katonai szempontból a 25. számú hadkiegészítési kerülethez tartozik s a XVI. számú honvéd-féldandár alá van beosztva; míg a népfelkelési ügyeiben az 52. számú járás illetékes. Van méntelepe Szabatkán, tűzörségi laktanyája a külső vásártéren.

Megtöbbet nyert a város az újabb időben társadalmi téren; mire legáldásosabb befolyással birtak különösen a Feledtől Tiszolczig kiépített vasútja, kincstári és vasuti táviró hivatala, postája, több rendbeli országos és hetivásárai, takarékpénztára, gömörmegyei nép- és iparbankja.

Korponát, Kassát, Miskolczot utánozni nem divat többé; a rimaszombatiak eszményképe

Budapest, melyet utánozni még külsőségekben is a lakosság főtörekvése. A köztisztaság sürgetése, utak, terek rendbentartása és a befásítás: közkeletű. Az uri kaszinóhoz a hatvanas évek elején a polgári olvasóköri, majd az utóbbi évek alatt a kath. kör csatlakoztak. Van egyébiránt műkedvelő-társulata, kitünő dalárdája, gazdasági egyesülete, házi ipart és iparos oktatást terjesztő egylete; van városi és vidéki nőegylete, szegények háza, felső leánynevelő intézete, (előbb Fábry-féle) van kisdédóvója, tűzoltó-intézménye, két hirlapja, kölcsönkönyvtára.

Az egyesült prot. főgymnasiumon kívül van a Kurinczon állami földmives iskolája; benn a városban műfaragó tanműhelye, négy felekezeti és egy községi iskolája, kereskedelmi testülete és több rendbeli ipartársulata; szegények intézete, közkórháza, fürdője stb.

Mindezekből önként következik, hogy a régi Magyarország sajátságosága a korszakot alkotó 1848/9. évekkel itt is eltűnt, jobban mondva lényegesen átalakult. Eltűnt a ház- és földbirtok-közössége, el a régi patriarchalismus, el a rendkívüli olcsóság. A dijaknak és illetékeknek természetbe való fizetését már csak hírből ismeri a rima-szombati ember; emlékezete azonban fel-felidézi a régi népelet ronantikáját.

Az obiectivismus a jelszó mindenben: a város közönsége e vezéreszmét nemcsak megértette; hanem követi, sőt követeli is.
